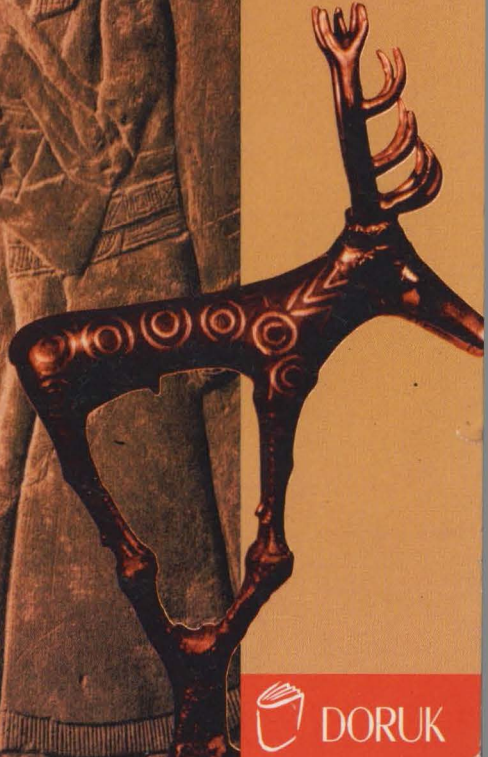

ANADOLU'DAN MEZOPOTAMYA'YA

tarih ve uygarlık

Şerefhan Ciziri

TARİH VE UYGARLIK

Şerefhan Ciziri DORUK

DORUK

ISBN 975-553-196-3

© DORUK YAYIMCILIK, 1997 - ANKARA

Tüm hakları saklıdır

Kitabın Adı : Anadolu'dan Mezopotamya'ya

Tarih ve Uygarlık

Yazarı : Şerefhan Ciziri

Yayıma Hazırlayan : İlhan Akalın

Basım Yılı : Haziran 1997

Dizgi : GOŞA (0.312) 418 05 52

Kapak Tasarım : Namık Kemal Sarıkavak

Yayınevi Adresi : Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenışehir/Ankara

Tel-Fax : (0.312) 435 24 97

Şerefxan Cizîri

**Anadolu'dan Mezopotamya'ya
Tarih ve Uygarlık**

*Sevgili kuzenim ve eniştem,
Kürt halkının parlamenterleri,
onurlu insanımız Mehmet Sincar'ı
her zaman saygıyla anacağım.*

İçindekiler

Önsöz

Bölüm 1

DİN ÜZERİNE

Giriş / 1

Din Dünyası / 2

Din Afyon mudur? / 5

Doğum ve Ölüm / 8

Dini Semboller / 10

Cennet ve Cehennem / 11

Eski Çağların Dini Belgeleri / 15

Çoktanrılı Dinler / 20

Tapınaklar / 24

Din ve Krallar / 27

Etnik Tanrılar / 31

Tektanrılı Dinler / 37

Bölüm 2

MİTOLOJİ

Giriş / 51

Yaradılış Mitleri / 56

Mitolojik Düşünce / 60

Mitolojinin İşlevi / 63

Newroz Mitolojisi / 66

Inanna Mitolojisi / 72

Özet / 82

Bölüm 3

HALKLARIN TARİHİ

Giriş / 87

Sümerler / 92

Gecikmiş Bilgiler /	97
Dil ve Kültür /	99
Asimilasyon /	105
Rüyalar Gerçek Olsa /	110
Eğitim /	114
Politik Yaşam /	119
Atasözleri /	124

Bölüm 4

ASURLULAR

Giriş /	130
Askeri İdeoloji /	133
İdari Sistem /	137
Nineva'daki Kütüphane /	141
Asur İmparatorluğu'nun Büyümesi /	143

Bölüm 5

KÜRTLER

Giriş /	149
Bölgenin Adı /	151
Etnik Oluşum /	153
Etnik Oluşumun Problemleri /	157
Yabancı Bir Kaynak /	161
Kürtler Kimdir? /	163

KAYNAKLAR

Önsöz

Tarihçi olarak Anadolu ve Mezopotamya'nın zenginliğini incelediğim zaman, gerçekten gururlandım. İnsanoğlunun geçmişiyle gurur duyması, pek böyle kolay bir iş değildir. Çünkü tarihi geçmişimiz, sürekli olarak savaş ve yıkımların bir panoraması olarak bizlere aktarıldı. İnsanoğlunun savaş ve yıkım tutkusu tarih kitaplarımızda ballandırılıla ballandırılıla anlatılır. Ama savaş ve yıkım felsefesini sürekli gündemde tutmak, elbette bazı sosyal kesimlere açıkça hizmet ediyor. Bunu artık herkes iyi bilmelidir.

Geleneksel tarihin tersine; Anadolu ve Mezopotamya'daki toplumsal gelişmenin salt savaş, fanatizm ve yıkımın tarihinden ibaret olmadığını gördüm. Savaş, fanatizm ve yıkım kadar, en azından bölgemizde bir o kadar da kültür ve uygarlık, edebiyat ve bilim, mimarlık ve sanat gördüm. Tüm bu eserleri halklarımız yaratmıştı. Bu eserlerin dünyada benzerleri çok azdı, ama bizler bu zenginliğin bilincinde değildik. Kendi bölgemizi ve insanımızı hep küçük ve başkalarını da hep büyük görmüştük. Tabii olarak hepimizin aldığı sömürgeci eğitim süreci burada en belirleyici rolü oynuyordu. Binlerce yıl yürürlükte kalan sömürgeci düzen, bölge insanlarını öz benliklerinden uzaklaştırmayı başarmıştı. Bu anlayışa göre Batı uygar ve gelişkin, Doğu ise ilkel ve gerici bir yapı sergiliyordu. Doğudan uzaklaşmak, uygarlık ve ilericiliğin teminatı olarak değerlendirilirdi. Ama şu gerçek de iyi bilinmiyordu: Batıdaki uygarlığın temel harcı Doğudan gelmişti. Bunu Batılılar bile inkar etmiyor. Batının dini olarak bize sunulan Hıristiyanlık bile, kendi bölgemizden çıkmış. Hz.İsa Paris'te değil Nazaret Kentinde dünyaya gelmiş!

Bana göre Doğulu olmak bir gurur kaynağı olmalıydı. Ama bu gurur hiçbir zaman başkasını hor görmek veya küçük görmek anlamına gelmemeli. Kendi kimliğimizi belirlemek ve kavramak hiçbir zaman başkasının kimliğini inkar etmekle sağlanmaz. Bunu böyle koyanlar yanılıyorlar.

Bu çalışmamda bölgemizdeki din ve mitoloji konuları üzerinde duruyorum. Ayrıca bir de Sümerler'in, Asurlar'ın ve Kürtler'in kısa da olsa tarihlerini anlatıyorum. Yukarıda adları geçen halkların tarihini kitabımda kısa ve öz olarak anlatmaya çalıştım. Bu halkların bir de az bilinen yanlarını öne çıkardım ve tarihlerinde sorular teşkil eden temalara ağırlık vermeye çalıştım. Ayrıca bir de Kürtler'in tarihinde kesin tezler ileri sürmek yerine, bazı konularda sorular sormayı tercih ettim. Yaptığım çalışmadan şu sonucu çıkardım: Kürt Halkının tarihi çok çok araştırılmalı ve defalarca (yeniden) yazılmalıdır!...

Şerefkan Cizirî,

Stockholm

Bölüm 1

Din Üzerine

GİRİŞ

Tarih ve uygarlığın gelişmesinde din ve mitolojinin önemli bir yeri vardır. Çoğu kez din tarihini, toplumun sosyal ve kültür tarihinden ayırt etmek oldukça zordur. Tarih, din ve mitoloji zaman ve mekana göre, insanoğlunun ilkel bilinçlenme döneminde aynı etkinlikler olarak kabul ediliyorlardı. Söz konusu kavram ve etkinliklerin ayrışması, netleşmesi ve toplumun başka etkinlikleriyle kaynaşması, bu bağlamda yeni sentezlerin doğması, insanoğlunun genel bilgi düzeyiyle paralel olarak geliyordu. Büyük veya küçük uygarlıklar kuran tüm halkların zengin bir mitolojileri vardır. Anadolu ve Mezopotamya'nın tarihini yakından incelediğimiz zaman, zengin ve kapsamlı bir mitolojik mirasla karşı karşıya olduğumuz yakından görülecektir. Günümüze kadar varlıklarını sürdüren irili-ufaklı birçok dinin merkezi Anadolu ve Mezopotamya'dır. Söz konusu irili-ufaklı dinleri, mitolojik mirastan soyutlamak doğru değildir. Mezopotamya ve Anadolu'da din, mitoloji ve tarih iç içedir.

Din ve mitoloji arasındaki bağlantıyı göz önüne sermek, aralarındaki karşılıklı etkileşimi analiz etmek önemli tarihsel bir görevdir. Bölgedeki zengin mitolojik miras halkların tarihini nasıl etkilemiş? Çoktanrılı dinlerden Tektanrılı dinlere geçişin ideolojik süreçleri, hangi momentleri içeriyor? Din, mitoloji ve somut politika arasında ne gibi etkileşimler vardır? Dinde Cennet ve Cehennem kavramları ne anlama geliyorlar? Günümüze kadar güncelliğini koruyan din ve mitolojik olayların arkasında duran gerçekler nelerdir?

Anadolu ve Mezopotamya'daki din ve mitolojilerin toptan bir analizini yapmak amacımız değildir. Amaç, din ve mitoloji alanında belirginleşen bazı bağlantıların, ideolojik değerlerin ve kültürel momentlerin analizini yapmak, bölgedeki insanların davranış ve tutkularını anlatmaktır. Bölge insanı birçok alanda birbirine benziyor. Bazen araya fark koymak için din ve mezhepler örgütlenmiş, bazen de aradaki farkları ortadan kaldırmak için din ve mezhepler ortaya çıkarılmıştır. Bu gerçeklere dayanarak dinin toplumdaki yeri, politik ve sınıfsal konumu analiz edilecektir. Din ve mitoloji doğadan nasıl etkileniyorlar? Vs.

DİN DÜNYASI

Bilim adamları, dini tarif ederken olgulardan hareket ediyorlar. Din, ciddi bir uğraştır ve sosyal ağırlıklı bir etkinliktir. İnsanoğlunun kaderi üzerine denetleyici ve egemen olan bir iktidara veya iktidarlara karşı birey ve grupların tutumu, din olarak tanımlanmıştır. İnsanoğlu kendi kaderini ve geleceğini, denetlenmesi mümkün olmayan, bir iktidara gönüllü olarak bırakıyor. Bilim adamları bu iktidarı adlandırırken, kader belirleyici nitelendirmesini kullanıyorlar.

Din ve büyücülük tarih boyunca yan yana yaşamışlar. Din dünyasında insanoğlu kader belirleyici olana, yani Tanrı'ya kendisini bağımlı hissediyor. Büyücülükte ise yaygın bir inanç vardır. O da şudur: Büyücü, kader belirleyici iktidarın, yani Tanrı iktidarının kendisi tarafından denetlendiğini ileri sürer. Büyücülüğü yakından incelersek, bunun birçok özelliğini açıkça din dünyasından aldığını göreceğiz. Büyücü birçok alanda dincidir, din de etkinliklerinde büyücülüğü açıkça kullanıyor. Söz konusu iki etkinlik arasında karşılıklı bir sömürü ilişkisi vardır.

Din dünyasında bir de tabu olayına mutlaka değinmek gerekiyor. Tabu üzerine birçok şey söylemek mümkün, ama tabu öz ve kısa olarak yasak anlamına geliyor. Örneğin bazı kültürlerde belli insanlar tabu olabiliyorlar. Buna yeni doğan çocukları, aşiret büyüklerini, ölüleri örnek verebiliriz. Bunlara dokunmaktan kaçınmak gerekiyor. Tabu olan

bir şeye veya insana dokunan birisi, birden kendisi tabu olmaya başlıyor. Tabu durumundan kurtulmak için, insanların mutlaka bir temizlenme sürecinden geçmeleri gerekiyor. Bir arınma süreci olarak nitelendirilebilen prosedür, normal bir yaşama geri dönmenin bir ön koşulu oluyor. "Kirli" bir insana, dini çevrelerde kimse merhaba demez. O, haram olmuştur artık. Helal olması için belli dini yetkililerin onayı bir zorunluluk oluyor. Haram, tecrit anlamına, sosyal ilişkilerin rafa kaldırılması anlamına geliyor ve bireyin toplumsal anlamda silindiğinin bir göstergesi oluyor.

Tabu ile beraber dini ritüellerde, otomatikman temiz ve kirli kavramları üzerine de bazı görüşler geliyor. Yakından incelediğimizde, tabu kurallarının gelir-geçer olmadığını göreceğiz. Örneğin, salt din adamları, krallar, politikacılar, hacılar, vb'ler için geçerli olan tabu kuralları vardır. Birçok tabu kuralının meslek ahlakı ile yakından ilgili olduğu görülecektir. Meslek ahlakı ile bağlantılı olan tabular, pratik zorunluluktan doğmuşlardır. Hayvanları genel tabu kurallarına göre kesmeyen bir kasap, mesleğinden gelir elde edemez. Tabu kurallarına uymayan bir meslek etkinliği, en sonunda iflas edecektir. Ekonomik çıkarlar bu bağlamda belirleyici rol oynarlar. Başka tabu kuralları da vardır ki, bunların da Tanrısallıkla, kutsal olan ilişkilerle bağlantılı olduğu gayet açıktır.

Tüm sosyal ve kültürel bağlamlarda olduğu gibi Tabunun bir de karşıtı vardır. Bu da yasak olmayan, yani tabu olmayandır. Aynı temiz ve kirli, kutsal ve dünyevi, kadın ve erkek, güçlü ve güçsüz, vb. gibi bağlamlarda geçerli olan normların, tabu bağlamlarında da geçerli olmasıdır. Tarihsel olarak bazı kültürleri incelediğimizde şunu açıkça göreceğiz: Bazı hayvanlar kutsaldır, bazılarında göre de aynı hayvanın kirli olduğu ileri sürülür. Domuz bu problemin güncel bir örneğidir. Dini bağlamlar kutsal olan ve temiz olan, birbirine yakından bağlıdır. Aynı yakın bağlantıyı kirli ve kutsal olmayanda da görmek gayet olağandır. Dini bağlamda kutsal olan temizdir, kirli olan da kutsal değildir. Din dünyasında kutsal olanın kirli olduğu görülmemiştir, aynı kesinlikle şunu da ileri sürmek mümkündür; Kutsal olmayan temiz de olamaz.

Farklı nitelikte ve anlamlarda, tüm halkların pratik olarak bir Tanrı inancı vardır. Tanrı inancı ve din, tarihte önemli rol oynamışlar. Bunu kavramak için dinci olmaya hiç gerek yok. Bir veya birçok Tanrı inancını, hem uygar ve yazıyı kullanan hem de ilkel ve yazıyı kullanmayan halklarda görmek mümkün. Burada bir genelleme yaparsak şöyle diyebiliriz; tarih boyunca varolan tüm irili-ufaklı halkların mutlaka bir Tanrı ve din inancı olmuştur. Bu gerçek bize, Tarihte din ve Tanrı inancının önemini gösteriyor. Marks ve Engels'in yapıtlarında dinin önemi ve ciddiyetini vurgulayan görüşlere rastlanmaktadır. Hem Marks hem de Engels'in Hıristiyanlık ve Yahudilikle ilgili önemli çalışmaları vardır.

Peki, Tanrı nedir?

Somut ve tarihsel olarak sorumuza yaklaşırsak şunları göreceğiz: Farklı kültürlerde ve değişik halkların din inancında Tanrı, değişken bir varlıktır. Tanrı, zaman ve mekana göre Gökyüzü, Güneş, Ay, Yıldızlar, bir öz veya bir hayvan olabiliyor. Tanrı'yı, dünyayı yöneten ve yönlendiren, insanoğlunun kaderini belirleyen, doğaya ve insanlara can veren bir güç olarak algılamak, pek yanlış olmayacaktır. İnsanoğlu, bazen bilemediği, kavrayamadığı, korktuğu, denetleyemediği varlık ve güçlere Tanrı adını vermiştir. Tüm dinlerde genel bir varsayım vardır, o da şudur: Tanrı kudretlidir, her şeyi bilir, her yerde hazır ve nazırdır. Tanrı'nın ruhunu ve varlığını kavramak insanoğlunun işi değildir. Zaten insanoğlu buna kalkışsa da başaramaz. Çünkü Tanrı bu bağlamda soyut bir varlık ve anlaşılamayan bir maneviyattır. Bu varsayım tüm önemli dinler için geçerlidir.

Yalnız şunu da belirtmekte yarar var. Tanrı her zaman soyut değildir. Tanrı bir halkın doğa ve üretim ilişkilerine göre çok somut da olabiliyor. Zaman ve mekana göre Tanrı, Yıldırım, Gökğürlemesi, insanı ısıtan Güneş, yağmur, deniz veya bir hayvan da olabiliyor. Toplumun üretim ilişkileri için önemli olan etmenler, zamanla Tanrı biçimine giriyorlar. Bu gerçek bize, manevi ve maddi ilişkilerin, nasıl birbirine yakından bağlı olduklarının bir göstergesi de oluyor. Din ve Tanrı inancı toplumun maddi ilişkilerinden soyutlanamaz.

Tarihsel ve somut olarak olaya baktığımızda, Tanrı'nın hem iyi hem de kötü yanlarının olduğunu göreceğiz. Söz konusu iyi ve kötü yanların, kendi mantıksal sistemine göre açıklamaları da vardır. İnsanoğlu Tanrı'nın buyruklarına göre yaşamını sürdürdüğü ve ibadetini de yaptığı sürece ödüllendiriliyor. Tanrı'nın mesajını dinlemeyenler ise açıkça cezalandırılıyorlar. Ceza, Tanrı'nın bir gazabı olarak kabul ediliyor. Madem Tanrı her şeyin yaratıcısı oluyor, o halde yaratıcının, yeryüzünde yarattığı varlıklarını koruması gerekiyor. Aynı mantıkla devam edersek şöyle söyleyebiliriz: Yeryüzünde varolan her şey, temelinde Tanrı'nın varlığını ispat ediyor. Tüm iyilikler yüksek Tanrımız'dan gelmiyor mu? Farklı dinler ve halklar en yüksek Tanrı'yı, tarihsel ve somut olarak bir veya birkaç Tanrı olarak kabul etmişler. En yüksek Tanrı, ya manevi bir varlık oluyor ya da şeylerin maddi görüntüleri olarak tanımlanıyorlar.

DİN AFYON MU?

Marks, dinin halk için afyon olduğunu ileri sürmüştü. O günden bugüne Marks'ın tezi üzerine çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Marks, tezini tarihi olgulara dayandırarak ve dinin uygulamasını da göz önünde bulundurarak, formüle etmişti. Marks'ın tezi birçok yerde ve ülkede, dinin pratik gelişmesiyle beraber gerçekleştiğini ileri sürmek, abartılı olmayacaktır. Bunu hem kendi modern çağımız ve hem de eski çağlar için söyleyebiliriz.

Marks'a göre din, hem sefaletin bir ifadesidir hem de aynı anda sefalete karşı bir protesto eylemidir. Yani kitleler sefil olduklarından dolayı dini tasvip ediyorlar ve aynı anda dini sefalete karşı da kullanıyorlar. İsveçli Marksist araştırmacı Anna Törngren, din, "Kalpsiz bir dünyanın kalbidir" diyor. Bununla şunu demek istiyor: Toplumsal çelişkilerin yoğun olduğu dönemlerde, dini akımlar büyük vaatlerle meydana çıkıyorlar. Fakat din, söz konusu vaatleri gerçekleştirecek ve onları dünyamızın sorunlarına çözüm olarak sunacak güçten yoksundur. Dinsel ütopya dünyamızda değil öbür dünyada gerçekleşecektir.

Yukarıdaki verilerden hareketle şunları ileri sürebiliriz; pratik ve uy-

gulamasını yakından incelediğimizde, dinin afyon gibi uyutucu bir işleve sahip olduğunu göreceğiz. Marks'ın bu bağlamda ileri sürdüğü tez şudur: Dinin kendisi afyon değildir, uygulaması ise afyonun uyutucu işlevini görüyor. Dini inançlar, kültler, merasimler, vaatler, hadisler, savaş ve dinin ideolojik yapısı, sürekli olarak toplumdaki egemen ilişkileri güçlendirmek için seferber ediliyorlar. Din egemen ilişkileri pekiştiriyor. Toplumlarda varolan baskı, sömürü, adaletsizlik ve çıkar çatışması ince bir biçimde, ya örtbas ediliyorlar ya da yaşamın normal düzenine dönüştürülerek, Tanrı'nin istekleri olarak kabul görüyorlar. Tarihsel olarak din, egemen toplum ideolojisiyle entegre bir biçimde geliyor ve zamanla egemen sınıfın hizmetine giriyor. Öte yandan dindarlık olgusu da, halk arasında ve kendi dünyasında mütevazı bir yaşam sürdürüyor. Din, sosyolojik bir olgu olarak egemen sınıflara hizmet ederken ve onların iktidarını pekiştirirken, dindarlık olgusu da aynı doğrultuda halkı uyutmaya çalışıyor. Yoksul ve zengin, satan ve satılan, yöneten ve yönetilen, mülk sahibi ve mülksüzler vb. konularda meydana gelen sosyal çatışmalarda, din bir silah olarak kullanılıyor. Kısaca şunu söyleyebiliriz: Toplumsal mücadelede din tarafsız değildir. Tarihsel olarak olaya baktığımızda din, kural olarak daima egemenlerden yana tavır koymuştur. Doğal olarak kuralların bir de istisnası vardır.

Bu bağlamda istisna olan şudur: Din bazen toplumsal adaletsizliklere, baskıya, savurganlığa karşı, yoksul ve baskı altında yaşayan kitlelerin de bir silahı olabiliyor. Örneklerine tarihte çokça rastlanır. Baskı altında olan kitleler, bazen dini egemenlere karşı kullanabilmişlerdir. Kitleler, bazen haksız bir toplumsal düzene ve onun propagandasına karşı, din bayrağı altında isyanlar örgütleyebilmişlerdir. Çünkü din dünyasında, öyle değerler vardır ki, bunlar insanların umutlarını ve toplumsal ideallerini, kolaylıkla harekete geçirebilirler. Bunları gözönüne alarak şunu söyleyebiliriz: Dinin tarihi, ideoloji ve toplumun tarihidir, baskı yapan ve baskı gören kitlelerin tarihidir. Din, sınıfların ve sömürünün tarihidir. Dini toplum ve insanlardan soyutlamak doğru değildir.

Din dünyasında birçok kültürel olgulara rastlayabiliyoruz. Örneğin, mitler, kültler, etik ve ahlaki düşünceler, şiir ve edebiyat vb. Tüm

bunları salt din olarak görmek doğru değildir. Din ve toplumsal ilişkilerle, kültür ve ideoloji arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Çünkü din toplumun tarihini yakından takip ediyor ve onun ideolojisini oluşturuyor. Dinin toplumsal düşünce yapısına katkısı yadsınamaz. Şöyle ki; Dini düşünceler sosyal kurumların temelini oluşturuyor, sosyal tavırlar ve toplumsal yasalar dinden etkileniyorlar. İnsanoğlunun tasavvurları, fikirleri, gelenek ve göreneklere açıkça dinden etkileniyorlar. Onun için din, kendi mantıksal çerçevesi içinde salt iç dinamiklerini, ilişkilerini ve bağlantılarını etüt etmekle kavranmaz. Toplumsal ilişkilerden hareketle, dini, ancak doğru bir biçimde analiz etmekle anlaşılır olabilir. Çünkü din, insanoğlunun gerçek ilişkilerini yansıtan ve toplum tarihinde zorunlu bir kültür üretiminin ifadesi olan, sosyal bir etkinliktir. Bu tespiti yapmak için dindar olmaya hiç gerek yoktur.

Din ile ilgili görüşler, dinin tarihi kadar geniş ve çok yönlüdür. Dinin tanımı, fonksiyonu ve düşünce çerçevesini belirlemek için, şunu ileri sürmek mümkündür: Din, her şeyden önce doğa üstü, Tanrısal, kutsal ve insan üstü bir etkinliktir. Bu, dinle ilgili temel görüş olarak kabul ediliyor. Doğal olarak konuya ilişkin, ayrıntılar da vardır, ama söz konusu ayrıntılar temel görüşleri değiştirmiyorlar.

Temel görüşlerin başında, otorite anlayışı vardır. İnsanoğlu, sözünü ettiğimiz otoriteyi denetleyemediği için, dinin umut ve korku ile yakından ilişkili olduğu gayet açıktır. Dindar insanların günlük yaşamını, dini otoriteler denetliyorlar. İnsanoğlu yönetiliyor, kaderi ve geleceği de ondan daha yüksek olan iktidarlar tarafından belirleniyor. Doğaüstü iktidarlar otoritelerini insana acı çektirmekle, ölümle, kazalar ve yoksulluklarla, hatta mutluluk ve zenginliklerle dile getiriyorlar. Yakından baktığımızda, uzun bir yaşamın ve insan sağlığının da, doğaüstü otoritelere bağlı olduğunu göreceğiz.

İnsanoğlu, sosyal bağlarını ve doğa güçlerini denetleme yeteneğinden yoksun olduğu için, din, insana zorunlu bir bedel, bir karşılık oluyor. Kader ve geleceğini denetleme yeteneğinden yoksun olan insan, dine yöneliyor. Bu olgu insanoğlunun varlığı ile yakından ilgilidir. İnsan varlığı kolektif bir ölgüdür. Tapınmak ve inanmak da

kollektif olgular oluyorlar. Hatta dini bağlamda ceza ve yaptırımlar da, kollektif ve sosyaldır. Çünkü, yukarıda sözünü ettiğimiz olgular, toplumda belli temel değerleri oluşturuyorlar. Kollektivitelerin ve toplulukların birbiriyle olan ilişkileri, ceza ve ödüller, temel dini değerlere göre gerçekleşiyorlar. Bir gerçeği burada bir daha tekrar etmekte yarar var: Din, insanoğlunun somut ilişkilerinden soyutlanamaz. İnsanoğlu ne ise din de odur, din de insanoğlunun temel çelişkilerini yansıtıyor.

Grek düşünür Xenophanes'in (M.Ö.550), bu konuyu aydınlatan iyi bir örneği var. Xenophanes'e göre insanoğlu şimdiye kadar Tanrıları, kendisi gibi yapmıştır. Eski Tanrıların elbiseleri vardı, sesleri, vücutları, yemekleri vardı. Yazara göre Etopyalılar Tanrı'yı siyah ve düz burunlu yapmışlar. Trakyalılar ise Tanrılarını mavi gözlü ve kızıl saçlı. Bu olgular bize şunu gösteriyor: Tanrı, başlangıçta etnik ve yereldir. İnsanoğlu ne ise, Tanrıları da O dur. Evet, Grek düşünür Xenophanes diyor ki: Öküzler, Atlar ve Aslanlar sanat üretebilselerdi, Tanrılarını kendilerine benzeteceklerdi. Çünkü Tanrısal olan, hem insan ilişkilerini yansıtıyor hem de onları sembolize ediyor.

DOĞUM VE ÖLÜM

Hem ilkel hem de uygar toplumlarda, insanoğlu doğum ve ölümle ilgili büyük ritüeller ve tasavvurlar geliştirmiştir. Doğum yaşamın başlangıcı olmuş, ölüm ise sonucu olarak görülmüştür. Doğuma hoşgeldin diyen insanoğlu ölümüne ise Allahısmarladık demiştir. Doğum yeni olanın habercisi olarak değerlendirilirken, ölüm ise eski, yitik olanı sembolize etmiştir. Bir toplumun ölüm hakkındaki görüşlerini temelden öğrenmek istiyorsak, en iyi kaynağın mezarlar olduğu kabul ediliyor. Mezarların yapısı ve büyüklüğü, mezarların bakımı ve mezardaki maddi eşyalar, ölüleri mezara koyma biçimi, yani ölüyü yatarak mı yoksa oturarak mı gömme olgusu, ölü yakılmış mı yoksa mumyalanmış mı ve benzeri olaylar. Tüm saydığımız bu olgular toplumların ilkel veya uygar olmalarına bakmaksızın maddi, ideolojik ve politik düzeninden kaynaklanıyor. Nasıl bakılırsa bakılsın, doğum ve ölüm olayında sosyal ve kültürel gerçekler açıkça önümüze çıkıyorlar. İnsanoğlu

içinde yaşadığı toplumsal koşulları, kendisiyle beraber mezara taşıyordu. Bu gayet açıktır.

Toplumun maddi ilişkileri eşit olmadığı için, ölümden de insanoğlu eşit değildir. Şöyle ki: İnsanların doğal ölümleri yanında, hastalık nedeniyle, ya da savaşlarda ve çocuk yaşlarda ölenler var. Bunların sonucunda gömme biçimleri de değişik şekillere bürünüyor. Tarihsel ve somut olarak olaylara baktığımızda, kimi ölümlerin gömülmediğini, kimilerinin vahşi hayvanlar tarafından yenildiğini, kimilerinin tek tek, kimilerinin de toplu halde gömüldüklerini göreceğiz. Bu bağlamda sorumlu olan toplumdur, doğa değildir. Her ne kadar doğa kendi üzerine düşeni yapıyorsa da, insanoğlunun sorunları her şeyden önce toplandan kaynaklanıyor. Doğa, insanoğluna biribirinizi öldürün demiyor ki. Mezarlardaki sınıfsal farklar da doğal bir olgu değil.

Din, ilkel toplumlarda özellikle üç ana konu etrafında kümeleniyor: Doğum, yaşam ve ölüm. Söz konusu bağlamlarda insanoğlunun ilgisi doğadaki süreçlere yöneliyor. Doğanın varlığı ve dönüşümü içinde kutsal olarak algıladığı şeyler, zamanla doğaüstü niteliklere bürünüyorlar. Örneğin bir hayvan türünü, Dağı, Nehri, Rüzgârı, Güneşi, Ayı, Yıldızları vb. şeyleri kendi kutsallık mantığı içinde değerlendirmeye başlıyor. Hatta yaşamı yaratan doğal süreçlere de, aynı mantıkla yaklaşmaya başlıyor insanoğlu. Doğadaki Verimlilik, Analık ve Varlık olguları zamanla, insanın dini etkinliğinin önemli bir bölümünü oluşturuyor.

Doğa güçleri ve doğa fenomenleri, ilkel toplumlarda yeteri kadar dikkate alınmamışlardır. Bunlar, yerüstü iktidarlar ve prensipler olarak algılanıyorlardı. Onlar kötü veya iyi olabiliyorlar, farklı etkinliklerle farklı kılıklara girebiliyorlardı. Tanrı'larla ilgili sembollerin fazlalığı, işte bu temellerden kaynaklanıyor. Doğum ve ölüm kılığına bile girebilen Tanrı'lar, başka dünyaların yaratıkları olarak görülüyorlardı.

Mezopotamya ve Anadolu'nun birçok dininde, bazı hayvanlar Tanrısal ve kutsal olarak değerlendiriliyorlar. Örneğin Şahin, Fil, Öküz, Yılan vb. Tanrı ve Tanrıçalar, bazı hayvanların kılıklarına giriyorlardı. Öküz, Ana Tanrıça olabiliyor. Ve görevi de yeni canlılar yaratmak, yani

doğum. Öküzün kadınlarla ve Ana Tanrıçayla ortak bir yanı daha vardı. Bu da Analık oluyordu. Hem Öküz hem de toprak Ana olabiliyorlardı. Toprak Ana ekin vermiyor muydu? Örnekleri çoğaltmak mümkün.

DİNİ SEMBOLLER

Şimdiye kadar yazılanlardan şu sonucu çıkarabiliriz: Din dünyası sembollerle doludur. Bu yadsınamayacak kültürel ve ideolojik bir gerçektir.

Peki, insanoğlu bu sembellere neden gereksinim duyuyor? Ve bu semboller onun için ne anlama geliyor? Şimdi de biraz buna bakalım.

İnsanoğlu ve onun sembolleri arasındaki bağlantı, bilinçaltı dünyasının tasavvurları, arzuları, rüyaları ile çok yakından ilintilidir. İnsanoğlunun pratiği ve etkinliği salt bilinçli olarak gerçekleşmiyor, bu bağlamda bilinçsizlik de önemli bir konuma sahiptir. Söz konusu bilinçsizlik ve bilinçaltı olgusu, insanlar arasında bir iletişim sorunu yaratıyor. Yapılan eylem bilinçli mi yoksa bilinçsiz mi gerçekleşmiştir? Söz konusu belirsizlik toplulukları, halkları, bireyleri, kolektivitelerin tasavvur dünyasını birbirinden ayırıyor. Bu konu çok açıktır. Birçok değer ve normlar sembolik olarak algılandığı için, insanların bazen birbirini anlamaması, garip olarak karşılanmamalı.

Ünlü Psikolog C.G.Jung bir sembolü şöyle tanımlıyor: Sembol bir sözcük, bir isim veya bir resim olabilir. Söz konusu sembolün, insanların günlük yaşamında tanınmış bir yerinin olması gerekiyor. Bu da yetmiyor. Öte yandan sembolün, konvansiyonel ve açık olan anlamı dışında, değişik özgül bir anlamının da olması gerekiyor. Semboller mutlaka bulanık bazı şeyler içerirler. Bu, tanınmayan, gizli, iyi açıklanmamış, iyi tanımlanmamış bir anlam olabilir. Bilinçli olarak tanımlanan ve anlamlı olanın mutlaka, bilinçaltı olan, anlamsız ve net olmayan bir de karşı kutubu vardır. Söz konusu süreçler diyalektik oluyorlar, bunu insan istese de istemese de durum böyledir. Bilinçli eylem ve düşüncelerin mutlaka bir de karşıtları vardır. Bundan dolayı da insanlar politikada, dinde, kültürde semboller yaratma gereksinimi

duyarlar. Bildiğimiz gibi hem doğa hem de kültür sembolleri vardır. Doğa sembolleri tasvir ve resimlerle ifade ediliyorlar ve genel olarak "ilkel" diyebileceğimiz topluluklarda oluşuyorlar. Bunlar değişik ifade biçimine giriyorlar ve bir toplumun arkaik tiplerini dile getiriyorlar. Kültür sembollerine gelince, bunlar daha çok din alanında meydana gelmişler ve "ebedi gerçekleri" ifade etmek için kullanılmışlardır. Yani özcesi, dini ideolojinin kolektif tasavvurları kültür sembolleri ile ifade edilmişlerdir.

Belli halk ve uluslar için semboller, bir nevi gizli şifreler olarak algılanıyorlar. Semboller genel oldukları gibi yerel de olabiliyorlar. Örneğin bir aşiretin, bir klanın, bir sosyal tabakanın ve sınıfın da sembolleri vardır. Ay, Müslümanlar için, Güneş, Zerdüştiler için, Haç, Hıristiyanlar için ve Yıldız da Yahudiler için birer kültür sembolü olarak kabul ediliyor. Söz konusu semboller, bir toplumun kolektif bilinçaltından kaynaklanıyor ve kolektif bilinçaltı, ilkel toplumlar için önemli bir moment oluşturuyor. Örneğin Mezapotamya Ovası'nda inşa edilen Zikkuratlar, Dağı sembolize ediyor ve gökyüzündeki Tanrı'lara olan yakınlığın özlemini dile getiriyor. Zikkuratları ilk inşa eden Sümerler, Mezapotamya Ovası'na yerleşmeden önce, dağlarda yaşıyorlardı.

CENNET VE CEHENNEM

Dinin tasavvur dünyasında önemli bir konuma sahip olan Cennet ve Cehennem ikilisi, birçok sembolik öğeden oluşuyor. Din dünyasının tüm önemli değerleri, Cennet ve Cehennem konusunda somutlaşıyorlar. Eylem ve düşüncelerine göre insanoğlu ya Cennet'e ya da Cehennem'e gidecek. Binlerce yıldır dini otoriteler Cennet'e gidecek olanların sayısını yükseltmek için, ellerinden geleni yapmışlardır. Bunun için Özel Şavaşlar, Devletler, Kurumlar seferber edilmiştir. Hem korku hem de ödüllendirme yöntemine başvurulmuştur. Fakat insanoğlunun bu bağlamdaki tarihsel gelişmesi, hiç de iç açıcı değildir. Tanrı Adem ve Hava'yi bile Cennet'ten kovmadı mı?

İnsanoğlunun kolektif bilincinde ölümlerin ülkesi, yani cehennem,

hemen her zaman Yeraltı oluyor. Ölü Yeraltına gömülüyor ve üzerine bir de toprak dökülüyor. İnsanoğlu öldüğü zaman Yeryüzünden bir kaç adım aşağıya doğru yer değiştirmeye zorlanıyor. Kısacası ve özcesi "yerin dibine" giriyor ve poetleri aşağıya doğru çekiliyor. Eğer ölen kimse Cennet'lik biri ise, ruhu dirilip yükseklere çıkacak. Yok, eğer ölü Cehennem'lik ise, yerin dibine daha da batacaktır. Cennet yukarıdadır, Cehennem ise aşağıda. Amacımız bu bağlamda ayrıntılarla uğraşmak değil.

Ellimizdeki birçok kaynak ve metinlerden hareketle şunu ileri sürmek yanlış olmayacak: Ölüm Ülkesi'nin Topografya örgüsü, içinde yaşanan yerel coğrafyanın kopyasıdır. Dini metin nerede üretilmiş ise, o yörenin maddi ilişkilerini yansıtmıştır. Dini metnin üretildiği yerel çevre ve Ölüm Ülkesi'nin, yani Cehennem'in arasında bir fiziksel yapı benzerliği vardır. Her dini metinde bu bağlantı çok net meydana çıkıyor. Mezopotamya, Anadolu ve tüm Orta Doğu kaynaklı dinlerin Cehennem'i neden çok sıcaktır? Bu dinlerde Cehennem neden soğuk değildir? Aşırı soğuk iklimin insan yaşamı üzerine etkisi, aşırı sıcak iklimin etkisinden daha az değildir. Bu konu gayet açıktır. Her iki durumda da insanoğlunun yaşamı açık olarak ölümle sonuçlanıyor.

Güney'li halkların Cehennem'i sıcaktır ve yakıcıdır, Kuzey'li halkların Cehennem'lerinde ise buz ve kar vardır. Kuzey'lilerin Hel ülkesi, yani Cehennem'leri sıcak değil soğuktur. Bu olgulara dayanarak şunu söylemek mümkün: İnsanoğlu içinde yaşadığı koşulların kötüsünü Cehennem olarak algılamak, iyisini de Cennet olarak görmek istemiştir. Kötü koşulların en kötüsü Cehennem'dir, iyi koşulların en iyisi de Cennet.

Kendi arzu ve kâbuslarında insanoğlu sürekli olarak Cennet ve Cehennem'i değişik bir biçimde anlatmak istemiştir. Tarih boyunca, tüm fantezi ve psikolojisini, enerji ve gücünü, evet tüm olanaklarını bu konuda harekete geçirmiştir. Cennet'i alabildiğine yüceltir ve güzelleştirirken, Cehennem'i de bir o kadar alçaltmış ve çirkinleştirmiştir. Şu gerçek oldukça dikkat çekicidir: İnsanoğlu Cennet ve Cehennem'e eşit davranmamıştır. Cehennem'i anlatırken o, daha somut olmuş ve

ayrıntılara daha önem vermiştir. Bununla da şu amaca ulaşmak istiyordu: İnsanların Tanrı'lara karşı suç işlemesini önlemek ve dini ideolojiyi insana toptan egemen kılmak.

Değişik dinlerin kaynak ve metinlerinde Cehennem, bir işkence yeri, bir açlık merkezi, bir ceza çekme yeri veya kupkuru bir çöl olarak anlatılıyor. Cehennem'in toprağı sık sık kızgın sac ve demirle kaplıdır. Amaç etrafa korku yaymaktır. İnsana iskence etmek için, iğrenç yaratıklar insanın hemen yanında duruyorlar ve çirkin işkence aletleriyle sıralarını bekliyorlar. Cehennem Ormanlarının ağaç yaprakları keskin kılıçtan ve bıçaklardan yapılmıştır. Cehennem'e giden herkes bu ormanlardan geçmek zorundadır. Cehennem ateşi, dünyevi ateşten yedi kat daha sıcaktır. Ve insanlar bu ateşe atılacaklardır. İsveç'li Yazar Artur Lundqvist ise, Cehennem'i başka bir açıdan şöyle tarif ediyor: "Cehennem, düzen ve mantığın yok olduğu bir yerdir. Orada, her şey sürekli yakılıyor, başlangıç ve sonuçlar diye bir olgu mevcut değildir. Cehennem'de öyle bir kargaşa var ki, hiçbir şeyi diğerinden ayıramazsınız. Her şey çelişki ve ihanet doludur." Artur Lundqvist, hem bu dünyadaki hem de öbür dünyadaki Cehennem bağlantılarına dikkati çekmek istiyor olabilir. Evet mantıksızlık ve düzensizlikte Cehennem olarak algılanabiliyor.

Herhalde böyle bir yere, kimse gönüllü gitmek istemez!

Tanrı'ların yolundan ayrılmayanlar ve iyi eylemler gerçekleştirenler, din dünyasında hep ödüllendiriliyorlar. Cennet böyle bir ödüdür. Sonsuz yaşam burada vardır. Dinlenmek, tatlı yemekler yemek, güzel arazide yaşamak, çekici ve güzel kadınlara sahip olmak yine burada vardır. Peygamberler hep erkeklerden meydana geldiği için, kadınlar Cennet'te bile erkeklere peşkeş çekiliyorlar. Erkek-kadın ilişkileri Cennet'te bile değişmiyor. Erkek burada da egemendir. Cennet'teki tüm kadınlar, güzel kadınlar oluyorlar! Zerdüştiler'in kutsal kitabı Avesta'da, Cennet'li güzel bir kadın şu sözcüklerle anlatılıyor: Kadın parlak olacak, beyaz kollu olacak, güçlü ve dolgun olacak, güzel vücutlu, bakımlı, yüksek göğüslü, soylu ve on beş yaşındaki bir kızın görüntüsüne sahip olacaktır vb. Zerdüştiler'de Cennete gidebilmek için

iyi düşüncelere, iyi sözlere ve iyi eylemlere sahip olmak gerekiyordu. Teori ve pratiği birbirine uymayan insanlar Cennete gidemezlerdi. Cehennem'liklerin düşünceleri, sözleri ve eylemleri ise kötüydü ve onlar karanlığı temsil ediyorlardı. Cennet'te ise aydınlık vardı.

Cennet'le ilgili tasvirlerde sürekli insanoğlunun dünyevi özlemlerine rastlayabiliyoruz. Cennet'teki ırmak ve göllerde daima süt vardır, her yerden bal akıyor, her köşede bir soğuk su ırmağı var, insanoğlunun hayal ettiği tüm meyve ve sebzeler sınırsız ölçüdedir. Söz konusu nimetler hiçbir zaman tükenmezler. Ve zaten Cennet'i insanoğlu için çekici yapan özelliklerin başında da, bu gerçekler vardır. Sonsuzluk ve tükenmezlik olgusu insana çekici gelmiştir. Dünyevi olan her şey Cennet'e taşınmıştır. Dünyadaki yaşam son bulabiliyor ve nimetler de tükenbiliyorlar. Ama Cennet'tekiler sonsuzdur ve tükenmezdir. Bunun bilimsel ve tutarlı bir görüş olmadığı gayet açıktır.

İşte bunun için Marks, dinin afyon işlevini gördüğünü ileri sürmüştü. Sadece Marks mı? Ne demişti Halk Ozanımız? Şöyle:

"Cennet, Cehennem kurdular.

Bizi böyle aldattılar dost, dost... "

Evet, insanoğlu Cennet ve Cehennem'i kurmakla kendisini aldatmıştır. Sormak gerekiyor; Neden din dünyayı Cennet'e taşıma yerine, Cennet'i dünyaya taşıma eğilimi göstermemiştir? Cennet'e gitmek yerine dünyamızı Cennet yapmak daha makul değil midir? Dinle ilgili tüm soruların cevabı, yukardaki soruya doyurucu karşılık vermekle, önemli bir oranda netlik kazanıyor. Dünya'yı sağlıklı bir biçimde düzeltmek, İnsanoğlunun maddi ve manevi yaşam düzeyini yükseltmek, sömürüyü ortadan kaldırmak, toplumu acılardan ve felaketlerden kurtarmaya çalışmak, insanın varlık görevidir. Bunu Doğaüstü ve Toplumüstü iktadarlardan beklemek doğru değildir. Tarih boyunca, Doğaüstü ve Toplumüstü iktadarlar, savaşı, sömürüyü, haksızlığı hiçbir biçimde önleyemediler. Tersine bunu yapan insan ve sınıfları ödüllendirdiler. Onlar Tanrı ve din adına Kral, İmparator, Papaz ve zengin oldular. Tarih boyunca en kanlı savaşlar din ve Tanrı adına yapılanlardır.

Din adına kadınlar, çocuklar ve yaşlılar öldürülmüştür. Ve Tanrılar bunu hiçbir biçimde önleyememişlerdir. Ülkeler talan ve işgal edilmişler ve bu bağlamdaki tüm zalimlikler din adına yapılmışlardır.

ESKİ ÇAĞLARIN DİNİ BELGELERİ

"İlkel halklar" olarak nitelendirilen halklar, yazılı din kitaplarından yoksundurlar. Onların Tanrı'larla, dünyanın meydana gelişiyle, Cennet ve Cehennem'le, toplumsal yaşam ve dini kültürle ilgili kuralları yazılı değil sözlüdür. Özcesi bu halklar "Ehli Kitap" değıllerdir. Bunların tasavvur ve düşünceleri miras yoluyla kuşaktan kuşağı, sözlü anlatım yöntemleriyle sürekli olarak yeniden üretilmiş. Bu bağlamda birçok Mit, Öykü, Türkü, Yasa, Dua, Gelenek ve Görenekler vardır.

"Uygar halklara" gelince: Bunlar yazıyı kullanarak tasavvur ve düşüncelerini yazıyorlar. Dini kitaplarında, dünyanın meydana gelişini, iyi ve kötü Tanrı'ların çatışmasını, Tanrı'lar arasındaki düşmanlıkları, güçlü Tanrı'ların zaferlerini ve düşmanlarını nasıl yenilgiye uğrattıklarını birbir anlatıyorlar. Daha sonra büyük ve güçlü olan Tanrı, Doğı düzenini kuruyor, İnsanları, Gezegenleri, Yıldızları, hayvanları, bitkileri, Mevsimleri, Gökyüzünü, Ayları, Gün'leri vs. yerli yerine yerleştiriyor. Bu bağlamda Tanrı büyük bir mimar ve ustadır.

Mezopotamya ve Anadolu'daki dini belgeler ve yazılı metinler karmaşık bir yapı arz ediyorlar. Şöyleki; Bölgeye yerleşen Sami ve Hint Avrupa'lı halklar, dini belge ve yazıları kendi inançlarına göre değıştiriyorlardı. Anadolu'nun yerli halkları ve daha sonra bölgeyi istila eden halklar, sürekli aynı mitleri, öyküleri, yazılı ve sözlü belgeleri kendi tarihsel ve kültürel koşullarına göre değıştirmişlerdir. Örneğın, Anadolu'daki Ana Tanrıçalar dönemi ile ilgili yaşayan mitolojik anlatımlar, halk ve bölgeye göre farklılık gösteriyorlar. Yalnız, bu anlatımlarda ortak yanlar da vardır. Söz konusu tüm anlatımlarda, yapısal ve düşünsel bir benzerliğe rastlamak hayretle karşılanmamalı. Çünkü kaynak ve yer birdir.

Aynı kültürel süreçleri Mezopotamya halkları arasında da göz-

lemleyebiliyoruz. Sümerler'den sonra Mezopotamya'ya yerleşen Sami ve Hint Avrupa'lı halklar, Sümerler'in dini ve kültürel belgelerini değiştirdiler. Anlatımlarında sürekli olarak Tanrı'ların isimleri, yerleri, tapınakları değişiyor. Bu tahrif ve talan olarak nitelendirebileceğimiz uğraş, özellikle Asurlar döneminde yaygınlık kazanıyor. Asur Kralı Asurbanipal, kütüphane etkinliklerine çok önem veriyor ve kendi hükümdarlık döneminde dünyanın tanınan en büyük kütüphanelerinden birisini kurmayı başarıyordu. Bu etkinlik özünde salt kültürel amaçlar için yapılmıyordu. Asurbanipal'ın Kütüphanesinde toplanan belge ve arşivler, Asur egemen sınıflarının çıkarlarına göre yeniden üretiliyorlar ve açıkça sansür ediliyorlardı. İsveç'li din bilimler Profesörü Erland Ehnmark bu konuda şöyle yazıyor: "Kültür toplayıcılığı, Asur egemen sınıfları tarafından kendilerini övmeye ve yüceltmede birer silah olarak kullanılıyordu". Özcesi, kültürseverlik adına başka halk ve kavimlerin kültürel ürünlerine elkonuluyor ve böylece bellekleri yok edilmeye çalışılıyordu. Asurlar'dan önce Mezopotamya halklarının zengin bir kültür mirası var. Bu, artık herkes tarafından biliniyor. Ama Asur egemen sınıfları söz konusu kültür mirasını tahrif ederek "Asurlaştırdılar".

Sümer, Hitit, Mitani, Huri, Mısır, Asur, Babiller vb. halkların, dini semboller açısından dünya görüşü, birbirine çok benziyor. Bunu açıkça inançlarda, dini ritüellerde, mezar kültüründe ve doğa ile ilgili görüşlerde görmek mümkündür. Yukarıda adını saydığımız halkların kutsal hayvanlarla ilgili görüşleri de birbirine çok benziyor. Aynı halklar, öküzleri, boğaları, yılanları, balıkları da kutsal sayarlar. Sümer kültüründe, Boğa ve Güneş arasındaki kutsal bağlantı, birçok bağlamda kendisini gösteriyor. Sümerler ayrıca, kutsal yılanlara da taparlardı. Asurlarda da, hem sanatsal hem de dinsel bağlamda Yılan'ın sık sık be-timlendiğini görüyoruz.

Konumuzu daha da netleştirmek için, şimdi bir de Tanrıçalar'ın işlevine bakalım.

Sümerler'in Mezopotamya'ya yerleşmesinden hemen sonra, Tanrıça İnanna'ya rastlıyoruz. Tanrıça İnanna'nın birçok adı var, örneğin İnanna, İnnin veya Ninni gibi. Birçok Sümer Kralı politik iktidari ellerine

geçirdikleri an, Innanna'ya teşekkür ediyorlardı. Akadlar bile İnanna'ya teşekkür ederlerdi. Sümer toplumunun başlangıç döneminde, Tanrıça İnanna dini yaşamın merkezinde yerini alıyor. Dini merasimler O'nun etrafında örgütleniyorlar. Birçok mit ve öyküde İnanna'nın sevgilisi Tammuz'a rastlıyoruz, Sümerce'de Tammuz, Dumuzi olarak geçiyor. Dumuzi hem çoban hem de balıkçı olarak etkinlik gösteriyor. Sözünü ettiğimiz mit ve öykülerde ayrıca, Tanrıça İnanna ile Ay arasında da bir bağlantı vardır. Burada Tanrıça İnanna Ay'ın kızı veya Tanrı Sin'in büyük kızı olarak adlandırılıyor. Sümerler'de Ay Tanrısı'na Nannar, Akadlar'da ise Ay Tanrısı'na Sin deniliyordu. İnanna, Gökyüzünün hükümdaricesi olarak da adlandırılır.

Her ay, bayramlarda ve yeni yıl eğlencelerinde, Elamlar ve Subariler bile yük dolu bineklerle İnanna'ya hediye getiriyorlardı. İnanna bir de, Baba adıyla Sümerler'in Lagaş Kent'inde, Kent Tanrıçası olarak da karşımıza çıkıyor. Bir yerde İnanna Baba adıyla Lagaş'ın Kent Tanrıçası'dır, öte yanda aynı İnanna Uruk Kenti'nin de Tanrıçası'dır. Aralarındaki fark, sadece isimdedir. Farklı Tanrı figürleri, farklı isimlerle küçük veya büyük Tanrılar'ın kızları, oğulları, anneleri ve babaları oluyorlar. Tanrılar birbirine anne, baba, kız, oğul ve aynı anda sevgili de diyebiliyorlar. Onları bu bağlamda engelleyecek, Tanrılar için Tabu olabilecek bir biyolojik engele rastlamak mümkün değildir. Böylesi Tanrısal ilişkilerde biyolojik mantık aramak da doğru değildir. Biyolojik gerçekler Tanrılara değil insanlara mahsustur. Dini bağlamda inanç, mantıktan daha üstündür ve yargılanamaz.

Sümer ve diğer bazı halklarda gördüğümüz Tanrıça İnanna'nın sembolik ve mitolojik değeri, Akadlar'ın büyük Tanrıçası İştâr'da da görülür. Tanrıça İştâr'ın da birçok ismi vardır. O, Ay'ın annesidir ve aynı anda Ay'ın kızıdır da. Tanrıça İştâr aynı anda hem bakire hem de hamiledir ve bakire anne olarak da adlandırılıyor. Değişen durum ve koşullara göre Tanrıça İştâr'ın sembolleri, ritüelleri, beklentiler ve somut olaylar Tanrıça İştâr'a büyük güç ve evrensellik kazandırıyor. Tanrıça İştâr hem Tanrısal hem de insani özelliklere sahipti. İştâr bazen kahpe bazen de oruspu oluyordu. Özcesi denilebilir ki Tanrıça İştâr her

şekle girebiliyordu. Tanrıça İştâr'ın insani ve biyolojik özellikleri ile ilgili, bir çivi yazısı tabletinde şunlar yazılıdır: Tanrıça İştâr "Kendisine verilen kurbanlık hediyelerden daha çok, her şeyden önce kadınların hoşluğunu ve erkeklerin güzelliğini tercih ediyor".⁽¹⁾ Tanrıça İştâr aşka susamış ve maddi hediyelerden bıkmıştır artık. Açıkçası Tanrıça'nın sevgi ve sevişmeye gereksinimi vardır. Dönem ve yerel halklara göre Tanrıça İştâr'ın adı da epey değişiyor. Gula adı altında İştâr bir de ilaçların Tanrıçası olarak yazılı tabletlerde geçiyor. Güney'li Sami halklar İştâr'a Annunitu, Asurlar ise Aşuritu, yani Asurlar'ın Kent Tanrıçası demişler. Yüksek yörelerde ise İştâr'a Nin-Kurra denilmiştir, yani Yayla Tanrıçası. Bilindiği gibi Güney Mezopotamyalı halklar için her zaman yayla, dağlar ve Zozan'dır. Zagroslar'da yaşayan Kasitler bile Politik iktidarı ellerine geçirirken ve yeni ülkeleri kuşatırken İştâr'a teşekkür etmişlerdir. Kasitler Kralı Birinci Kurigalzu Şavaş Kahramanlıklarında Tanrıça İştâr'a dikkati çekmiştir. Hatta Mitaniler de İştâr'dan hoşlanmışlar. Bilindiği gibi Mitaniler'in Tanrı'ları Mitra ve Veruna, eski Hint Avrupa Dinlerinin tanınmış Tanrı'larıdır. Fakat bu gerçeklere rağmen Mitani Kralı Tuşratta Mısırlılar'a yazdığı bir mektupta (söz konusu mektup Amarna Arşivinde sakladır) şöyle diyor: "Kardeşim için değil, fakat benim için İştâr bir Tanrıça'dır."⁽²⁾ Mektubun yazıldığı dönemde Mitaniler Kuzey Mezopotamya'nın en güçlü İmparatorluğunu kurmuşlardı. Özcesi bu sözler korkudan dolayı yazılan sözler değildir. Çünkü Mitaniler'in bu dönemde Mısırlılar'la akrabalık bağları vardı. Anadolu'daki Hititler'le çok iyi geçiniyorlar ve Asurlar da onların egemenlikleri altında yaşarlardı. Nineva Kenti bu dönemde bir Mitani Kentidir ve dönemin Asurları da kendi köşelerinde mütevazı bir yaşam sürerek Mitaniler'e haraç verirdi.

Güçler dengesi ve politik tablo böyle olduğu halde Mitani'ler İstar'a saygı duymuşlar ve O'nu Tanrıça olarak kabul etmişlerdir. Bu bize şunu gösteriyor: Anadolu ve Mezopotamya'daki din ve Tanrı'lar şu veya bu biçimde, tüm bölgedeki halkların malıdır. Bölgede gelmiş geçmiş tüm

(1) Erik Zehren, s. 325.

(2) Erik Zehren, s. 309.

din ve Tanrı anlayışında, inanç ve kültür görüşlerinde, bölgedeki her halkın bir payı vardır. Her halk, yaşadığı dönem ve yerel koşullara göre bölgenin kültür mirasına katkılar yapmıştır. Tarihsel gelişme ve kültürel mirasın zenginliği ve çoğulculuğu bu gerçeği bize açıkça gösteriyor. Bunun tersini söylemek, tarihsel ve bilimsel verilerle bağdaşmıyor.

Tanrıça İştâr'ın değişik özelliklere sahip olduğunu söyledik. Kendisi için yazılan dualarda bunu açıkça görüyoruz. Bir duada şöyle deniliyor: Hükümdariçelerin Hükümdariçesi, Tanrıçaların Tanrıçası, Yer ve Gökyüzünün aydınlığı ...vb. Böylece Tanrıya normal olmayan özellikler biçilir, Tanrı göklere çıkarılır, O'na iltifat ve dalkavukluk yapılır ve O'ndan korkulur da. Daha sonra da affedilmek için Tanrı'dan özür dlenir. İnsan fantezi ve deneyimlerinin tanıdığı tüm olumlu özellikler Tanrılara giydiriliyor ve böylece Tanrılar, İnsanüstü, Tanrısal bir karaktere kavuşuyorlar. Burada amaç şudur: İnsanoğlunun yalvarma ve yakarmalarına yanıt verebilecek tek güç, söz konusu somut durumda ancak insan olmayan birisi olabilir. Tanrılara hem insani hem de insanüstü özellikler biçmek elbette boşuna değildir. Dini ideolojinin amacı şöyledir: Tanrı, hem insan hem de Tanrı'dır. Yani Tanrı her şeydir.

Yukarıda, Tanrı İştâr üzerine söylenen bazı dualardan sözedildi. Bunların birisinde şöyle deniliyor: İştâr ölümlere baktığı zaman, ölümler yeniden diriliyorlar, hastalar iyileşiyorlar, yolunu şaşırırlar doğru yolu buluyorlar ... vb. Bir an bu vaadlerin doğru olduğunu kabul edelim. Peki, böyle bir bağlamda İnsanoğlu Tanrılar'ın vaadlerini geri çevirebilir miydi? Aynı vaadler kimden gelirse gelsin geri çevirmek olanaklı değildir. Şunu vurgulamak istiyorum: Din ve Tanrı ile uğraşmasına rağmen, insanoğlu açık olarak materyalist tavırlar takınıyor. Bu gerçekler onun yaşam koşulları ile yakından ilgilidir.

İnsanoğlu, ölüm, yıkım, açlık ve hastalık vaad eden bir Tanrı'ya tapmaz, O'na inanmaz. Çünkü cenneti olmayan bir din, çekici değildir ve incelendiğinde de din olmadığı görülecektir.

Doğal olarak dini bağlamda ölüm, yıkım, açlık ve hastalık vardır. Tersini söylemek doğru değildir. Bu olguları bazen din tarihinde, Tanrılar'ın bir gazabı olarak yorumlamak pek yanlış olmayacak. Böylesi

durumlarda Tanrılar, insanoğluna dini görevlerini yerine getirmediği için ceza vermişlerdir. Bu konu çok açıktır. Peki, dini görevlerini tam tamına yerine getiren insanlara Tanrılar tarafından ceza verilebilir mi? Hayır! Çünkü böyle bir durumda, Tanrı ve İnsanoğlu arasında meydana gelen hiyerarşik yapı tehlikeye girer ve sonunda bozulur. Dini görevlerini yerine getirdiği halde cezaya çarptırılan insan, neden Tanrı'ya inansın ki? Tanrı'ya inanmak bir ödüllendirme sistemidir.

ÇOKTANRILI DİNLER

Mezopotamya'daki dini gelişme, hiçbir zaman sessizlik, birlik ve beraberlik içinde olmadı. Çünkü dinin gelişmesi Mezopotamya'nın genel tarihinden soyutlanamıyor. Dini gelişme, politik ve kültürel gelişmeyi izliyor. Mezopotamya'nın uzun ve değişken tarihi, yerli halklar ve istilacı halklar arasındaki savaşların tarihidir. Mezopotamya'lı çoktanrılı dinlere damgasını vuran halk Sümerler'dir. Daha sonra bölgeye yerleşen Hint Avrupa'lı ve Sami Halklar, Sümerler'in din ve Tanrılarını geliştirdiler, onlara kendi yerel özelliklerini giydirdiler, kimi dönem adlarını değiştirdiler ve kendi etnik dillerinin gramatik yapısına göre ayarladılar. Örneğin Tanrıça İnanna, Ninni veya İninni, Tanrıça İştar da Estarte veya Stare oldu.

Çoktanrılı dinlerin dönemi, merkezi bir politik gücün bölgede daha oluşmadığı bir döneme tekabül ediyor. Bu konu inkar edilmeyecek kadar açıktır. Politik iktidarın merkezileşmesi, büyük imparatorlukların kurulması ve yaşamın yoğunlaşması ile beraber, tektanrılı dinlere gereksinim doğuyordu. Söz konusu dönemler, bir iki yıllık dönemler değildir. Burada, bin yıllık, iki bin yıllık dönemlerden söz ediyoruz. Bu uzun dönemde, bölgedeki halklar birbirleri ile dinsel, kültürel ve etnik olarak kaynaşmışlar, ikamet yerlerini değiştirmişler ve böylece ortaya yepyeni sentezler çıkmıştır.

Peki, Sümerler Tanrılar'a nasıl bakıyorlardı? Şimdi bir de buna bakalım. Sümerler Tanrılar'ına Dingir diyorlardı. Sümerlere göre Tanrılar görülmeyen, insan biçiminde ve aynı anda insanüstü özelliklere sahip,

ölümcül varlıklar olarak tasavvur ediliyorlardı. Bu Tanrılar dünyayı kaostan kurtarmak için, ona çekidüzen vermişlerdi ve dünyadaki yaşamı kurallara bağlamışlardı. Tanrılar, böylece dünyadaki kaosu dengeli bir düzene dönüştürmeyi başarmışlardı. Tanrılar'ın her birisi yaşamda aktif bir prensibe veya aktif bir güce bağlı oluyorlardı. Bu prensip ve güçler, kendilerini aktif olarak bitkilerde, suda, Güneş'te, Ay'da ... vb. şeylerde açıkça gösteriyorlardı. Tanrı, yaşamdı, doğaydı, süreklilikti... vb. Doğa'da ve toplumda gözlemlenebilen tüm fenomenler, "Me" diye adlandırılan bir tanrısal güç tarafından yönlendiriliyorlardı. Ve bu "Me" olarak adlandırılan güç ve prensip, fenomenlerde doğuştan vardı ve onların varlık ve doğasını da belirliyordu. Bu, Evren ve yaşamın sürekliliği anlamına da geliyordu. Dünya'yı dünya yapan ve yaşamı da olanaklı kılan Tanrılar'dır. Bundan dolayı da insanoğlu Tanrıları'na borçluydu. Borç, Tanrılar'a ibadet etmekle, Tanrılar'a itaat etmekle ve Tanrılar'ı sevmekle ödenecekti. Tanrılar'a olan borç rakamlar ve ölçülerle ifade edilmiyordu. İnsanoğlu, yeryüzünde yaşadığı sürece, Tanrılar'a borç ödemekle yükümlüydü.

Sümerlerden sonra bölgeye Akadlar egemen oldular. Akadlar, Arabistan çöllerinden Mezopotamya'ya gelmişlerdi. Sami olan Akadlar Mezopotamya'ya yerleştiklerinde, yoğun bir kent kültürü ile karşılaştılar ve Sümerler'in yeni kültürü içinde kültürel olarak eridiler. Elbette Akadlar Mezopotamya'ya yenilikler de getirdiler, bu inkar edilemez ama bu yenilikler Sümer kültürünü ilkesel alanda aşamadı.

Akadlar'dan sonra Güney Mezopotamya'ya Gutiler yerleştiler. Gutiler daha önce Zagroslar'da yaşamışlardı. Dağlı olan Gutiler de Sümerler'in yarattığı yoğun uygar yaşam ortamında eridiler. Buradaki erime kültürel olarak algılanmalı. Dil ve Din bu kültürel erimede önemli rol oynadılar. Gutiler'in zayıflaması ve erime sürecine girmesi ile beraber, Sümerler yeniden dirilmeye başladılar. Gelecek yeni evrede Sümer'li egemen sınıflar, bu defa Sami isimlerle meydana çıktılar. Çünkü Sümer dili Akad ve Gutiler'in egemenlik döneminde epey zayıflamıştı ve söz konusu dillerin gölgesinde arka plana düşmüştü.

Mezopotamya'nın mit ve öykülerinde, Gutiler Tanrılar'ın düş-

manları olarak nitelendiriliyorlar ve Dağülkesi'nin Canavarı olarak tanıtılıyorlar. Sümerler, Zagroslar'da yaşayan halklardan sürekli korktular ve bu bölgeyi hem Cennet hem de Cehennem olarak gördüler. Şöyleki: Sümerler Cennet'e Dilmun adını vermişlerdi. Coğrafik olarak Dilmun, Zagros Dağlarının civarındaydı. Dilmun, İnsanoğlu için idealize edilmiş bir evdi ... Dilmun'da Kargalar gaklamıyordu, Aslanlar öldürmüyordu, Kurtlar kuzuları parçalamıyordu. Dilmun'da dul insanlar yoktu, hastalık ve ölüm kökten yokolmuştu, yaşam sürekli gençti ve yaşlılık diye bir olgu mevcut değildi. Dilmun'da yaşam sonsuzdu. Ayrıca Dilmun Güneş'in doğduğu yer olarak da adlandırılıyordu. Sümer Ülkesi'nin Güneşi, Zagros Dağları üzerinden çıkıyor ve Dağlar, Sümer Ülkesi'ne bir de gölge veriyordu.

Coğrafik olarak Dilmun yani Cennet Zagros Dağlarındadır, dedik. İşin ilginç yanı "Kur" diye adlandırılan Ölüler ülkesi de Zagros Dağları'ndadır. Sümerce "Kur", aynı zamanda dağ anlamına da geliyor ve bu Sümerce'de daha sonra yabancı ülke anlamına da geldi. Yukarıda değindiğim gibi Sümerler'le savaşıyan halklar ve ülkelerini istila edenler, çoğunlukla Mezopotamya Ovası'nın doğu ve kuzeyinde olan Zagros Dağları'ndan gelmişlerdi. Kozmik olarak bakılırsa "Kur" Yerküresi ve İlkokyanus arasındaki boş kalan alana da verilen isimdir. Bütün ölülerin gölgesi bu boş alana gidecekti. "Kur" denilen diyarda bir de ölümsüz olanlar vardı, Gilgamiş gibi, Sümerler'in yaşamında önemli yerlere sahip olan Krallar ve Tanrılar gibi. "Kur" aynı zamanda suyu kontrol eden, bir yeraltı canavarının da adıdır. Sümer halk mitolijisine göre "Kur" bir de Göktanrıça'sını kaçıran bir canavarın ismidir. Canavar ve Gilgamiş birbirleriyle mücadele ediyorlar ve mücadele Gilgamiş'in zaferiyle sonuçlanıyor. Burada söz konusu olan Gilgamiş Destanı, daha sonra Babiller tarafından, isimleri Sami Diline uyarlanarak yeniden yazılıyordu. Asur Kralı Asurbanipal da Gilgamiş Destanını, aynı Babiller'in yöntemi ile Asurlaştırmıştır.

İleride Kürtler'le ilgili bölümü yazarken "Kur" sözcüğü üzerinde tekrar duracağız.

Yukarıda anlattığımız verilere dayanarak şunu söyleyebiliriz: Hem

Dilmun (Sonsuz yaşam ülkesi) yani Cennet, hem de Kur (Ölümler ülkesi) yani Cehennem Zagroslar'dadır.

Şimdi Mezopotamya'daki Tanrılara biraz daha yakından bakalım:

Teorik olarak Mezopotamya'daki en yüksek Tanrı, Gök Tanrısı An'dır. Fakat ülkenin mitolojisinde, dini kültürlerinde, türkülerinde vs. An, aynı rolü oynamıyor. An, genel olarak Yıldız simgesi ile yazılıyordu ve Tanrı anlamında kullanılıyordu.

Rüzgar Tanrısı da Enlil'dir. Enlil birçok bakımdan aktif bir Tanrı'dır. Enlil bazen Tanrılar'ın Babası, Gökyüzü ve Yeryüzünün Kralı olarak da adlandırılır. Bazen tüm ülkelerin Kralı olarak isimlendirilen Enlil, sık sık Büyük Dağ ismini de alır.

Enlil tüm ağaç ve ekinleri yaratıyor, ülkede bolluk ve refahı oluşturuyor, yaşam veren suyu denetliyor ve gelişen herşeyi gözetliyor. Kısacası Enlil insanlığın iyiliği için çalışıyor. Enlil, Krallara otorite veriyor, savaş ve barışta onların başarılı olmasını sağlıyor. Enlil'in sözleri kutsal, açıklamaları değişmez ve insan kaderini belirleyen sonsuz bir güç olarak kabul ediliyordu. Yeryüzünün tüm Tanrıları Enlil'in önünde eğiliyorlar, Gökyüzündekiler ise korunmak için O'na sığınıyorlar. Enlil'in izni olmadan kentler kurmak, saraylar inşa etmek olanaksızdır. Su'daki balığın oynamasını ve yüzmesini, tohum ve otların büyümesini, ağaçların meyve vermesini sağlayan yine Enlil'dir. Enlil insanları ödüllendiriyor.

Enki, Mezopotamya'nın diğer önemli bir Tanrısı'dır. Enki adına göre, Toprağın egemeni olması gerekirdi, fakat Enki, Tatlısu Okyanusu'nun egemenidir. Çeşmelerimizi dolduran ve toprağa verimlilik kazandıran bu su'dur işte. Başlangıç döneminde ise Enki Bilgelik Tanrısı'dır, Dünya'nın meydana gelişi, Enki'nin planlarına göre gerçekleşiyor ve ayrıca bu bağlamda bir de Enki'nin insanoğlunun yaradılışıyla ilgili buyrukları da vardır. Bazı mit ve öykülere göre Enki, tüm "Me" güçlerinin sahibi olarak da karşımıza çıkıyor. Bu, şu anlama geliyor: Enki tüm "Me" güçlerine sahip olursa, tüm eşya ve varlıkların normlarını belirlemede, belirleyici oluyor. Tanrı Enki bir de, tüm ülkelerin kulak ve zekası olarak da övülüyordu.

Ningursag, Ninmah veya Nintu, Ana Tanrıça'dır. O, tüm yaşayan

varlıkların Anasıdır da. Ana Tanrıça, kendi sütünü tüm diğer Tanrı ve Krallara veriyordu, onları besliyordu.

Yukarıda adlarını saydığımız Tanrılar, yaratıcı Tanrılar'dır. Onlar insanları, bitkileri, suyu ... vb. şeyleri yaratmışlardır. Bunların dışında bir de, Sümer dininde, üç önemli Tanrı daha vardır. Bunlar Ay Tanrıça'sı Nanna, Güneş Tanrıçası Utu ve büyük Tanrıça İnanna'dır. Bunların dışında bir de Ateş Tanrısı Gibil ve Adalet Tanrıçası Naze vardır.

Güneş Tanrıça'sı Utu, Ay Tanrıçası'nın oğludur. Utu, sabahları dağlar arasında uyanıyor ve yukarıya çıkıyordu, akşamları ise denize, aşağıya iniyordu. Utu, bir de Adalet Tanrı'sı olarak övülüyor.

TAPINAKLAR

Dini bağlamlarda Tapınaklar önemli bir yer tutarlar. Mezopotamya'daki Tapınaklarda birçok etkinliğe rastlamak olanaklıdır. Tapınaklarda hem dini, hem kültürel ve hem de sosyal etkinlikler örgütlenirdi.

Sümerler'in anlayışına göre insanlar Tanrılar'a hizmet etmek için yaratılmışlardı. Dini kültürler, genellikle Tapınaklar etrafında yoğunlaşıyordu. Tapınaklar, yerleşim merkezinin orta noktasını oluşturuyordu. Tapınaklar, çok ilkel yapılardan veya büyük görkemli tesisler arasında değişebiliyordu. Tapınakların genellikle kuleleri vardı ve bunlara Zikkurat denilirdi. Düz olan arazide Zikkuratlar, tüm öteki yapılardan daha yüksek inşa ediliyordu.

Bununla şu amaçlanıyordu: Gökyüzü ve Yeryüzü arasında, kozmik bir dağa benzeyen ve Yerle Göğü birleştiren bir yapı yaratarak, onu sembollerle donatmak. Tanrılar, bu Tapınaklarda yaşıyor ve orada hazır nazır bulunuyorlardı. Tanrılar'ın yanında bir de din*adamları vardı. Bu din adamlarının birçok şeyle uğraştığını görürüz. Söz konusu din adamları birçok ünvanı vardı, fakat Tapınak'taki politik ve sosyal konumları belirsizdir. Tapınağın en yüksek manevi değeri, bir din adamı tarafından temsil ediliyor. Tapınağın idari liderine verilen ad ise Songa'dır. Sümerler din adamlarına İshib derlerdi ve bunlar içkili kur-

ban törenleri düzenler ve içeceklerin temizliği ile uğraşırlardı. Bunların dışında bir de Gala vardı. Bu da müzik ve şiirle uğraşırdı. Gala ayrıca sanat etkinliklerine de katılır ve onları yönetirdi.

Adları Guda, Mah ve Nindingir olan din adamları da var. Bunların ne ile uğraştıklarını saptamak ve Tapınak'ta hangi işlevleri olduğunu kestirmek, şimdiye kadar olanaklı olmamıştır. Bu konuda kaynaklarımızda net bilgi yok. Tanrıça İnanna'nın Tapınağında ise Harem Ağaları ve Tapınak Fahişeleri vardı ve bunlar Aşk Tanrıça'sının kültürüne katılıyorlardı.

Tapınaklarda hergün, hayvan ve nebati kurbanlar yanında, şarap, bira, diğer içecek ve etrafa iyi kokular saçan bitkileri kurban etme şölenleri de düzenleniyordu. Tapınaklar'daki sayım ve defter tutmalar, bize, yapılan tüketim ve onun kapsamı hakkında epey bilgiler veriyorlar. Düzenli yapılan şenliklerde boğalar, koyunlar ve keçiler kurban ediliyordu. Şölenlerde insanlar gün boyu yemek yiyor, şarap içiyor ve sevişiyorlardı. Tabii tüm şölenlere herkes davetli değildi. Amacına göre belli kesimler, belli şölenlere davet ediliyordu. Bazen yılda bir kere Tanrıça, kent Kralı ile evleniyordu. En görkemli şölen buydu ve kentin tüm vatandaşları şölene davet ediliyorlardı. Söz konusu kentte oturmayanlar şölenlere katılamazdı. Burada vatandaşlık önemli bir kriter olarak kabul ediliyordu.

Tapınaklara kurban edilen hayvan, nebatiler ve diğer tüm malzemelerin kimler tarafından tüketildiği, elbette merak konusu olmuştur. Elimizdeki verilerden hareket ederek şunu söyleyebiliriz: Tanrılara getirilen bazı yemekler Kralların masalarına bırakılırdı. Kral masasına bırakılan yemekleri, Kral hiçbir zaman tek başına tüketemezdi. Burada Kral ile Tanrı'nın aynı kutsal iktidarın ortakları olduğu vurgulanmak isteniyordu.

Tanrı ve Krallar'ın masalarına bırakılan yemek ve içecekler, Tapınaklardaki personel, yani din adamları, rahibeler ve diğerleri tarafından tüketiliyor ve geriye kalana da elkonuluyordu. Bunu başka bir şekilde düşünmek olanaksızdır. Çünkü, eğer Tapınaklar'daki yiyecek ve içecekler böyle bir yolla kaybolmasaydı, Tapınaklar'da yaşamak çe-

kilmez olacaktı. Bu yemek ve içecekleri dışarı atmak veya onları Tapınak'ta bırakmak ve bunu, uzun vadede akıllı bir önlem olarak kabul etmek, doğru değildir. Onun için yiyecek ve içeceklerin Tapınak personeli tarafından tüketildiğini ileri sürmek, gerçekçi bir savdır.

Tanrı ve Tanrıçalar, kutsal düğün için günlerce hazırlık yaparlardı. Onlar iyice yıkanacaklar, vücutlarına hoş kokan parfüm ve yağlar sürülecek, en güzel şölen elbiseleri giydirilecek ve başlarına da parlayan bir Taç konacaktı. Tanrılar'ın bu özellikleri, merasimler, Tanrıça ve Krallar'ın evlilikleri ve diğer tüm ayrıntılar, tabletler üzerine yazılmış ve günümüze kadar da korunmuşlardır. Kral ile evlenecek olan bir Tanrıça, hazırlığını yaparak Kralla sevişmeyi bekliyordu. Profesör Helmer Ringgren'e göre bir tablette şu sözler yazılmış:

"Yüzüm amberden parladığı zaman,
Güzlerime göz makyajı sürüldüğü an
O'nun hoş ellerinde
Belim büküldüğü zaman,
Kutsal İnanna ile efendimiz yatıyor."

Tapınaklarda yapılan aşkın dili net ve somuttur. Buradaki aşk kutsal değil duygusaldır ve arzu doludur. Burada Tanrıça'nın anlatımı, aynı bir bakire kızın sevgilisini beklerken heyecanlanmasına benziyor. Ve bu bakire kız, yazının çok nadir kullanıldığı bir dönemde, duygularını bile yazıya geçiriyor! Yukarıdaki satırlarda, bedenlerin birleşmesi ve aşk, kutsal terimlerle anlatılıyor. Buradaki aşk, hem maddi hem de manevidir. Çünkü duygusal aşk, kutsal görevlerle ustaca birleştiriliyor.

Sözünü ettiğimiz aşk metinlerinde, sevgililerle ilgili yığınla aşk ve arzu terimleri var. Tanrıça sevgilisini anlatırken 'bal erkek' sözcüğünü kullanıyor. Elleri ve ayakları baldandır, diyor. Balarısının sokamadığı bal hoşluğunu andıran birleşmeden söz ediyor. Baldan daha hoş olan okşama ve sevişmeleri hatırlıyor ... vb.

Yukarıda anlatılan metinlerde Kral, Verimlilik Tanrısı Dumuzi'nin, dişi din görevlisi de Kutsal İnanna'nın rolüne girerek birleşiyorlar. Kral

Tanrıça ile seviştiği için, hükümetinin başarılı olacağına dair Tanrıça'dan söz alıyor. Başarılı hükümet olayı Tanrıça'nın bir ödülü olarak kabul edilirdi. Söz konusu ödüllere göre ekinler bol ürün verecekler, rahatlık ve refah düzeyi yükselecek ve savaş alanında ülke, düşmanlarına karşı zafer ve başarı ile çıkacaktır. Kral, Yaşam veren bir Tanrıça'yla aşk yoluyla birleşiyordu. Tanrıça da, Kral'ın ülkesine verimlilik ve bolluk vaad ediyordu.

Tanrıça ve Kral arasında geçen konuşmalarda, sözcük oyunları, konuşma sanatı ve tarafların diyaloglarına rastlayabiliriz. Mücadele sohbetleri "atışma" diyebileceğimiz bir biçimde gerçekleşiyor. Genellikle böylesi atışmalar yaz ve kış, köylü ve çoban, bakır ve demir, saban ve kazma arasında meydana geliyor. Bu bağlamda önemli olan şudur: Kendi önemini defalarca vurgulamak ve iyi yanlarını göklere çıkarmak, karşıdakinin de değerini alabildiğine küçültmektir. Kendinin işlev ve yararlılığını kanıtlamak ve eşsizliğini göstermektir ...

Anadolu'daki Halk Ozanlarının atışmaları da, hâlâ aynı mantığı sergilemiyor mu ?

DİN VE KRALLAR

Mezopotamya'da Krallık makamı, tarihsel olarak incelendiğinde, dini bağ ve işlevlerle yakından ilintili olduğunu görülecek. Tarihsel olarak Krallık kurumunun meydana gelişi ile ilgili birçok tez ve görüş var. Bazı tarihçilere göre, Mezopotamya'nın ilk destan ve mitleri iyi analiz edilirse, Kralsız ilkel bir demokrasinin varlığı anında gözlemlenebilir. Krallık kurumu daha sonra ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'daki kentlerde yaşayan halk toplulukları, kendi kendilerini yönetiyorlardı. Politik yürütme halkın elindeydi. Bu kentlerde, Ensi olarak adlandırılan bir iş lideri, işçi başkanı veya ekip başkanı vardı. Özel durumlarda, görevlerin üstesinden gelecek bir eleman seçiliyordu. Bu elemanlar, idari konularda yeteneklerini geliştirmiş veya dini konularda yetenekli birisi olabilirdi.

Savaş dönemlerinde ise Lugal diye adlandırılan "büyük" bir insan

seçilirdi. Burada sözünü ettiğimiz ilişki ve işlevler, toplumsal gelişme ile birlikte, zamanla süreklilik kazandılar. Krallarla ilgili metinler okunduğunda, bunların yukarıdan, Gökyüzünden geldiklerine dair belirtiler vardır. Bu anlayışa göre Tanrılar, Krallarını Yeryüzünü yönetmek için göndermişlerdi. Dini görevliler zamanla, kendi işlevlerini dünyevi bir konuma dönüştürdüler. Yetkilerini yeniden örgütlediler ve kalıplaştırdılar. Bunu Tanrılar'ın izni ile yapıyorlardı. Böylece, din politika, politika da din oluyordu. Uygulanan yöntemle beraber, politik iktidar mücadelesi dizginleniyor, inanç mücadelesi ve iç savaşlar kurallara bağlanıyordu. Tanrılar, böylece egemen sınıfları pratikte desteklemiş oluyorlardı. Bazen, gereksinim duyulduğu zaman, Krallar daha ileri giderek, kendilerini Tanrılar'ın çocukları olarak da görmeğe başladılar. Bu konuya örnek olarak şunu gösterebiliriz: Kral Gudea Tanrıça Gatumdag'a şöyle diyor;

"Benim Anam yoktur, Sensin Anam

Benim Babam yoktur, Sensin Babam."

Evet, Kral Gudea'nın biyolojik Anası ve Babası yoktur, O'nun Anası da Babası da Tanrıça Gatumdag'dır. Somut gereksinimlere göre bazen Krallar kendilerini, Ülkenin Tanrısı, İnsanlığın Tanrısı, Sümerler'in Güneş Tanrısı ... vs. olarak da görürlerdi. Mezopotamya'daki mit ve destanlara göre Krallar bazen Tanrı oluyorlar, bazen Tanrılar Krallarını Yeryüzüne gönderiyorlar ve daha sonra da Krallar Tanrılara dönüştürülüyorlar. Yani, özcesi Tanrılar Kral olabiliyor ve Krallar da Tanrı olabiliyorlar.

Burada ilginç olan şudur: Tanrı ve Krallar arasında hiçbir fiziksel ve biyolojik engel yoktur. Onlar her kılığa girebilirler. Bu bağlamda sınırsız bir özgürlük havası vardı. Tanrı ve Krallar her türlü biçime girebilen bir maddeden oluşuyordu. Keyiflerine diyecek yoktu.

Yazıtlarda Kralların, yasa ve düzeni yaratacakları, sosyal adaletsizliğe son verecekleri ve barışı sağlayacakları kayıtlıdır. Yasasızlık ve çözümsüzlük yerine, O'nlar kendilerini iyi bir düzenin temsilcileri olarak tanıtır. Metinlerin çoğunda dini gerekçeler büyük ölçüde yer alır. Tüm yeni düzenlemeler Tanrılar'ın isteği olarak tanıtılıyor ve kabul ediliyor.

Krallar bu metinlerde, dul ve yetimleri koruyacaklarına söz veriyorlar. Burada ifade edilen erdem, daha sonra tüm Anadolu ve Mezopotamya Kralları tarafından kabul gördü. Bugün bile her türlü hükümet ve devlet sistemi, dul ve yetim haklarını koruyacaklarını, söyler dururlar. Buradaki erdem, daha sonra tüm tektanrılı büyük dinler için de geçerli oldu. Sümerlerde, Kral ve halk arasında ortak bir ahlakın varolduğu kanısı yaygındı. Bunu birçok metinde gözlemlenmek mümkündür. Genellikle Krallar'ın etik idealleri zorla halka benimsetilirdi. Normal durumlarda, halk ile yöneticileri arasında bir etik ve ahlaksal birlikten söz etmek oldukça zordur. Yöneticilerin ahlakı egemen sınıfların ahlakıdır, halkın ahlakı ise kendi değer ve çıkarlarını dile getirir. Krallar'ın yasa ve diğer metinlerinde hak ve haklılık, ticarete dürüstlük, güçsüz olanın hakını koruma ve kollama, gerçek ve adaletle ilgili, birçok belirleme ve değer yargıları vardı. Bu değer ve yargılarının savunulması için belli Tanrılar tespit edilmişti. Başlangıçta birçok Tanrı'nın hak ve adaletin bekçisi olarak görevlendirildiklerini görürüz. Bu bile kendi başına, Sümer toplumunda büyük haksızlıkların bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Daha sonraları dağınıklığın ve bulanıklığın önüne geçmek için, Tanrılar'ın görevleri de rasyonelleştirilmeye başlanıyor. Her alandan böylece bir Tanrı sorumlu tutuluyordu. Örneğin Hak ve Adalet sorunları ve bu alana giren tüm sorunlar, Güneş Tanrısı Utu'ya devredildi.

Tanrılar'ın, Krallar yoluyla vaaz ettikleri sosyal normlar ve aile içi kurallar epey ilgi çekicidir. Metinlerde şunları okuyabiliriz: Kardeşler birbirlerine gerçekleri söylemeli, Ablalarına karşı gelmemeli, Babalarının sözünü kırmamalı ve Analarına karşı saygı göstermeli vb. Burada söz konusu olan değer ve kuralların amacı, aile içi ilişkilere ahlaksal bir boyut kazandırmak ve toplumsal ilişkileri düzene kavuşturmaktır. Toplumda, hukukta, ailede, yaş ve cinsler arasındaki ahlaksal düzenlemelerin, açık olarak bir de ekonomik ve politik boyutu vardır. Bu ekonomik ve politik boyut, genel anlamda sınıf ve değişik sosyal kategorilerin arasındaki ilişkileri meşru bir düzene koymayı amaçlar. Somut toplumlarda bu değer yargıları ve normlar, zamanla ideolojik modellere dönüşürler. Vatandaşlar, söz konusu düşüncelere göre biçimlenirler, eğitilirler, yetiştirilirler ve uygarlaştırılırlar. Böylece

halk aldatılır ve egemen sınıf ve katmanlar da "kendi" düzenlerini pekiştirirler. Mezopotamya'daki Sami Halklar ilk olarak Sargon ve Naramsin döneminde egemenlik kuruyorlar. Bu dönem (M.Ö) 2300 yıllarına denk geliyor. Sümerler Mezopotamya'ya Sami Halklar'dan en az 2000 yıl önce yerleşmişler, yazıyı bulmuşlar ve uygarlıklar kurmuşlardır. Mezopotamya tarihinde çok kısa dönem egemenlik kuran Akadlar, fazla etkili olamadılar. Akadlar (Agade denilirdi) döneminden sonra, yeni bir Sümer Rönesansı başlıyor Mezopotamya'da. Yeni Sümer Rönesansı'nın merkezi bu defa Güney Mezopotamya'da değildir. Sümerler'in yeni merkezi Mari kentidir ve bu kent Orta Mezopotamya diye adlandırılan bölgeye düşüyor.

Bu dönemde bölgede, Batılı Samiler olarak adlandırılan Amoriler ve Asuriler etkinlik gösterecekler. Amori ve Asuri'li çöl bedevileri bu dönemde daha yerleşik yaşama geçmemişlerdi. Daha sonra Asurlar, Anadolu'daki ticaret kolonileri yoluyla bölgede önemli bir konuma geleceklerdir.

Kuzey Mezopotamya'da ise Hurriler ve Mitaniler egemenlik kuruyorlar. Kısa bir dönemde Hurri ve Mitaniler bölgenin dini ve kültürel öncülüğünü de ele geçiriyorlar. M.Ö.1500 yıllarında ise Zagroslar'da yaşayan Kasitler Güney Mezopotamya'daki Babil ülkesini istila ederler ve kısa bir dönem sonra buranın yaşam biçimini benimsemeye başlarlar. Bunların dışında bir de Aramiler'in Kildaniler'in ve Yeni Babiller'in isimlerini yazmak gerekiyor. Bu halklar kısa dönemli ve değişik bölgelerde ülkeler ve egemenlikler kurdular. Bu bağlamda, bilimsellik açısından bilinmesi gereken bir konu daha var. Bu halkların ve ülkelerin merkezi yerleşim alanları dışında, pek fazla etkinlikleri yoktu. Bu dönemlerde ülkelerin sınırları ve mülkiyet olayı hem bulanık hem de belirsizdir. Günümüzün kavram ve değerleri, bazen söz konusu olayları kavramakta yeteri kadar bize yardımcı olamıyorlar...

Yukarıdaki veriler bize şunu gösteriyor: Mezopotamya'da din ve politika açısından, değişik halkların geleneklerini ayırt etmek olanaksızdır. Söz konusu gelenekler, dinsel ve politik değerler, birbirini etkiliyor. Eski ve yeni dinler birbirleri ile kaynaşıyorlar. Geçişleri, bir-

leşmeleri, yakınlaşmaları, sentezleri vb. sürekli olarak bölgenin tarihinde gözlemleyebiliyoruz...

Sami Halkları politik egemenliği ele geçirdikleri zaman, eski gelenekleri devam ettirdiler. Dini metinleri yazıya dökme geleneği, yeni boyutlar kazanarak tabletlere yazılmaya devam edildi. Yenilik şudur: Her Sümerce satırı bir çeviri satırı izliyor. Özcesi, dini metinler bir satır Sümerce bir satır da farklı Sami lehçeleri ile yazılırdı. Her ne kadar Sümerce resmi bağlamlarda arka plana düşüyse de, edebi ve kültürel bağlamlarda yerini koruyabiliyordu. Sümerce kutsal bir dil olarak kabul edilir, şiir ve dini metinler, bu dille yazılırdı.

Daha önce de belirtildiği gibi Sümer dininde, her şeyden önce Yeryüzü, yani Toprak Ana ve onun gizemli güçlerine öncülük verilirdi. Çünkü ülkenin büyük kaynağı, toprak mahsullerinden meydana geliyordu. Sümer dini doğrudan halkın geçim kaynağı ile paralel geliyordu. Yani, din, maddi temellerden ve halkın somut yaşamından ilham alarak pekişiyordu.

Mezopotamya'ya yeni gelen Sami halklar, dini ilgileri daha çok Gökyüzüne yönelik oluyordu. Bunun da çok basit bir nedeni vardı. Sami halklar çöllerde hayvancılık yapar ve dünyaya da bu açıdan yaklaşırlardı. İlk elde tarımcı olanlar için Yeryüzü, göçerler için de ilk elde gökyüzü önemlidir. Zagros Dağlarında yaşayan halklar için de Gökyüzü önemli bir yer tutar. Din ile coğrafya arasında önemli bir yakınlık ve etkileşimden söz etmek, pek yanlış olmayacak.

ETNİK TANRILAR

Buraya kadar, Tanrılar konusuna genel bir yöntemle yaklaşmaya çalıştık. Bölgede etkin olan Tanrılar'ın da önemli konumlarda birbirine çok benzediklerini ileri sürdük. Bu bölgedeki din ve Tanrılar'ın genel bir düzeyidir dedik. Konunun derinliklerine inerseniz, bu konuda bazı farkların olduğu da ortaya açıkça çıkacaktır.

Etnik planda Samiler'in Marduk, Dagan, Adad. .. vb. Tanrılar'ı vardır. Sümer Tanrılar'ının bireysel özelliklerinden söz etmek olanaksızdır,

fakat Sami Halkları'nın Tanrılar'ında, bireysel Tanrı özelliklerinin var olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacak. Çünkü Sami Halklar, yukarıda da değindiğimiz gibi ayrı ayrı kavimlerdi ve aralarında savaş da meydana geliyordu. Bu savaşlarda soy ve etnik kavram ve değerler öne çıkardı. Bu olgu ve gerçekler zamanla dini dünyaya da yansıyor ve dine ideoloji oluştuyordu.

Güney Mezopotamya'da yaşayan Babiller, geçimleri için nehirlerdeki su olanaklarına çok bağımlıydılar. Su kanalları aracılığı ile ülkenin her yerine su götürebiliyorlar ve araziye tarıma elverişli bir konuma sokabiliyorlardı. Sözünü ettiğimiz gerçekler hem dini etkiliyor hem de halkın karakterine yansıyor. Bundan dolayı Babilliler'in sakin ve statik oldukları ileri sürülür.

Orta Mezopotamya'ya yerleşen Asurlar'ın durumu biraz daha farklı gözüküyor. Asurlar geçimleri için daha çok yağmura endeksli olarak yaşıyorlar. Yağmur, Asurlar'ın yaşamında önemli bir konuma sahip olduğu için, onlar dinlerinde daha çok Atmosfer'deki değişimlere önem verirdi. Asurlar'ın Babiller'e nazaran daha dinamik ve saldırgan olmaları, bu gerçeklere dayandırılıyor. Babil ve Asurlar'ın ilişkileri yoğunlaştığı sürece, karakter yapıları da birbirini karşılıklı etkiliyordu.

Asurbanipal Kütüphanesi'nde yapılan araştırmalar sonucu, Mezopotamya'da 2500 Tanrı adına rastlandı. Bu bize şunu gösteriyor: Hemen hemen tüm toplumsal alan ve sorunlara göre Tanrılar yaratılmıştır. Tanrılar nezdinde hem korku hem de saygı vardı ve bu açık olarak görülüyordu. Söz konusu gerçek, ciddiyetin bir göstergesi olarak algılanmalı. Yoksa, günümüzün verilerine göre sayıları 3000'ni aşan Tanrı olgusunu açıklamak ve kavramak epey zorlaşacak. İnsanoğlu'nun yaşamında önemli olmayan ve böyle kabul edilmeyen bir şey, sayıları neden bu kadar fazla olsun ki? Bu fazla sayıları, Tanrı enflasyonunun bir göstergesi olarak yorumlamak haksızlık olacaktır.

Yukarıda anlattığımız Tanrılar arasında, çeşit çeşit Tanrı'ya rastlamak olanaklıdır: Din adamı olup kendini Tanrı ilan edenler var, Yerel Tanrılar var, yarı tanrılar var, Tanrı perileri var ve bir de, etnik, soy, boy ya da "ulusal" Tanrı olarak nitelendirilebilen Tanrılar var. Örneğin

Asurlar'ın ismi, etnik Tanrılar'ı olan "Asur'dan" geliyor. Yalnız elimizdeki verilere göre, halkın yaşamında önemli bir yere sahip olan Tanrılar'ın sayısı, 20'yi geçmiyordu. Bu neticeyi, Hammurabi'nin Yasaları'na yazdığı önsözde gözlemlemek olanaklıdır. Mezopotamya'nın göreceli olarak Samileşmesi ile beraber, birçok Sümer Tanrısı'nın ismi Samileştirildi. Örnek olarak şunu verebiliriz; Sümer Tanrıça'sı An, Anu oluyor, Enki Ea oluyordu vb. Hatta Tanrılar'ın bir de çiftlerinden de söz edebiliriz; Anunun çifti Antu oluyor, Enlil'in çifti ise Ninlil oluyor.

Mezopotamya'daki birçok halkın ortak Tanrıları da var, dedik. Bu Tanrılar, halklar için aynı fenomenleri temsil ediyorlardı. Örneğin Yıldıırım, Güneş, Ay, Su, Aşk vb. Tanrılar, ortak Tanrılardı. Bazen sadece isimler Tanrıları birbirinden ayırıyordu. Burada adını saydığımız olgulara, halklar bazen etnik elbiseler, bazen de yerel kıyafetler giydirerek, piyasaya kapsamlı olarak sürer ve anlatırlardı. Bu Tanrılar salt onlara özgüydü ve söz konusu halkın özelliklerini taşırdı. Yalnız bunlar, bu bölgedeki diğer Tanrılarla aynı işlev ve yetkilere de sahiptiler. Ama her halkın etnik Tanrısı, bölgedeki diğer etnik Tanrılardan daha üstün, daha korkunç, daha güçlü ve daha güzel olarak algılanıyor ve yorumlanıyordu. Zamanla bu değerler salt etnik Tanrılar arasında değil, fakat aynı bölgedeki halklar arasındaki ilişkilere de yansımaya başladı. Tanrılar arasındaki hiyerarşik yapı, zamanla, halklar arasındaki hiyerarşik bir yapıya dönüştürüldü. Bu süreç tarihsel olarak zorunluydu ve kaçınılmaz olmuştu. Dini değerler böylece, açıkça politikanın hizmetine girmişti.

Anadolu'daki Hititlere gelince şunu söyleyebiliriz: Bunların dini tasavvurlarını Hititçe metinlerde, ama Asur çivi yazısıyla yazılmış olarak öğrenebiliriz. Bunların çoğu Boğazköy'de bulunan ve tabletler üzerine yazılmış bir arşivden alındı. Buradaki birçok Tanrı ismi Asurca yazıldığı için, günümüze kadar tam anlamıyla çözülememişlerdir.

Hititler'in dininde birçok yerel Tanrı'ya ve yerel kültlere rastlayabiliriz. Her kentin yerel bir Tanrı'sı vardı. Kentlerin birleşimiyle meydana gelen büyük imparatorluk döneminde bile, yerel ve kentsel Tanrılar varlıklarını korudular. Yalnız, zamanla tüm ülkenin Tanrıları olan etnik Tanrılar da, yavaş yavaş ortaya çıkıyorlardı. Bu gelişme politik olarak kaçınılmazdı.

Hititler'in en önemli Tanrıçası Güneş Tanrıça'sı Arinna'dır. Tanrıça Arinna'yı daha önce Anadolu'nun yerlileri olan Hattiler'de de görüyoruz.

Tanrıça Arinna, devletin en yüksek koruyucusu ve ülkenin Kraliçesi olarak da nitelendiriliyordu. Burada ilginç olan şudur; Tanrıça Arinna hem Gökyüzü'nün hem de Yeryüzü'nün Tanrıça'sıdır ve aynı anda Krala savaşta yardımcıdır.

Arinna'nın çifti Tanrı Teşup'tur. Yalnız burada da ilginç bir olaydan söz etmek, pek yanlış olmayacak. Çünkü Tanrı Teşup bir Hitit ismi değil, bir Huri ismidir! Fakat yine de Tanrı Teşup Hitit ülkesinin Tanrı'sı olarak tanıtılıyordu. Tanrı Teşup'un sembölü bir boğadır ve boğa Hint Avrupalı Halklarda kutsal bir hayvandır.

Huri Halk'nın Tanrılar'ı ise hem Hititlerle hem de Sümerle aynıdır. Huriler her iki halkın Tanrıları'na da taparlardı ve zaten coğrafik olarak da her iki ülkenin arasında yaşarlardı. Peki, Tanrı ve Krallar arasındaki ilişki nasıl bir gelişme izliyor?

Tanrı Krallar, Tanrısal olanı politikanın hizmetine sokmak için, kendi geçmişlerine gizemli bir hava verirlerdi. Tanrılarla akrabalık ve yakınlıklarını "kanıtlamak" için bir sürü uydurma öykü anlatılıyor ve bu öykü ve söylentiler, daha sonra sanki geçmiş gibi kabul ediliyordu.

Akad Kralı Sargon, dişi bir papazın oğlu olarak tanıtıyor kendisini. Benzeri şeyleri, Incil'de Hz. Musa'nın geçmişi ile ilgili olarak da okumak olanaklı. Romalılar'ın tarihinde Remus ve Romulus'un, Farslar'ın tarihinde ise Kral Kyros'un geçmişi benzer öğeleri içeriyorlar. Söz konusu anlatım ve öykülerde amaç; Kişileri Tanrısal ve gizemli bir atmosferde halka sunmak ve iktidarlarını pekiştirmektir. Bununla şu mesaj verilmek isteniyordu: Kral Tanrısal koruma altındadır ve tehlikeli anlarda da Tanrı'nın desteğine sahiptir.

Asur Kralı Asurbanipal da benzeri öyküler uydurarak, geçmişi ile ilgili gerçek dışı şeyler anlatmış ve kendisini halktan değişik biri olarak tanıtmıştır. Hem Sargon hem de Asurbanipal, kendi geçmişlerini bölgedeki yüksek dağlara bağlamışlar ve kökenleri konusunda aldatici bil-

giler vermişlerdir. Asurbanipal dağlar arasında doğduğunu ileri sürmüş, Sargon ise amcasının dağda olduğunu söylemiştir. Buradaki dağların, Mezopotamya'yı çevreleyen Zagros Dağları olduğu pek açıktır. Bu dağlar, Mezopotamya Halklarına göre yüksek ve Tanrısal dağlardı. Zagros Dağları, daha önce de değindiğim gibi Guti ve Kasit Halkların yerleşim merkeziydi ve bunlar Ova'da yaşayan halklara korku saçıyorlardı. Tarihte Mezopotamya Ova'sı birçok defa bu halklar tarafından istila edildi.

Sargon, özellikle geçmişini saklamak için gerçek dışı şeyleri uydurmuş. Olayın aslına gelirse, Sargon'nun krallar soyundan olmadığı açıkça ortaya çıkacak. Egemen olan normlara göre Krallar soyundan olmayanlar, Kral olamazlardı. İşte bu engeli aşmak için Sargon, kendi geçmişiyle ilgili gerçek dışı şeylere gereksinim duymuştu. Burada bir meşruluk olayından söz etmek, yanlış olmayacak. Asurbanipal'ın durumunda ise bir meşruluk problemi yoktu. Ama yine de Krallığına bir gizem vermek için, Asurbanipal böyle bir şeye başvurmuş olabilir. Tanrısal seçilmişlik, her ikisi için de, gerçek sosyal geçmişten daha önemli bir yer tutuyor. Böyle bir prosedürle Tanrı ile Kral arasındaki kutsal bağlar pekiştiriliyor ve Tanrısal dünyada, Kral'ın Tanrı'nın temsilcisi olduğu garantileniyordu. Kullarına karşı Kral bu gerçeği garantiledikten sonra, iktidarını böylece temelli bir biçimde pekiştirmeyi başarıyordu. Bu bağlamda mutlak bir iktidardan söz etmek yanlış olmayacaktır. Mezopotamya'daki Kralların ellerinde görülmemiş bir iktidar konsantrasyonu birikiyor ve bu iktidar toplumun tüm alanlarında geçerli oluyordu. Buradaki iktidar konsantrasyonu, toplumdaki irili ufaklı her şeyin merkezini teşkil ediyor ve bu kulların yanında bir de Tanrısal öneme kavuşuyordu. Tanrılar, Krallarına düşmanlarını yenmek için güç verir ve hatta hatta savaşçı görevinin kendisi de Tanrısal olarak algılanırdı. Savaşı Tanrısal bir görev olarak benimsemek, Mezopotamya'da savaş ve geleceğin seyrini epey değiştirecektir.

Asurlar, savaşın Tanrısal algılanışını, düşmanlarına karşı sistematik bir biçimde kullandılar. Savaşın Tanrısal bir olgu olarak algılanması, savaş meydanındaki askere, düşmanını vurması için ekstra bir güç ka-

zandınıyordu. Tanrı'nın verdiği güç ve onayla, savaş meydanındaki asker, kendisini daha güçlü ve daha haklı görürdü. Savaşta Tanrı'nın hazır bulunması ve Tanrı güvencesi altında savaşmak, Asurlarda bir kartopu etkisini oluşturmuştu. Mücadele çok kolay kazanılıyor, ülke büyüyor ve buna karşılık Tanrı ve Kralların da hiçbir zaman yenilmeyeceklerine dair düşünceler geliyordu. Bu bağlamda şöyle bir kanı oluşmuştu: Madem ki Tanrılar'ın yardımıyla Asurlar kazanacaklardı ki bu konuda düşmanlar ikna edilmişti, direnişler hemen güçsüzleşiyor ve çabuk kırılıyordu. Direnmek ne kadar güçsüzleşirse, Asurların savaşı kazanması da o kadar kolay olurdu. Burada sözünü ettiğimiz yöntemlerle Asurlar, düşmanlarının yüreğine korku saçarlardı. Düşmanını korkutmak ve direnişini kırmak, bir savaş stratejisi haline gelmişti. Asurlar ve onların Tanrıları karşısında gelişen korku sendromu, düşmanların teslim olmasında yeterli bir faktör olurdu. Bölgedeki birçok halk, korkudan dolayı Asurların egemenliğini çabuk kabul ettiler. Korku fenomenini Asurlar, savaşlarda kapsamlı olarak kullandılar.

Krallarda eşsiz ve üstünlük, salt Tanrısal olan değildi. Yukarda sözünü ettiğimiz etnik Tanrılar'ın yardımıyla Krallar bir de yaşamın normal akışını sağlıyorlardı. Ülkenin refahı ve barış, yine Tanrı ve Kralların yardımlaşması ile gerçekleşiyordu. Yaşam devam ederken; hayvanların sayısı çoğalıyor, otlaklarda ot büyüyor, nehirlerde su akıyor, kadınlar çocuk doğuruyor, yaşlılar dans ediyor, gençler türkü söylüyor ve insanlar böylece mutlu oluyorlardı. Kral ve Tanrılar'ın yaptıkları eylemlerden dolayı açlar doyuyor, çıplaklara elbise giydiriliyor, tutuklular serbest bırakılıyor, hastalar sağlıklarına kavuşuyor ve hatta hatta zayıf olanlar şişmanlıyordu! vb. Eğer toplumsal ve doğal süreçler acı ve kötü olandan ve rahat olana doğru bir gelişme seyri gösterseydi, bu, Tanrı ve Kralların eseri olarak yorumlanıyordu. Bu olgular aynı zamanda Tanrı ve Kral arasındaki işbirliğinin bir armoni içinde geliştiğinin de kanıtı oluyordu. Fakat toplum ve doğa süreçleri, eğer yukarıda anlatılanların tersine bir seyir izlemişse, o zaman bu, Tanrı ve Krallar arasında meydana gelen rahatsızlığın bir belirtisi olarak görülürdü. Haksızlıklar ve tutarsızlıklar Tanrıların birer cezası olarak kabul görürlerdi. Bununla şu tema vurgulanmak isteniyordu: İnsanoğlu vefasızdır. İnsanların hoş-

nutsuzluğu ile ilgili belirlenen aşağıdaki şu satırlar, bana göre bugün bile güncelliklerini koruyorlar. Kral bunu şöyle dile getiriliyor: "Onların duyulan gece ve gündüz gibi değişiyor, aç oldukları zaman ölüye benziyorlar, doydukları zaman ise Tanrılar ile hemen yarışa geçiyorlar, başarılarında ise hemen Gökyüzüne çıkacaklarını söylerler, acı çektikleri zaman da aşağıya Cehenneme gitmekten yakınır!"⁽³⁾

Yukardaki satırlarda, İnsanoğlunun yaşantısı ile ilgili genel bir değerlendirme görmek olanaklıdır. Bu satırlarda şu değerler vurgulanıyor; İnsanoğlunun zaaflarını ve övünmesini, rüya ve kâbuslarını aynı anda yaşatmak istemesi, kendisini beğenmişliği ve aynı anda kendisine hakaretlerini vs. bulabiliriz. Buradaki satırlar ideolojik bir çerçeve çizerler ve belli bir egemen sınıfın ideolojik değerlerini dile getirirler. Egemen sınıflar günümüzde bile emekçi sınıfların açgözlülüklerinden, doyumsuzluklarından ve hoşnutsuzluklarından hâlâ yakınmıyorlar mı? Bu bağlamda değişmeyen kimdir acaba? Emekçiler mi yoksa egemen sınıflar mı?

Yalnız şu da bir gerçek: Yukardaki satırlarda açıkça dile getirilen değerler, elbette ki olayların nedeni değil sonucudur. Belli politik pratikler sonucunda insanoğlu, ya hoşnutluğunu dile getirir ya da eleştirel bir tavır takınarak, hoşnutsuzluğunu somutlaştırmaya çalışır. Bu tarih boyunca böyle olmuştur.

TEKTANRILI DİNLER

Çoktanrılı dinleri incelerken, karşımızda hiç peygamber görmedik. Bu, özünde şaşılacak bir şey değildir. Çünkü çoktanrılı dinlerde, Tanrı'nın elçisi politik iktidarın kendisidir. Politik iktidar açıkça Tanrı ile akraba olabiliyor, ve hatta hatta aynı Ana-Baba'dan doğduklarını ileri sürenler de var. Bununla da yetinmiyerek, kendilerini Tanrı ilan eden politik iktidarları da gördük. Özellikle bu konuda Sami Halkların arasında, Tanrı ve politik iktidarın beraberliğini kanıtlayan, çok gelişkin bir

3) Helmer Ringgren, s .143.

ortak yaşarlığın varlığına rastladık. Özcesi, politik iktidar salt politika ile yetinmiyor, tersine, kendisini Tanrı olarak da görmek istiyordu.

Peki, çoktanrılı dinlerde böyle gelişirken, tektanrılı dinler nasıl oluştu? Şimdi de buna bakalım:

Tektanrılı dinlerin tarihinde, genel gelişmeyle ilgili çelişkili bilgi ve tezlere rastlamak, olağan kabul edilir. Özellikle dinlerin mezheplere bölünmesi ve politik amaçlar için kullanılmasından sonra, bu görüşler daha da yaygınlık kazandılar.

Bölgedeki ilk tektanrılı din Yahudiliktir. Yahudi dinin ilk kurucusu Hz. Musa'dır. Hz. Musa İsrailidir. Fakat Mısır'da doğmuştur. Doğumu ile ilgili birçok söylenti vardır. Doğumunu Mısırlı Firavunlardan saklamak için Hz. Musa bir sepete konulur ve Nil nehrine bırakılır. Nil nehrine bırakılan sepeti Firavunun kızı bulur ve içindeki çocuğu sarayda yetiştirmeye karar verir. Zamanla Hz. Musa büyür ve Firavun tarafından sürgüne gönderilir. Sürgün yeri, Sina çölüdür. Burada, Tanrı Yahve kendisini Hz. Musa'ya gösterir ve O'na İsrail Halkını, Firavunun ege-menliğinden kurtarma görevini verir. Hz. Musa, kendisine verilen görevi başarı ile sonuçlandırır ve yolda giderken Tanrı Yahve Sina çölünde kendisini bir daha gösterir. Tanrı Yahve, İsrail halkı ile birlik oluşturur ve İsrail halkını kendi halkı olarak seçer. Aradaki birliği pekiştirmek için de Tanrı, dini bağlamda önemli bir konuma sahip olan, "Tanrı'nın On emrini" yazar. Daha sonrada Hz. Musa ve halkı Filistine yerleşirler...

İsrail halkı, M.Ö. 1100 yıllarında, Batılı Sami aşiretlerden meydana gelmiş bir halktır. İsraililer kendi tarihlerini M.Ö. 1900 yıllarında Amori aşiretlerinin Mezopotamya'yı terketmeleri ile başlatıyorlar. Bu aşiretlerin bir kısmı Filistine yerleşirken bir kısmı da Mısır'a gidiyor. Daha sonra Hz. Musa bunların başına geçecek ve onları Filistine getirecektir. Yahudi dininde Hz. Musa'dan önce de Peygamber olarak kabul edilen, Hz. İbrahim, Hz. İsak ve Hz. Yakup vardır. Bunlar zamanında Mezopotamya'nın Ur kentini terketmişler ve Harran Ovası'ndan geçerek Filistine gelmişlerdir.

Yahve, Yahudilerin tektanrısıdır. O, Gökyüzü ve Yeryüzü'nün yaratıcısıdır. İsraililer, Tanrı Yahve'nin seçilmiş kutsal halkıdır. Diğer tüm Sami dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de İnsanoğlu Tanrı'nın kuludur. İnsanoğlunun Tanrı'ya karşı konumu korku üzerine inşa edilmiştir, fakat birçok bağlamda, sevgi sözcüğü de defalarca vurgulanıyor ve dini ayinlerde bu sözcük sık sık kullanılıyor. Tanrı Yahve'den insana, bir yandan salt iyilik gelebilirdi, fakat bu iyiliği Tanrı istediği zaman, öte yandan geri de alabilirdi. Onun için Tanrı'yı kızdırmamak ve O'na itaat etmek gerekiyordu. Özcesi, tektanrılı dinlerin ilki olan Yahudilikte, çoktanrılı dinlerde olduğu gibi, Tanrı insana ceza verebiliyor ve O'na acı çektirebiliyor.

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'tır ve onlar ibadetlerini Sinagoglarda yaparlar. Kural olarak tüm Sinagogların yönü Kudüs'e çevrilmiştir. Yahudiler günde üç defa ibadet ederler.

İsraililer'in Kralları dini değil dünyevidir. Politik etkinlik ve dini etkinlik aynı kişi de birleşmiyor. Bu biçimsel olarak böyledir. Fakat çoğu defa bunu tarihte, yani her yerde ve her zaman görmek epey zordur. Din ve politika söz konusu olduğunda, birbirlerinden kalın çizgilerle hiçbir zaman ayrılmadı. Ayrılık, sürekli, biçimsel bir görüntü sahnelemiştir. Acaba Hz. Musa Mısır'dan İsrail'e doğru halkına yol gösterirken, politik olarak davranmıyor muydu? Bunun tersini ileri sürmek, tarihi olgularla ve bilimsel görüşlerle bağdaşmaz. Din ve politikanın ayrışması tarihsel olarak daha sonraki dönemlere tekabül ediyor. Din ve politika birbirlerinden sürekli etkilenmişler ve her zaman yeni sentezler ortaya çıkarmışlardır.

İsrail'deki dini gelişmeyi derin biçimde etkileyen olayların başında, Kudüs'ün Babil Kralı Nebukadnessar tarafından yıkılması yer alıyor. M.Ö. 586 yılında gerçekleşen eylem sonunda, bir kısım Yahudiler esir alınmış ve onları Babil'de tutsaklığa mahkum etmişti. Bununla beraber Tapınaklardaki yaşam duruyor ve dini etkinlik, ağırlığını daha çok günlük problemlerin çözümlenmesine veriyor. Yahudilik bu dönemde pratik bir önem kazanıyor. Dini, yasalarda yazılan temizlik kurallarını uygulama, sünnet yapma ve oruç tutma geleneğini sürdürmek, en önemli

etkinlik haline geliyor. Dini ayinlerin önemi ise böylece git gide azalıyor.

Fars Kralı Kyros (Kuruş) Babili M.Ö. 538 yılında istila ederken, Yahudiler Filistin'e dönme olanağına kavuştular. Fars Kralı Kyros, Yahudiler'in Babil tutsaklığına son verdi. Yahudiler, Filistin'e geri döndükleri zaman Tapınak yaşamı yeniden canlılık kazanmaya başlıyor. Sinagoglar'daki ayinler, yeniden dini etkinliğin orta merkezi olmaya başlarlar. Din, salt pratik görevlerle değil, ruhani bir atılım yapmaya doğru ilerleme gösteriyor...

Tarihsel olarak bölgedeki en önemli ikinci tektanlı din, Zerdüştdir. Peygamber Zerdüş'tün dini, bölgedeki Hint Avrupalı Halkların dini olarak doğdu ve gelişti. Bu gerçek, dinin etnik olarak nasıl kullanıldığını ve aynı anda din ve etnik kökenlerin, Antik toplumlarda nasıl birbirleri ile çakıştığının da bir göstergesi oluyor. Bölgedeki diğer büyük tektanlı dinler Sami Halklar arasında ortaya çıktılar ve ilk etapta yine onların arasında yaygınlık kazanmaya başladılar.

Zerdüştdin doğumu, gelişmesi ve dağılması konusunda, değişik bilgilerle karşılaşırız. Zerdüş'tün doğum yeri ve etkinlik gösterdiği alanlar, güvenli bir biçimde tespit edilmemiştir. Elbette bunun değişik nedenleri vardır. Ama en önemli neden, bana göre, Avesta'nın ilk etapta yazılı olarak ortaya çıkmamasıdır. Avesta kitabı, yaklaşık 1000 yıllık bir süre sözlü olarak varlığını devam ettirmiş ve son yazılı şeklini Sasaniler döneminde almıştır. Özellikle Yahudi ve Hıristiyanlar'ın ve daha sonra da Müslümanlar'ın yazılı kutsal kitaplara sahip olmaları, Zerdüştileri bu konuda tavır almaya zorlamıştır. "Ehli-Kiteb" olan halklar ve dinler, söz konusu tarihsel dönemde daha cazip bir konuma girerlerdi ve kutsal olarak algılanırlardı. İşte bu gerçeklerden hareketle Sasaniler, Avesta'nın sözlü ve değişik versiyonlarına sahip olan anlatımları topladılar. Daha sonra gereksiz ve tekrar niteliğinde olan yanları temizleyerek, Aveste'ya son biçimini verdiler. Tarihte ilk olarak bu zamanda Zerdüştdini Sani Devletinin resmi dini olarak ilan edildi ve halk tarafından da benimsendi. Bu olaylar M.S. 400 -700 yılları arasında gerçekleşiyor.

Professor Helmer Ringgren, Zerdüşt hakkında şöyle diyor: "Dil açısından konuya yaklaşırsa, Zerdüşt'in Doğu İran'da yaşamış bir aşirete mensub olduğu görülecektir." Zerdüşt'in yaşadığı zamana gelince, bunun, M.Ö. 1000 ve 600 yılları arasında olduğu tahmin ediliyor.

Konuya açıklık getirmek için bazı olguları detaylı açıklamak gerekiyor: Zerdüşt'ün yaşadığı dönemde, bölgede yaşayan Hint Avrupalı halk ve boylar, aynı dili farklı lehçelerle konuşurlardı. Bunların belli başlıcaları şunlardır: Medler, Persler, Kasitler, İskitler, Partlar, Mitaniler, Hititler, Sasaniler vb.

Hindistan'dan Orta Anadolu'ya kadar uzanan bölgede bu boy ve halklar değişik isimler altında devlet ve imparatorluklar kurdular. İşte böyle karmaşık bir zaman kesitinde Zerdüşt, etkinlik gösteriyordu. Bundan dolayı doğum yeri ve ilk etkinlik alanını bilimsel olarak tespit etmek kolay değildir. Bir gerçek daha vardır ki, o da şudur: Her halk ve boy, Peygamberin soyundan olmak ister! Günümüzde bile bölgede etkin olan halk ve devletler, Zerdüşt'e bir etnik kimlik bulmak için her türlü olanakları seferber ediyorlar. Bazı verilere göre Zerdüşt'ün doğum yerinin, günümüzün Afganistan'ı ile İran arasındaki bölgede olması gerekiyor. Yalnız bu olayla ilgili başka iddiaların da var olduğunu ve bunların basit bir biçimde yadsınamayacağını kabul etmemiz gerekir. Örneğin, Zerdüşt'ün doğum yerinin bölgenin dağlık kesimi olduğunu ileri sürenler var. Bunlar, tezlerini Avesta'daki lehçeye dayandırarak savunuyorlar. Bu teze göre, Zerdüşt'ün doğum yerinin, özellikle Ürmiye Gölü yakınlarında bir yer olduğudur. Bu iki farklı tez bize şunu gösteriyor: Salt lehçelerden hareketle Zerdüşt'ün doğum yerini belirlemek yetersizdir. Acaba Zerdüşt konuştuğu lehçeyi, sürgün edildikten sonra öğrenmiş olamaz mı? Bana göre bu ihtimali reddetmek, bilimsel açıdan doğru olmaz. Aslında böyle bir ihtimal bilim ve akla çok daha yakındır ve elimizdeki bazı verilerle, bir yanı ile daha iyi çakışıyor. Çünkü elimizdeki bazı kaynaklardan edindiğimiz verilere göre, Zerdüşt doğduğu yerden kovularak başka bir memlekete sürgün edilmiştir. Ve buradaki sürgün olayının, Zerdüşt dinin gelişmesi ve yayılması konusunda, çok etkileyici bir rol oynadığı da açık bir gerçektir.

Peki, Zerdüşt dini nedir ve nasıl gelişmiştir?

Her şeyden önce Zerdüşt dini, Hint Avrupalı Halkların çoktanrılı dinleri üzerine kurulmuş bir dindir. Zerdüştçülük'ten önce de Hint Avrupalı halklar arasında, çoktanrılı dinlere kolaylıkla rastlıyoruz. Bu Tanrıların belli başlıcaları şunlardır: Mitra, Veruna, Indra, Anahita vs.

Zerdüşt, Hint Avrupalı Halklar arasında yaygın olan çoktanrılı dinlerdeki iyi ve kötü Tanrı özelliklerini toparlayarak, kendi dininde sentezleştiriyor. Bundan dolayı da Zerdüşt dininin ana ilkesi düalizmden oluşuyor. Her dini bağlamda ikiyeönlülük etkin olarak kendisini gösteriyor.

Zerdüşt dini, Hint Avrupalılar arasında yaygın olan bir külte karşı gelişen bir tepkiden kaynaklanıyor. Eskiden Hint Avrupalılar, Tanrı Mitra'ya birçok kurban keserlerdi. Genellikle kurbanlar, büyük baş hayvanlardan oluşuyor ve çevrenin kana bulandığı bir kült söz konusu oluyordu. Bu bağlamda çok kan dökülürdü. Zerdüşt'ün kendi aşireti, erkeklik ritüellerini yerine getirmek için, kurban kesme konusunda büyük taşkınlıklar yapıyorlardı. Buradaki taşkınlıklara karşı Zerdüşt tepkilerini dile getiriyor ve olayları protesto ediyordu. Burada şunu da görebiliyoruz: Zerdüşt hayvanlarla içiçe yaşıyordu ve bunların daha fazla acı çekmesine tahammül edemiyordu.

İşte bu arada Zerdüşt, Tanrı Ahura Mazda'dan kurban kesme kültünün durdurulmasını talep ediyor. Şiddet ve baskıya karşı, Ahura Mazda'nın hayvanları koruyacak bir çoban veya sığırtmaç göndermesini diliyor. İyi bir sığırtmaç hayvanlara bakacak onları otlaklara götürecektir ve onlar da insanoğluna süt verecekler. Bunun başlı başına iyilik olduğunu, hayvanları kanlı bir biçimde kurban etmenin ise kötü olduğunu, Zerdüşt sürekli yakınlarına söylüyordu. Bu konudaki dileklerini, en sonunda da Tanrı Ahura Mazda'ya bildirmişti. Zerdüşt'ün akrabaları bu eyleme büyük tepki göstererek, O'nu sürgüne gönderiyorlar...

Zerdüşt başka aşiretlere sığınmıyor. Bu durumda Zerdüşt'e yardımcı olanlar, başka bir bölgede yaşayan Viştaspa ve Fıryana aşiretleridir. Burada sözünü ettiğimiz aşiretlere mensub olan lider Papaz Kawi, Zerdüşt'e

yardım elini uzatıyor. Zerdüşt'in taraftarlarına da "yoksul", "dost bilen" gibi değişik adlarla hitap ediliyor. Zerdüşt dinin temelini oluşturan Gata türkülleri, işte bu bir ortamda söylenmeye başlanıyorlar.

Hint Avrupalı Halkların çoktanrılı dini, Zerdüşt tarafından redediliyor. Zerdüşt'e göre, kutsal ve etkin olan tek Tanrı Ahura Mazda'dır. Ahura Mazda'nın yanında birçok Melek vardır. Bu Melekler değişik fonksiyonlara sahiptirler ve bunları temsil ediyorlar. Örneğin gerçeklik, adalet, hak, dürüstlük, bilgelik, yalancılık, sağlık, ölümsüzlük vb.

Zerdüşt dininin önemli özelliklerinden birisi, düalizm sorunudur. Bu görüş açısı, Zerdüşt dininin temelini oluşturur. Söz konusu sorunsal şöyledir: Ahura Mazda'nın Spenta Mainyu, yani "kutsal maneviyati"na karşı Angra Mainyu yani "kötü maneviyati" vardır. Dünyadaki zararlı ve kötü her şeyin kaynağı Angra Mainyu'dur. Buradaki karşıtlık, ta dünyanın başlangıcından beri vardır. Herkes seçimini özgür yapmıştır. İnsanoğlu da tavrını açıkça koymalı ve iyiliği seçmelidir. İnsanoğlunu yaşamdan, akıldan, iyilikten, aydınlıktan, özcesi "doğru düzen'den" yana ağırlığını koyması kendi mutluluğu içindir. Öte yandan kötülüğü temsil eden ve karşımıza "ölüm", "kötülük", "karanlık", "yıkım" vb. özellikler "drug" sözcüğüyle özetlenebiliyorlar. "Drug" Kürt dilinde "Drew" yani yalan olarak geçiyor. Buradaki her iki maneviyat üzerine, Avesta'da şu satırları okuyabiliriz.

"Başlangıçta dünyada iki maneviyat vardı,
İkiz olarak... bunlar tanınıyorlardı;
Birisi iyi, ötekisi kötü olandı
düşüncede, sözde ve eylemde.
İkisi arasından, akıllılar doğruyu seçerken,
akılsızlar ise aynı şeyi yapmıyorlardı."

Buradaki satırlarda ilginç bir bakış açısı egemendir. Doğru ve iyi olanı seçmek ve bununla yaşamak, insanoğlunun kendi seçimidir. İnsanoğlu kendi eylemlerinden sorumludur. İyiliği-doğruyu veya kötülüğü-yalanı seçenler, en sonunda kendilerine yarar veya zarar sağ-

lıyorlar. İyilik yapan da, kötülük yapan da her şeyden önce bunu kendisine yapıyor. Söz konusu seçimi doğru yapabilmesi için, insanoglunun akıllanması ve bilinçlenmesi gerekiyor. Buradaki "özgür" seçimi başka insanlar yapamazlar ve seçimlerde herkes kendi eylemlerinden sorumludur. Zerdüş'tinine göre ölümden sonra, herkes hesap vermek için, çok ince ve her iki tarafından ateş olan bir köprüden geçecekler. Bu köprüye Cinwat köprüsü deniliyor. Ölümden sonra insan vücudu çürümek durumundayken ruhlar da köprüden geçmeye hazırlanıyorlar. Dünyada iyilik yapanlar ve doğruyu söyleyenler köprüyü kazasız belasız geçecekler, kötülük yapanlar ve yalan söylemiş olanlar da ateşte yanacaklar.

Zerdüş't Doğudan Batıya doğru göç ederken, Medler'in arasına yerleşiyor. Medler'in dini görevlileri olan Maglar, Zerdüş'tün öğretisini kendi dinleri olan Zervanizmle birleştirerek yeni bir sentez yaratıyorlar. Daha sonra başka bölge ve alanlara yayılan din, yerel dinlerle birleşerek sürekli kendisini yeniledi. Bunu Persler'in, Parslar'ın, Sasaniler'in ve diğer Hint Avrupalı Halkların dini gelişmesinde ve Zerdüş'tinini benimsemelerinde açıklıkla gözlemleyebiliriz.

Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan Hint Avrupalı Halklarda ne Tanrı resimlerine ne de Tapınaklara rastlıyoruz. Eski yerel dinlerde ve Avesta Kitabında da Tapınaklar ilk başlangıçta yoktur. Bu durumu şöyle ifade etmek daha doğru olacak: Asur ve Babiller'in etkisinde kalan Ahamenilerde, Perslerin bir boyudur, az da olsa gelişmiş bir ateş Tapınağı geleneği vardır. Bu Tapınaklar çok basit yapılmışlardır. Fakat daha sonra Zerdüş'tininin bölgede yaygınlaşması ile beraber, Tapınak kültürünün de değiştiğini görüyoruz. Tapınaklarda her zaman, ateşin sürekli yandığı bir ocak vardır. Ateş, Zerdüş'tçüler tarafından temiz ve kutsal olarak algılanır.

Zerdüş'tininde, ölümler üzerine ağlamak veya başka bir biçimde üzünlüğünü dile getirmek yasaktır. Bazı yerlerde ölümlerin vücutları sessiz yerlere bırakılır. Bu ölümler vücutları, vahşi ve temiz olmayan hayvanların insafına bırakılıyorlardı. Burada amaç şudur: Ölümler vücut , kirli olduğu için, parçaları ne toprağa, ne suya ve ne de ateşe karışmamalıdır. Bazı yerlerde ölümler vücutlarının yakıldığını da görüyoruz.

Zerdüşt dinini kabul eden Hint Avrupalılar arasında, politik iktidar ve dini otorite ayrı şeylerdir. Kral her zaman dünyevidir. Yalnız Tanrılar'ın, özellikle Tanrı Mitra'nın onayını alarak Kral olduklarını ileri sürerler. Tanrı Mitra, Krallara iktidar etme gücünü vermiştir. Tanrılar Adaletli oldukları için, Krallar bunların yolundan ayrılmayı hiç düşünmezler vs.

Tektanrılı dinler arasında önemli bir yere sahip olan bir din de, Hıristiyanlık oluyor. Şimdi yakından biraz da buna bakalım:

Hıristiyanlık, Yahudilik dininin mirası ve gelenekleri üzerine kurulmuştur. Hıristiyanlar, Yahudilerin kutsal kitaplarını olduğu gibi benimiyorlar. Zaten, Hıristiyanların inançları iki ana bölümden oluşuyor: Eski Ahit ve Yeni Ahit. Eski Ahit, daha öncede anlattığımız gibi, Yahudi dinin kutsal kitabı ve metinlerinden meydana geliyor. Yeni Ahit ise salt Hıristiyan metin ve kitaplardan oluşuyor. Hıristiyan dinin göre, Eski Ahit, Tanrı'nın kutsal sözleri olarak algılanıyor ve yeni dinin ideolojik-mitolojik yapısı içinde, çok ince bir biçimde entegre ediliyor. Hıristiyanlık, Yahudiliğin inkarı üzerine kurulmuyor, tersine O'nun devamı olduğunu ileri sürüyor.

Hıristiyanlık dininin kurucusu, İsa peygamberdir. İsa, peygamber M.Ö. 4 ncü yüzyılda doğmuş. Yöresindeki insanlar gibi, Hz. İsa da Yahudi dinin değer yargılarıyla yetişiyor. Hz. İsa Sinagoglar'da halka Tanrı mesajını anlatıyor, hastaları iyileştiriyor ve aktif bir Yahudi olarak etkinlik gösteriyor. Ortalama otuz yaşına gelince, Hz. İsa'da yeni bazı şeyler kendisini göstermeye başlıyor. Hz. İsa, artık Tanrı Ülkesinin gerçekten yaratılmasını bütün içtenliği ile savunmaya başlıyor. Bunun en basit işaretinin de Mesih'in kendisini açıkça göstermesi olarak kabul ediliyor. "Mesih artık aramızdadır!" görüşü, sık sık tekrarlanıyor. Eğer, "Mesih kendisini göstermişse Tanrı Ülkesi artık buradadır," anlayışı da çabucak yaygınlık kazanmaya başlıyor. Hz. İsa bu mesajını ülkenin her tarafında, etkin bir biçimde anlatıyor ve gündün güne O'na inanan öğrencilerin sayısı da sonuçta çoğalıyordu. Bu yeni akım ideolojik ve politik olarak, ülkeye yeni ufuklar getiriyordu.

Zamanla, Hz. İsa'nın öğretisinin ülkede egemen olan politik ve dini katmanlarla, derin bir çelişkiye düştüğüne tanık oluyoruz. Bu dönemde Filistindeki dini iktidar Yahudilerin elindedir, politik iktidar ise Romalılar'dadır. Romalılar, söz konusu dönemde hâlâ çoktanrılı dinin ideolojik ve politik etkinliği çerçevesinde yaşamlarını sürdürüyorlar. Tektanrılı Yahudi dini, Romalılara ilginç geliyor ama bunu ciddiye almıyorlar. Romalılar bu arada Yahudilerin dinine, gereksiz yere müdahale etmiyorlar ve aralarında bir de karşılıklı saygı geliştiriyorlar. Romalılar'ın isgal güçlerine karşı politik muhalefet de var, ama bu muhalefet pek de güçlü değil. Yahudiler arasındaki dini katmanlar, politik Yahudi muhalefetini sürekli yatıştırmak istiyorlar ve bu bağlamda epey mesafe katediyorlar. Bu arada Yahudiler için artık açıkça tehlike olmaya başlayan Hz. İsa'nın yeni öğretisi, Romalı askeri konsül Pontius Pilatus'e şikayet ediliyor. Pontius Pilatus'e yapılan baskılar sonucu, Hz. İsa Golgata'da çarmıha gerilmeye mahkûm ediliyor...

Peki, Hz. İsa'nın öğretisi neyi içeriyor?

Hz. İsa'nın öğretilerine göre, Tanrı dünyayı yaratmıştır fakat insanoğlu kendi kötü eylemleriyle, dünyamızı bozmuştur. Tanrı, bir zamanlar kendi eseri olan bu güzel dünyamızı kötülükten kurtarmak ve eski güzelliğine tekrar kavuşturmak için, Elçisi olan Mesih'i dünyaya gönderecektir. Bu gerçeği tüm Yahudiler zaten önceden biliyorlardı. Mesih olayı eski Ahitler'de de açıkça yazılmıştır. Ellimizdeki bütün tarihsel kaynaklara göre, Hz. İsa kendisini, hemen hemen her bağlamda Tanrı'nın Elçisi ve Kurtarıcı olarak anlatmıştır. Özcesi, Hz. İsa kendisini Mesih olarak sunmuştur. İşte Yahudiler'in Hz. İsa'ya olan tepkisi, bu realiteden kaynaklanıyor.

Yeni Ahite göre dünyamızı, yani Tanrı'nın eserini şeytan bozmuştur. İnsanoğlu şeytandan etkilenmiş ve güzel dünyamızı tahrip etmiştir. Dünyamıza olan sevgisinden dolayı, Tanrı, tek oğlu olan İsa'yı insan biçimine sokarak, dünyamıza kendi elçisi olarak yollamıştır. Hz. İsa, Tanrı'nın isteğini yerine getirerek, İnsanoğlunu düştüğü çirkin ve mutsuz durumundan kurtaracaktır...

Hız. İsa yaşadığı sürede, öğretisini yeteri kadar benimsetip, yoğun bir biçimde kitleselleştiremedi. Bu durum tüm din ve peygamberler için geçerlidir. Hıristiyanlık aslında İsa'nın ölümünden sonra kurumlaşmaya başladı. Burada ilginç bir olay daha var: İsa'nın çarmıha gerilmesi bile Tanrı'nın planına göre gerçekleşiyor. İsa'nın yeniden dirilişinden sonra da, şeytan, yenilgiye uğramış ve dünyamız kötülükten böylece temizlenmiştir.

Hıristiyanlar'ın görkemli bir Tapınak geleneği vardır. Hıristiyanlar'ın dininde Kilise önemli bir yere sahiptir. Dini Tapınaklar olarak Kiliseler, Hıristiyan toplumlarında bir sosyal etkinlik merkezi oluşturuyorlar. Kiliseye yeni üye almak için hem büyükler ve hem de çocuklar vaftiz ediliyorlar. Vaftiz, Hıristiyan toplumlarda, Hıristiyan sosyal cemaatine bir giriş olarak kabul edilir. Vaftiz etkinliğine paralel olarak bir de, Kiliselerdeki cemaatlerde önemli bir etkinlik daha vardır. O da şudur: Kiliselerdeki toplantılarda, dini ayinlere katılan kişilere sunulan kutsal ekmek ve şarap töreni. Bu kutsal törende farklı sınıf ve katmanlara mensup olan insanlar, aynı ekmek ve şaraptan yiyip içiyorlar. Buradaki etkinlik, insanlara ortak sosyal beraberliğin üyeleri oldukları gerçeğini sürekli vurgulayarak, bunların daha büyük bir ruhani beraberliğin üyeleri olduklarını hatırlatıyor. Tanrı nezdinde yoksul ve zengin aynı ekmekten yiyor ve aynı şaraptan içiyor. Bu bile kendi başına Kilise üyeleri arasında bir beraberlik duygusunun oluşmasına yardımcı oluyor ve toplumda sosyal bağların iyice pekişmesine de olanak sağlıyordu. Başlangıçtaki Hıristiyanlık dini, birçok yönüyle eşitlikçi bir dindir. Fakat Hıristiyanlığın, M.S. 100 yıllarında Filistin'e, Süriye'ye, Anadolu'ya, Grekland'a, Mısır'a ve diğer ülkelere yayılmaya başlamasından sonra, eşitlikçi misyon yavaş yavaş çekiciliğini kaybetmeye başladı. Egemen sınıflar Hıristiyanlığı kendi çıkarlarına göre yeniden yorumlamaya başlarken, bu bağlamda kendi politik değerlerini de dine egemen kılmak için, tüm olanaklarını yoğun bir biçimde seferber etmeye başladılar. Farklı Hıristiyan katmanlar aralarında, kendi beklenti ve tasavvurlarına göre Hız. İsa'yı ve kutsal metinleri yorumlamaya, gerekçelendirmeye ve meşrulaştırmaya başladılar. Din sosyal ve kültürel

bir olgu olarak, bu yeni gerçeklerle beraber, bir daha politikanın gölgesinde yürümeye devam edecekti. Bu gerçeğin bir sonucu olarak da din, egemen sınıfların ideolojisinde, önemli bir moment olmaya devam edecektir.

Bölgedeki tektanrılı dinler arasında, önemli bir konuma sahip olan diğer bir din de, İslam dinidir. Müslümanlar, İslam dininin son din olduğunu ileri sürerler. Onlara göre hem İslam dini son dindir hem de Hz. Muhammed son peygamberdir. Bu belirleme doğal olarak tarihsel değil, dini gerekçelere dayanıyor. Dini gerekçelere dayanarak bu tezi savunmak olanaklıdır. Ama tarihsel gelişme ve diyalektik, bu mutlak tezi redediyor. Çünkü birçok tektanrılı din, tarihsel olarak İslam dininden sonra meydana çıktılar. Yezidi dini buna iyi bir örnektir. İslam, kendisinden önceki din ve peygamberleri benimseyerek, son din olduğunu ilan etmiştir. Yezidiler de aynı şeyi yapıyorlar. İslam dini nasıl kendisinde Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın özelliklerini taşıyarak meydana çıkmışsa, Yezidilik te, Zerdüşçülüğün, Yahudiliğin ve Müslümanlığın özelliklerini birleştirerek gelişmeğe başladı. Bunu diğer dini gelişmelerde de görebiliriz. Tektanrılı dinler, dini açıdan baktığımızda aynı tarihsel ve kültürel mirasın farklı ifadelerini oluştururlar. Her din değişik etnik grupları içine alır ve kardeşlik temasını işler. Fakat tarihsel gerçeklere baktığımızda, birçok etnik grup dini kendi etnik çıkarları için kullanmışlardır. Bu tarihi gerçek yadsınmayacak kadar açıktır. Ama bu gerçeği dikkatlice kamufle etme uğraşı, yoğun bir ustalıkla kitlelerin beyinlerine kazınmış ve bunlar tartışmasız tabular gibi ileriye sürülmüşlerdir. Bu uğraşı kamufle etmek istemeyen tek din, Yezidilerin dinidir. Çünkü Yezidiler açıkça, Kürtler'in dini olduklarını söylüyorlar. Bu tez varolan toplumsal ve kültürel olgularla tam çakışıyor. Çünkü şimdiye kadar Kürt olmadığını söyleyen Yezidilere, ne rastlanılmış ne de duyulmuştur. Yezidiler'in kimliği bu bağlamda çok nettir. Bunu bölgedeki diğer dinler için söylemek olanaksızdır.

Tarihsel olarak olaya baktığımızda, ilk tektanrılı dinin Yahudilik olduğu görülecektir. Bu gayet açıktır. Ama son dinin kesinlikle hangi din olduğunu söylemek olanaksızdır. Kime göre son? sorusu her zaman

sorulmalıdır. Kendisini son din olarak lanse eden her din, tarihsel gerçeklerle açıkça çelişiyor. Burada akla hemen şu soru geliyor: Dünya'da son din olmak niye bu kadar çok önemlidir? Bu soruya verilecek cevap, eğer dini temellere dayanıyorsa tatminkar olmayacak, çünkü bu soruya verilecek cevapta dini dünyanın tüm sistematik değerlerini görmek mümkündür. Kendisinden sonra Peygamber kabul eden peygamber, hiçbir zaman varolmamıştır. Yok eğer soru bilimsel olarak cevaplandırılacaksa, o zaman genel anlamda dînin gereksiz olduğu açıkça ortaya çıkacaktır. Din sahte bir bilinç olduğuna göre, insanoğlunun gerçek gereksinimlerine açıkça karşılık vermiyordur. Sahte bilinç ve bilgi yerine, insanın gerçek bilinç ve bilgiye gereksinimi vardır...

İslam dininin doğuşu ve gelişmesi birçok açıdan bölgedeki diğer tektanlı dinlerin, doğuş ve gelişmesine epeyi benziyor. Benzerlikleri, dini çerçevenin ideolojik yapısında görmek mümkündür. Cennet ve Cehennem ikilemi, Tanrı ve kulları arasındaki ilişkiler, barış ve kardeşlik teması, ilkel bir eşitlik arzusu vs. Burada saydığımız konular tüm tektanlı dinler için geçerli oluyorlar. İslam dini yukarıda saydığımız ilişkilerde, bölgedeki diğer tektanlı dinleri, radikal bir biçimde aşmıyor. Tanrı birdir ve Hz. Muhammed O'nun elçisidir. İslam dini başlangıçta bir Arap dinidir, fakat daha sonra bu etnik elbise yırtılıyor ve İslam dini dünyaya yayılıyor. İslam tarihinde, İslam dininin Arap kalmasını savunan ya da İslam dinini Araplar'ın bir yayılma aracı olarak görmek isteyenler de vardır. Arap dili, kültürü ve politik çıkarları, din aracılığıyla sürekli olarak öne çıkarılmış ve hatta Kutsal Kitap'ın bile Arapça okunması, Müslümanlığın ilk koşulu olarak ileri sürülmüştür.

Hz. Muhammed'in yeni öğretisini ilk kabul edenler, yoksul kesim ve serbest bırakılan köleler olmuş. Bu gerçek, başlangıçta İslam dinine yoksulların ve ezilmişlerin dini olduğu imajını vermiştir. Bir dönem İslam'ın ilerlemesinde en büyük rolü, yukarıda sözünü ettiğimiz ezilmişlik ve yoksulluk ideolojisi oynamıştır. Tektanlı dinlerin ideolojisinde yoksulluk, eşit paylaşım, zulme başkaldırı ve sürgünler, önemli değerler oluştururlar. Diğer tektanlı dinlerde olduğu gibi

sürgün olgusu, İslam ve Hz. Muhammed'in yaşamında da önemli bir rol oynar. Fakat zamanla bu değerlerin aşınmaya başladığını görürüz.

Diğer tektanrılı dinlere nazaran, İslam dinin gelişmesi ve bölünmesinde Hz. Muhammed'in ailevi ve kabilesel ilişkileri önemli roller oynamış. İslam dininin mezheplere bölünmesi ve Müslümanlar arasında düşmanlıkların meydana gelmesinde de, yukarıdaki ilişkiler belirleyici etken olmuşlardır. Hz. Muhammed'in yaşamındaki aile ve kabile ilişkileri, İslam'ın gelişmesine yön vermiştir. Bu ilişkilerin zamanla hanedanlıklara dönüştüğünü de açıkça görüyoruz...

Bölüm 2

Mitoloji

GİRİŞ

Mythos Grekçe bir sözcüktür. Semantik açıdan Mythos sözcüğüne baktığımız zaman, bunun öykü, anlatım veya açıklama anlamına geldiğini görüyoruz. Mythos, gerçek anlamıyla anlatılabilen bir öyküdür. Anlatılamayan bir öykü mitleşemez. Başlangıçta bu sözcük, yargı ve değerler açısından tarafsız olarak kullanılırdı. Mythos negatif bir anlam taşımazdı. Sözcüğün negatif olarak değişimi sonradan gerçekleşmiştir. Modern çağda mit sözcüğü negatif olarak kullanılır.

Din ve mitoloji arasında çok net bir ilişki vardır. Başlangıçtaki mitlerin konusu, Tanrı ve Tanrısal olaylardır. Mitlere konu olan Tanrı ve Tanrısal olaylar çok eski mitsel bir zamanda meydana gelmiştir. Bundan dolayı da mitler, insanoğlunun inançları için malzeme oluşturmuştur. Bu kontekste salt mitoloji değil fakat aynı anda efsaneler de, insanoğlunun inançları için önemli malzemeler oluştururlar. Mitlerde zaman ve mekan belli değildir. Mitlerdeki birey ve yerler değişkendir. Bunu Newroz mitolojisinde kolaylıkla görebiliriz. Bölge ve halklara göre Newrozun anlamı, yeri ve mitolojide rol oynayan insanların konumu sürekli değişir. Efsanelerde ise olay bunun tersinedir. Efsanelerde olaylar lokalleşiyor ve insanlar da bireyselleşiyorlar. Yerlerin isimleri ve efsanede yeri olan bireylerin adları somuttur. Örneğin Kürt halk destanı Mem û Zin'de hem yer hem de kişilerin isimleri açıktır.

Din, mit, efsane ve öyküler arasında kalın bir çizgi çekmek bilimsel olamaz. Çünkü değişik anlatımlar arasında birçok geçiş biçimleri vardır.

Hem mitlerde, hem efsanelerde ve hem de öykülerde, sık sık aynı motiflere rastlayabiliyoruz.

Yukarda anlattığımız anlatım biçimleri ve masal arasında da bir bağlantı vardır. Mit ve masallar arasında da kalın çizgiler çekemeyiz. Mit ve masallar, biri diğerinden etkilenecek oluşmuş. Yalnız masallar insanoğlunun inançlarına malzeme oluşturmazlar. Masalların ilk amacı, insanoğlunun eğlendirilmesine ve eğitilmesine hizmet etmektir. Masallar, ne lokalleşirler ne de bireyselleşirler. Masallarda kutsal yanlar ve eylemler yoktur. Masal, kutsal ritüellerle bağlantılı değildir. Masallarda pedagojik motifler önemli bir yer tutarlar.

Mitlerdeki kutsal sözleri kutsal eylemler takip eder. Bu eylemler mitin içeriğini bize açıklar. Bu yüzden mitoloji ve din, yoğun olarak içiçe yaşarlar. Elbette her mit dini malzeme oluşturmaz ama mitolojik yanı belirgin olmayan bir din, taraftarlarını yeteri kadar ikna edemez.

Yukarda ileri sürdüğümüz görüşlerle ilgili birçok araştırma ve tez yazılmıştır. Birçok konuda olduğu gibi burada da farklı görüş ve tezler vardır. Örneğin, önlü Fransız Antropologu Levi Strauss mitler için şu görüşleri ileri sürer: Mitler bir çeşit insani komunikasyondur ve dilin ürünü oluyorlar. Mitlerin bir temel yapısı vardır ama dış görüntüleri değişir. Mitin temel yapısı belli ilişkileri ifade eder ve bu da söz konusu mite anlam kazandırır. Mitlerin farklı momentleri kendi başlarına fazla bir şey ifade etmezler. Yalnız mitlerin anlamı, momentlerin karşılıklı etkileşimi sonucu netlik kazanır. Farklı momentler birbirlerini koşullandırır. Ancak tam bir bütünlük içinde mitleri kavramak ve onları çözmek olanaklı olabilir.

Straus'un görüşleri dışında kayda değer bir de şu görüş vardır: Mitler, sosyal anlamı olan ve fonksiyonel ilişkileri ifade eden derin anlatımlardır. Mitlerin toplumsal fonksiyonu çok önemlidir. Mitlerin aracılığıyla insanoğlu kendisi için yaşamsal önem taşıyan bazı temel ve anlamlı görüş ve ilişkileri belirler. Bu görüş ve ilişkilere anlam verir ve onları sosyal açıdan yasallaştırır. İdeolojisini bu temeller üzerine inşa eder. Mitlere göre, eski zamanlarda meydana gelen büyük ve önemli

olaylar günümüzün olaylarına ışık tutar. Mitler, insanoğlunun kendi kendini kavramasını ve geleceği hakkında bir görüş sahibi olmasını sağlar. Eski zamanlardaki büyük ve önemli olaylar hakkındaki bilgilerimiz, İnsanoğlunun ahlakı, eylemi ve ritüelleri konusunda yön gösterici oluyorlar. Değişik halkların mitleri bilimsel olarak incelendiğinde karşımıza muazzam bir sosyal örgütlenme çıkacağı kesindir. Bu gerçek gayet açıktır. Mitlerin aracılığıyla bu sosyal örgütlenme hakkında değişik teoriler de geliştirmek mümkündür.

Toplumsal ritüellere, adet ve geleneklere yasallık kazandıran mitlerdir. Salt bunlara değil, fakat aynı zaman varolan toplumsal düzenin korunmasına ve onun politik, ekonomik, sosyal, dini kurum ve birliklerine yaptırım hakkı veren yine mitoloji oluyor. Hatta hatta aşiret anlaşmazlıkları ve politik çelişkiler, eski mitolojik zamana gönderme yapılarak çözülürler. "Bizde adet ve gelenek böyledir" denilir, "Atalarımız da böyle yapardı" diye, eski mitolojik zamana gönderme yapılır. Güncel olan toplumun ideolojik üstyapıları eski mitolojik zamana gönderme yapılarak yasallık kazanırlar. Bunun tersi de söz konusu olabiliyor: Mitolojik eski zamanın anlamı ve gelişmesi, toplumumuzun ekonomik, sosyal ve ideolojik kurumlarıyla sonuçlanır. Bu ve benzeri görüşler net bir biçimde ileri sürülürler. Burada dile getirilen görüşlerin aracılığıyla da toplumlar konservatif bir yapı kazanırlar. Veya şöyle söylemek daha doğru olacak; Yukardaki görüşlerin etkisi, toplumları muhafazakar yöne doğru itiyor. Mitler ve mitoloji hakkında profesör Olof Petersson şöyle diyor: "Birçok mit eski bir zamanın olaylarını kendisine konu alıyor. Mitlerde dünya düzenleniyor, ağaç ve hayvanlar biçim ve isim alıyorlar, tabu yönetmelikleri uygulamaya konuluyor, kültürün biçimleri örgütleniyor, insanoğlunun yeri ve kaderi öyle bir biçimde açıklanıyor ki, kendi kaderinin kesin olduğu ve değiştirilemeyeceği inancı yaygınlık kazanıyor."⁴⁾

Mit ve mitolojiler salt tarih, antropoloji ve sosyolojiye konu olmadılar. Psikoanaliz bilimi de mit ve mitolojileri konu alan açıklama

4) Olof Petersson, s. 219.

yöntemleri geliştirdi. Kısa da olsa burada Sigmund Freud ve Carl G Jung'un görüşlerine değineceğim.

Freud'un mit ve mitolojilerle ilgili teori ve görüşleri diğer görüşleri ile yapısal benzerlik gösterir. Burada da seksüel görüşler temel görüşler oluyorlar. Freud'un temel tezi şudur: İnsan psikolojisinde mitlerin fonksiyonu seksüel teori ve tutkulara göre düzenleniyorlar. Freud'a göre mitlerin konusu kapalı bir biçimde seksüel açlık ve seksüel suçla yakından bağlantılıdır. Bu bağlantılar mitlerde açık olarak meydana çıkmazlar, tersine, bu yaklaşımları elbise ve sembollerde gözlemleyebiliyoruz. Mitlerdeki semboller kapsamlı ve derin olarak incelediğimizde, mitlerin gizli, maskeli, örtülü anlamlarını rahatlıkla görebiliriz. Dışsal görüntünün altındaki derin ve yeni dünya, seksüel sembollerle donatılmıştır. Mitlerdeki semboller, seksüel organlara gönderme yaparlar. Mitlerin gizli dünyasında her zaman seksüel düşünce ve fantaziler vardır.

Carl G Jung'un teori ve görüşleri biraz daha değişik. Jung'a göre mitler insanlığın kolektif bilinçaltısını temsil ederler. Onlar ruhsal yaşamın deneyimlerinden meydana çıkmışlar ve yapıları icabı evrensel bir konuma sahiptirler. Bu teori ve görüşleri kahramanlık mitlerine uygularsak karşımıza şu tablo çıkar:

Kahramanlık mitleri çok eski bir tarihi geçmişe dayanırlar. Bu mitler birçok halkta vardır ve temel yapı tüm halklarını yanında aynı olmasına rağmen, konudaki detaylar çeşitlidir. Kahramanlar, kötülükleri sürekli yenerler. Bunlar kötü maneviyatlar, cinler, canavarlar, devler, yılanlar ve çıyanlar olabilir. Kahramanlar halkların iyi değer ve sembollerini temsil eder. Kahramanlık kötü değerlerle bağdaşmaz. Bir halk kahramanını sürekli olarak idealize edilir ve karşıtları da mahkum edilirler ve kötülüğün sembolü olarak algılanırlar. Halk kahramanları idealize edilirken, mutlaka dolaylı olarak kahramanla yakından ilintili olan ahlak ve ideolojik değerler de yüceltilir.

Kahramanlar her zaman yoksul ve basit ilişkilerde doğar ve büyürler. Mitlerdeki kahramanlar çok erkenden güçlü olduklarını gösterir ve insanüstü özelliklere sahip olduklarını çabuk hissettirirler. Kahramanın ik-

tidara yükselmesi hızlı gerçekleşir, zafer üstüne zafer kazanan kahraman, kısa vadede uzun mesafeler kat eder ve aşılması çok güç olan engelleri bir çırpıda aşar. Normal insanlar için aşılması mümkün olmayan engeller, kahramanlar için fazla bir zorluk oluşturmazlar. Mitlerdeki kahramanların düşüşüne ve yenilmesine her zaman ihanet ve kötü insanlar neden olurlar. Kötülükler ve olumsuz özellikler her zaman kahramanların dışında meydana gelir. Kahramanların temsil ettiği iyilik, güç ve adalet gibi değerler, Jung'un görüşlerine göre somut halklar için kolektif bir kimlik oluştururlar.

Bu görüşlere örnek olarak Demirci Kawa'yı verebiliriz. Newroz mitolojisi ile içiçe olan Demirci Kawa, Hint-İranlı halklar için kolektif bir kimlik ve söz konusu halkların bilinçaltı dünyası ile yakından bağlantılıdır. Özellikle Kürtler için modern çağda Demirci Kawa isyan ve kurtuluşun sembolü olmuştur. Bunların kolektif bilinçaltı dünyasında Demirci Kawa her zaman pozitif değerlerin temsilcisidir. Hatta Zaloğlu Rüstem gibi aşırı mitleşmiş bir kahraman da Hint-İranlı halklar için aynı Kawa fonksiyonuna sahiptir. Zaloğlu Rüstem, Hint-İranlı halkların Araplar tarafından zorla İslamlaştırılmasına karşı kahramanca direnmiş bir halk kahramanıdır. Rüstem, Zerdüştiler arasında islamlığı en son kabul eden isyancı ve direnişçi Kürtler'in kahraman halk lideridir. Halkın fantezisinde Rüstem mitolojisi, özellikle Moğollar'ın İran ve yöresini istila etmesinden sonra yaygınlık kazanmaya başlıyor. Kürtlerin bilinçaltısında artık Rüstem, direniş ve gücün sembolü olmuştur. Buradaki amaç, pozitif sembollerini yaratmak ve bunları halk arasında yaygınlaştırmaktır. Söz konusu amaç, halkın fantezisiyle birleşince, karşımıza mükemmel bir halk kahramanları olgusu çıkar. Bundan sonra artık herkes, Zaloğlu Rüstem'i kendi beklentilerine ve somut toplumsal durumlarına göre yorumlamaya başlar. Bundan böyle halka mensub olan herkes birer Zaloğlu Rüstem gibi savaflara katılırlar. Tekil olan kahraman böylece çoğul olmuştur. Tarih burada yerini mitolojiye bırakmıştır. Yani Zaloğlu Rüstem, tarihsel ve gerçek olan Zaloğlu Rüstem'den, yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamıştır.

Kürtler "aynı" Zaloğlu Rüstem gibi, kahramanca Moğollar'ın istilasına karşı direniyorlardı. "Rüstem gibi olma" tasavvuru Kürtler ara-

sında, önemli ideolojik değerler oluşturdu. Zaloğlu Rüstem'in adı, bundan böyle direnişe bir çağrı olmaya başlıyordu. Burada amaç şudur: Sembol olan bir halk kahramanını ve O'nun temsil ettiği pozitif değerleri harekete geçirmek. Örneğin, nasıl Roma halkının tarihinde Remus ve Romulus mitolojisi önemli ideolojik değer ve momentler oluşturuyorsa, aynı Hint-İranlı halklar ve özellikle de Kürtler arasında Kawa ve Rüstem mitolojilerinin değerleri ve tasavvurları, temel ve önemli rol oynuyorlar. Böylesi mitolojileri birçok halkın tarihinde bulmak olanaklıdır. Eski uygarlıklara sahip olan birçok halkların Rüstem'i ve Kawalar'ı vardır. Buradaki konuların temel motifi ve yapıları evrenseldir, ayrıntıları ise etnik ve ulusaldır. Bu konu şüphe götürmüyecek kadar net ve açıktır.

Gerçekler varken insanoğlu neden mitlere başvuruyor?

Bu soruya yanıtı şöyle verebiliriz: Bilgi ve bilimin eksik olduğu yerlerde, İnsanoğlunun mitlere gereksinimi doğmuştur. İnsanoğlu bilmediği ve kavrayamadığı konuları mitleştirmiştir. İnsanoğlunun biyolojisi ve fizyolojisi ile ilgili bilgi sahibi olan bir insan, Zaloğlu Rüstem'in halk arasında yaygın olan özelliklerine inanması olanaksızdır. Çünkü insanüstü özelliklere sahip olan insanlar gerçek değildir. Materyalist tarih anlayışı, salt somut insanları tanır. İnsanüstü "insanların", tarihi materyalizmde yeri yoktur. Çünkü İnsanoğlu, tüm yanları ile bugüne kadar kendisini sosyal ve fizyolojik yönden iyice tanımlamayı başaramış bir varlıktır. İnsanlar, insani özelliklere sahiptirler. İnsani özelliklere sahip olmayan "insanlar" somut anlamda insan olamazlar. Bilgi ve bilimin yaygın olduğu toplumlarda mitler gelişme olanağı bulamazlar. Yazı ve takvimin icat edilmesi ve gelişmesi ile beraber, tarihi olay ve kişilerin yeri ve mekanı artık belli olmuştur.

YARADILIŞ MİTLERİ

Ciddi ve yaygınlık kazanmış tüm dinlerde yaratılış mitleri vardır. Bunlar dini düşüncenin temel taşlarını oluştururlar. Tanımlarımıza uygun olan tüm dinlerde, mitolojik olan eski bir zamandan günümüze ve geleceğe doğru, dünyanın kaderi ile ilgili bir anlatım vardır. "Ne-

reden gelmişiz nereye gideceğiz" sorusu, tanımlarımıza uygun olan tüm dinlerde vardır. Bu soruya ciddi ve doyurucu bir yanıt veremeyen din, sonunda düşünce ve ideoloji krizine girmeye mahkumdur. Yukardaki soruya verilen yanıtın boyutu, bilgi ve bilime dayandığı sürece dinden uzaklaşır. Fakat yanıt mitolojik düşüncelerle bütünleştiği sürece, dinin ciddiyeti ve inanırlılığı korunur ve bu gerçek dine bir Tanrısallık atmosferi kazandırmaya başlar.

Buradaki amaç, yaratılışı entellektüel olarak açıklamak değildir. Bu zaten dini açıdan mümkün de değildir. Amaç, yaratılışı, dini ideolojinin çerçevesinde, tüm boyutları ile resimlemek, netleştirmek ve bir yaşam öyküsüne kavuşturmaktır. Bütün ciddi yaratılış mitlerinde dünyamız bir'den, ya sudan ya da gökyüzünden geliyor. Bu kontekste niçin, neden ve nasıl soruları geçerli değildir. Olaylar Tanrısal olduğu için bilimsel sorular burada yerli yerini bulamaz. Dünyamız önceden, her zaman vardır, önemli olan bunun nasıl meydana çıktığını anlatmaktır. Yaratılış mitlerinin ikna gücü bu bağlantıyı iyi anlatmaktan geçer. Bunu iyice anlatamayan bir yaratılış miti yaygınlık kazanamaz.

Yaratılış mitlerinin malzemesi her zaman somuttur ve ülkelerin coğrafyasına göre değişir. Bu malzeme çamur, toprak, su, ağaç vs. olabilir. Malzemenin meydana gelmesi ve bileşkeni mantıksal kavramlarla açıklanmaz, tersine yaratılış mitlerinde egemen olan düşünce anlayışı, mantık öncesinde egemen olan kategorilerle izah edilir. Bu tüm yaratılış mitleri için geçerli oluyor.

Örneğin, Babiller'in yaratılış mitinde Tanrı Marduk Tiamat'ı öldürür ve dünyayı bunun vücudundan yaratır. Tanrı Marduk dünyayı, Tiamat'ın vücudunda varolan malzemedен inşa eder. Yaratılış mitleri her zaman varolandan hareket ederek dünya ve insanları yaratırlar.

Asur Kralı Assurbanipal'in Kütüphanesi dünyaca tanınmış bir kütüphanedir. Arkeologlar bu kütüphanede dünyanın yaratılışı ile ilgili, tabletler üzerine yazılmış birçok yaratılış miti buldular. Söz konusu yaratılış mitlerinin ana teması şöyle anlatılır: Çok eski mitolojik bir dönemde iki Tanrısal güç arasında kıyasıya bir mücadele vardır. Bu iki Tanrısal güçten birisi, yukarıda sözünü ettiğimiz Tiamat'tır. Tiamat'ın

kadın olduğu söylenir. Mitolojiye göre Tiamat çok büyük ve kendi kendini üreten bir canavara benzemektedir. Tiamat'ın rakibi de Tanrı Marduk'tur. Marduk, Güneş Tanrı'sıdır ve aynı anda Babil kentinin de Tanrı'sıdır. Mitolojide anlatılan özelliklerine göre Marduk, erkektir, dinamiktir, enerjiktir, gururludur ve yaratıcıdır. Mitolojik düşünce ve tasavvurlarda pozitif olan tüm değerler Marduk'ta mevcuttur. Yukarda sözünü ettiğimiz mitlerin birisinde, Tiamat ve Marduk arasındaki mücadele şöyle anlatılır: Marduk savaş arabasına binerek yola koyulur. Marduk'un Tiamat'a yaklaşmasıyla etrafı korku yayılmaya başlar. Tiamat'ın etrafında olan onbir korucu ve savaşçı, yaşamlarını kurtarmak için kaçmaya başlarlar. Savaş meydanında Tiamat yalnız kalır. Güneş Tanrısı Marduk, ışıklardan meydana gelmiş bir ağ aracılığıyla Tiamat'ı tutsak eder. Marduk daha sonra okları ile Tiamat'ı öldürür. Tiamat'ın ölü vücüdünden dünya ve doğa düzeni yaratılır; dünya ve doğa düzenin yaratılışı devam ederken insan da yaratılır.

Tüm yaratılış mitlerinde insanoğlu Tanrılar'a hizmet etmek için yaratılır. Yaratılış mitlerindeki bu düşünce Babiller'den çok daha eskidir. Bu düşüncenin kökleri ta Sümerler'e kadar uzanır. Yaratılış mitlerinin ana teması her zaman böyle olmuştur; İnsanoğlu Tanrılar'ın kölesidir ve O çalışarak Tanrılar'ı geçindirmelidir. İnsan vücudunu Tanrılar kendi istek ve arzularına göre biçimlendirirler. İnsanoğlu Tanrılar'ın ürünü olduğu için Tanrısal bir varlık olarak da kabul edilir.

Coğrafya ve iklim şartlarına göre, bazı yaratılış mitleri insanoğlunu Ay ya da Güneş'ten yaratırlar. Bu gerçek, aşiret ve halkların dünya görüşüne göre değişebilir. Somut toplumsal yaşamlarında Güneş ve Ay'dan fazla etkilenen halklar, yaratılış mitolojisini söz konusu iki gezegene göre ayarlarlar. Özellikle Güneşin insanoğlunun yaşamında oynadığı yaşamsal rolü gözönünde bulundurursak, böylesi yaratılış mitlerinin somut yaşamla endeksli olduğu sonucu çıkacaktır. Güneş yaşam olduğuna göre, yaratılış malzemesi de, doğrudan oradan geliyor demektir.

Doğa ve insan için Güneş ışıkları çok önemlidir. Bundan dolayı mitler Güneşi sık sık en yüksek Tanrı ile bir tutarlar. İnsanoğlu için ışık bilinci, aydınlığı ve bilgiyi temsil ediyor. Karanlık güçlere karşı Güneş

her zaman, insanoğlunun evrensel bir sembolü olmuştur. Yaşayan canlılar için Güneş, zorunlu olan ışığı veriyor, sıcaklığı, enerjiyi ve yaşamın devamını sağlıyor. Güneş ışınlarının yoğun olduğu anlarda, Güneş yakar, harabeder, kurutur, acıtır vs. Yani Güneş'ten salt iyilik ve aydınlık gelmez, somut duruma göre iyilik kötülüğe, aydınlık da karanlığa dönüşebilir. Güneş ışığı insanoğlunun ilgisini ve hayranlığını her zaman çekmiştir. Güneş muhteşem bir görüntü sergilediği ve her yerden görüldüğü için, insan-Güneş arasındaki ilişki de Tanrısal bir atmosferde gelişir.

Mezopotamya'daki mitolojilerde salt Güneş değil, öteki gezegenler de önemli bir yere sahip oluyorlar. Dünya, Ay, Yıldızlar ve Gökyüzü birçok mitolojide yer alırlar. Yukarıdaki tüm gezegenlerin mitolojilerde önemli fonksiyonları vardır. Her mit kendi gezegenini yüceltmiş, onların gücünü anlatmış, insan yaşamı için önemini vurgulanmış ve dini düşünceye olan katkısını kapsamlı bir biçimde vurgulamıştır. İnsanoğlunun dünya görüşünde gezegenler ve diğer maddi bileşimler, belli bir hiyerarşik düzene göre netlik kazanmışlardır. Bu dünya görüşüne göre her şeyin bir yerli yeri vardır. Daha önce de kapsamlı olarak anlattığımız Tanrısal hiyerarşi, bu biçimde dünyevi ilişkilere taşıyor ve uyguluyor.

Doğa güçlerinden Gökürlemesi ve Yıldırım gibi fenomenler de insanoğluna korku saçan ve onu sürekli tehdit eden güçler olarak kabul edilirler. Bu güçler, bilgi eksikliği yüzünden ve ideolojik çarpıtmalardan dolayı, Tanrı'nın bir cezası olarak algılanmışlardır. Tanrılar'ın cezaları arasında ayrıca Fırtına'yı, kuraklığı ve diğer birçok doğa felaketlerini de sayabiliriz.

Dünyevi eylemlerinden dolayı Tanrılar insanları, ya cezalandırıyor ya da ödülendiriyorlar. Bu gerçeğe dayanarak şunu söylemek mümkün; Tanrılarla insanlar ve onların yaptırım ve eylemleri arasında net mantıksal bir bağdan söz etmek yanlış olmaz. Özcesi, buradaki ilişkiler sıradan ilişkiler değildir. Buradaki söz konusu yapı bir de insani ilişkilere taşınmıştır. Olayın bir de bu boyutu vardır. Zaten insanoğlunu dışlayan ne bir din ne de bir mitolojiden söz etmek mümkün değildir.

Bu açıkça olayın doğasına da aykırı olur. Çünkü dini ve mitolojik bağlanılardaki yargılar, yapılar, değerler ve normlar, en sonunda insani sosyal ilişkilere de yansıyorlar. Bunu gözardı etmek bilimsellikle bağdaşmaz. Yani din ve mitolojiyi, insani ürünler ve pratikler olarak görmek gerekiyor. Diğer yandan Cennet ve Cehennem olgusu da, bir yanıla buradaki söz konusu yaptığımız bağlamın bir uzantısıdır. Çünkü insan faktörünü gözönünde bulundurmayan bir Cennet ve Cehennem anlayışı, içi boşaltılmış birer kavram olmaktan öteye gidemez.

Cennet ve Cehenneme de anlam kazandıran veya onları anlamsızlaştıran, yine insan faktörüdür.

MİTOLOJİK DÜŞÜNCE

Uygarlığın gelişmesinden önce açık olarak şunu görebiliriz: Mitolojik düşünce ile, ilkel toplumlar ve tarih arasında bir bağlantı mevcuttur. Mitolojik düşünceyi oluşturan farklı momentler, aslında, toplumsal ekolojiyi konu alırlar. Yani, mitolojik düşünceyi somut olarak etüt ettiğimizde, bir yanıla karşımıza somut coğrafik çevre ve doğa düzeni, öte yanıla toplumun tehlike ve saldırılardan korumak istediği ve bir de sosyal örgütlenmeyle ilgili düşüncelerin meydana çıkacağını açıkça göreceğiz. Bunun yanında mitolojik düşünce, halkların tarihindeki tarihi geleneği, yani göçleri, savaşları, ittifakları ve birçok önemli temayı düşünce kapsamına alır. Böylece mitolojik düşünce aynı zamanda, insanoglunun doğayla olan bilinçsiz ilişkisini de anlatır ve söz konusu ilişkileri mitlere geçirerek, onları mitolojik düşünce yapısına yerleştirmeyi başarabiliyor. Özcesi, mitolojik düşünce ve insanın sosyal ilişkileri arasında diyalektiksel bir ilişki vardır. Örneğin mitlerdeki akrabalık ilişkileri somut olarak erkek-kadın, ebeveyn-çocuklar, kız-kardeş-erkek-kardeş, yaşlı-genç vb. gibi ilişkilerde belirleyici rol oynarlar. Bu ilişkiler bilindiği gibi ilkel toplumların temel taşlarını oluşturur ve sosyal ilişkilerde egemen anlayışı yansıtırlar.

Fransız antropolog Maurice Godelier mitolojik düşünce hakkında şu görüşleri ileri sürer: "Mitolojik düşünce, insan düşüncesinin analoji

aracılığıyla gerçekleri tasavvurlama girişimidir". Analojiler; resimler ve örnekler aracılığıyla çeşitli konuşma ve düşünme tarzlarını mantıksal olarak ifade etme uğraşısıdır. Yani gerçekler ve reel problemler yerine, anlatım yoluyla bir öyküyü gerçeklere en yakın bir tarzda anlatmak ve onu kavratmak analojinin başlıca amacıdır. Bu olgu zamanla analojinin ve onun farklı tasavvur momentlerinin, söz konusu olan gerçeğin ve asıl olan problemlerin yerine geçmesi anlamına geliyor. Bunu şöyle de ifade edebiliriz; Örneğin kent gerçeğini, köy olgusunu kullanarak köydeki fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkileri sanki kentinmiş gibi kabul etmek ve düşünce momentlerini bu gerçeğe göre ayarlanması gibi. Asıl amaç söz konusu kentin fiziksel, sosyal ve kültürel ilişkilerini anlatmaktır. Ama analojiler bunu doğrudan değil de, başka şeylerin aracılığıyla ifade etmek isterler. Yani örneğimizdeki köy, sanki kentinmiş gibi anlatılır ve düşünülür.

Köy ile kent arasında doğal ve mantıksal birçok benzerlik vardır. Köy ve kentler birbirlerine çok benzeyebilirler ama yine de bunlar farklı olgulardır. Köy ve kent arasında bir eşdeğer ilişkisi söz konusudur. İşte, analojinin anlatım biçimi bu ilişkiyi ispatlıyor, çünkü analogi eşyalar konusunda bir tasavvura, bir yönelime, bir eğilime sahip oluyor. Örneğin; Kültür doğayla, toplum evrenle, insan hayvanla vb. olgular, analogik düşünceyle anlatılırlar.

Yeterli olmayan bir üretim tekniği yüzünden, insanoğlunun egemen olamadığı alanlarda, kendiliğinden insan bilincine yansıyan ifadeler vardır. Toplum, doğa ve kültür konusundaki bilgisizlik, insana, sanki yüce güçler tarafından yönlendiriliyor gibi anlatılır. İnsanoğlunun kavrayamadığı, bilgi sahibi olamadığı konularda mutlak boşluk doğar. Bu boşluğu doldurmak için insanoğlu tüm duyularını seferber eder. İşte bundan dolayı insanoğlu söz konusu yüce güçleri tasavvur etmeyi, onları açıklamayı ve sonunda da onlarla barışmayı seçiyor. Bu bağlamda meydana gelen kendiliğinden bilinç, yani bilincimizde oluşan ifade ve olgular, bilgisizlik yüzünden mitolojik düşünceyle sonuçlanıyorlar. Mitolojik düşünce büyük bölümüyle bilgisizlik üzerine kuruluyor ve bundan dolayı da mitolojik düşüncede, tarihle, toplumla, kültürle, doğayla vs. ilgili gerçek olmayan tasavvurlar oluşuyor.

Bu konuyu biraz daha açarsak söyle diyebiliriz; söz konusu bağlamda toplum, kültür, tarih ve doğayla ilgili gelişen olgular gerçek olmayan olgular değildir. Yalnız bu olgular salt insan bilincine gerçek olmayan olarak yansıyorlar. Bu konuyu ancak böyle kavramak mümkündür. Yani burada sahte olan olgular değil insan bilincinin kendisidir. Çünkü bu bağlamda birincil olan bilinç değil maddedir. Materyalist tarih anlayışı bu konuya böyle yaklaşıyor.

Görünmeyen olaylar, doğa ve toplumsal dönüşümlerin nedenleri insanlar tarafından, analogilerin aracılığıyla insani biçimlere bürünerek somutlaşırlar. Buradaki insani biçimler, kendiliğinden bilinç aracılığıyla mitolojilerde sanki isteklerle, bilinçle, otoriteyle ve iktidarla donatılmış olarak anlatılırlar. Böylece gerçek olmayan ve kendiliğinden gelişen bilinçteki mitolojik figürler, gerçek insani özelliklere bürünerek mitolojik düşüncedeki yerlerini almayı başarırlar. Mitolojik düşüncede tasavvurlar gerçeklerin yerine geçiyorlar. Burada akla hemen şu soru geliyor: Acaba Hint-İranlı halkların Demirci Kava'sı tasavvur mu yoksa gerçek midir?

Mitolojik düşünceyle ilgili çok şey anlatılabilir. Bunun farklı yanları ve boyutlarıyla ilgili kapsamlı olarak yazmak da mümkündür. Ama özcesi şunu söyleyebiliriz: Mitolojik düşünce, hem analitik hem de sentetik momentler içeriyor. Mitolojik düşünce, çok eski bir zamanda ortaya çıkmış ve ilkel toplumlarla beraber varlığını sürdürebilmiştir. Mitolojik düşünce, her zaman geriye giderek olayların ve eşyaların köklerine inmeyi amaçlıyor. Mitolojik düşünce, analogiler aracılığıyla farklı momentleri trasformize ederek, varlıkları, temel yapıları ve bütünün parçalarını, tasavvurlar dünyasında birbirine dönüştürmeyi başarıyor.

Mitolojik düşünce, halkın ortak mülkiyetidir. Fakat somut olarak konuya şöyle yaklaşabiliriz: Mitolojik düşünce birçok kuşak tarafından yaratılır, iyi anlatıcılar, halk ozanları veya meslekten yetişen insanların aracılığıyla korunurak gelişir ve daha sonra eklemeler yapılarak çeşitliliğini sürdürmeyi başarır. Yukarıda adlarını saydığımız kategoriler her zaman ve tüm kuşaklara aynı şeyi anlatamazlar. Aktüalitesini koruyabilmek için mitin mutlaka yenilenmesi gerekiyor. Yalnız burada bir şeyi

hatırlatmakta yarar vardır. Mitleri yenilerken keyfi olarak davranmak felâket olur. Burada bir ustalık, bir uzmanlık söz konusudur. Bu bağlamda herkes istediği eklemeleri yapamaz. Eklemeler ve yenilemeler mutlaka mitin temel yapısıyla, düşünce mantığıyla, motifleriyle armonik bir tarzda yapılmalıdır. Tarihsel olarak birçok mitin biçimleri değişmesine rağmen, temel tezler ve içerik hâlâ muhafaza edilir. Bu bize şunu öğretiyor: Eğer herkes isteği gibi mitlerin içeriğini değiştirseydi veya eklemeler yapsaydı, mitler bir dönem sonra yok olacaktı. Değişik birçok versiyona sahip olan mitler artık eskisi kadar gizemliliğini koruyamazlardı.

Mitolojik düşünce ve tasavvurları her şeyden tecrit ederek etüt etmek verimli bir uğraş olamaz. Çünkü mitik düşünceler bir bütün, bir konteks, bir kültür örgüsü oluştururlar. Bir mit başka mitlerle, başka düşüncelerle ya da sosyal, ekonomik ve politik ilişkilerle bağlantılı olarak etüt edildiği zaman somutluk ve açıklık kazanır. Başlıbaşına bir mit, somut bir halkın geçmişi veya somut bir toplum hakkında önemli şeyler anlatamaz. Nasıl ki bir yaprak tek başına bir ağaç hakkında bize önemli bilgiler veremezse, mitler de tek başına bir toplum hakkında bizlere çok önemli bilgiler sunamazlar. Tek başına olan herhangi bir yaprak bağımlıdır, köksüzdür, işlevsizdir vs. Yalnız ve yalnız ağacın tümünde bağlamı, kökü ve işlevi bulabiliriz. Örneğin Mezopotamya'daki yaradılış mitleri, bölgedeki coğrafik özellikleri, Fırat ve Dicle'nin bölge için yaşamsal önemini kavramadan anlamak çok zordur, hatta imkansızdır diyebiliriz. Yaradılış mitleri ya da yıkılış mitleri belli bazı toplumsal evreleri açıklamak veya bazı toplumsal ilişkileri meşrulaştırmak için söylenirler. Madem ki mitler insanlar tarafından yaratılıyorlar, o halde bunları insani ve maddi ilişkilerden tecrit etmek sağlıklı olamaz. İnsani ve maddi boyutlar gözönünde bulundurulduğu sürece, mitolojik düşünce anlam kazanır ve netleşir.

MİTOLOJİNİN İŞLEVİ

Daha önce de bu konuya değinmiştim ama yine de şu gerçeği tekrar etmekte yarar görüyorum: Mitler ve mitolojiyi birçok açıdan etüt etmek

mümkündür. Mitlerin birçok anlamı vardır. Mitler hiçbir zaman tek anlamlı olarak ve mutlak algılanamazlar. Amaç ve dönemlere göre mitlerin fonksiyonları değişiyor. Tarihsel olarak konuya yaklaştığımızda mitlerin şu biçimde algılandığını göreceğiz:

Mitler, ritüel eylemler için birer ideal işlevini görürler. Mitlerdeki örnek ve anlamlar bir nevi pratik nasihatlar oluşturuyorlar. Mitlerle yakın bağlantısı olan dinsel törenlerde, eylemlerle veya jestlerle kutsal olan inançlar ifade etmek istenir. Şunu söylemek mümkün: Dinsel törenler ve mitler gereksinimlere göre birbirini tamamlıyor ve hatta somut durumlara göre birbirlerinin yerine bile geçebiliyorlar. Bu gerçeği, Mezopotamya ve Anadolu'da yaşayan birçok eski halkın yaşamında gözlemlemek mümkündür. Yakından incelediğimizde burada yaygın olan birçok dini törenin mitolojik bir geçmişe sahip olduğunu göreceğiz. Böylesi kontekstlerde oyunlar sergileniyor ve rolleri icabı dini görevliler, krallar ya da Tanrılar, tiyatral ve sembolik olarak rollerini oynuyorlar. Burada sözünü ettiğimiz etkinliklere örnek olarak şunları sayabiliriz: Kurban ve yeni yıl bayramları, yağmur duaları, kralların tahta çıkması, Tanrılar'ın onayını alma törenleri vs.

Hint-İranlı, Sami ve yerli halkların mitolojisi etüt edildiği zaman, karşımıza her çeşit konuda mitler çıkıyor. Buradaki mitlerin işlevleri çok değişik olabilir. Örneğin Mezopotamya'nın en eski mitlerinden birisi Cennet mitidir. Bu Cennet mitine göre, ismi Uttu olan ilk kral ve ilk insan, Cennet bahçesinde bahçivandır ve en Yüce Tanrı'ya hizmet etmektedir. Bahçivanlık motifi yakından kral motifine bağlı olarak gelişiyor. Kral Sargon ile ilgili krallık mitlerinde de, yine bahçivan motifine önemli yer bir verilir. Hata Gilgamesh Destan'ında da bahçivan motifi vardır. Bilindiği gibi bahçivanlık, etkinliği yakından koruma göreviyle, sahip olmayla ve tarım etkinliği ile ilişkilidir. Birçok mitte rastladığımız çobanlık motifi de yine krallık mitleriyle yakından bağlantılıdır. Nasıl çoban kendi sürüsünü dış tehditlere karşı koruyabiliyorsa, aynı biçimde kral da halkını böyle koruyacaktır. Amaç burada bu ideolojik mesajın halk tarafından benimsenmesidir. Bu kontekste mitoloji pratik olarak bu işlevi görüyor.

İşlevleri farklı olan ve ayrı ayrı motifleri konu edinen yığınla mit vardır. Sümerler'de, Asurlar'da, Hititler'de, Mitaniler'de, Huriler'de, Akadlar'da ve diğer birçok bölge halkında yığınla değişik mitler söylenmiştir. Bu mitlerin kapsamı ve içeriği bize açıkça şunu öğretiyor: İnsanoğlu kendisini ilgilendiren tüm sorunlarla, süreçlerle ve bilmecelele ilgili mitler geliştirme yeteneğine sahiptir. Mitolojilerde hiçbir konteks, alan ve bileşim unutulmaz, çünkü bu gerçek, insanın ideolojik ve kültürel gereksinimlerden doğuyor. İnsanoğlunun pratik yaşamında önemli bir yere sahip olan etkinlikler, örneğin Tanrılar, doğa, üretim, politika gibi konularla ilgili mitler yaratmak ister. Her mit, anlatmak isteği konunun ilişkilerini soyutlayarak çalışmaya başlar. Mitolojide soyut olan boyut daha sonra ritüellin aracılığıyla pratik örneklerle dönüştürülür. Bu mit ve törelerin işlevi, politik iktidari meşrulaştırmak, aşiret ve ülkelerin birliğini sağlamak ve toplumsal ilişkileri de pekiştirmektir. Mitler fonksiyonları gereği birleştirici oluyorlar.

Yukarıda değindiğimiz değişik mitlerin arasında, tiranlara ve diktatörlere karşı isyana davet eden mitler hemen hemen yoktur. Genel hatlarıyla mitler konservatif bir konuma sahiptirler. Özellikle Mezopotamya'daki mitler, egemen sınıflar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda sürekli değiştirilmişlerdir. Doğası gereği mitlerde varolan boşluklar, egemen sınıflar tarafından, zamanın isteği ve politik çıkarları doğrultusunda doldurulmuşlardır. Buna iyi bir örnek olarak Assurbanipal'in Kütüphanesinde toplanan ve Asur egemen sınıflarını göklere çıkararak yazıları verebiliriz. Assurbanipal, Anadolu ve Mezopotamya'daki birçok öyküyü, miti, destanı ve değişik edebi eserleri kendi çıkarlarına göre yeniden yazmıştır. O, bunları önce toplatmış, kopye etmiş, yeniden yazmış ve Kütüphanesinde korumuştur. Bir yanıyla bu büyük bir hizmettir ve bu hizmet inkar edilemez. Diğer bir yanıyla da aynı anda bir hırsızlıktır, bir çarpıtmadır, bir yağmalamadır. Örneğin Gilgamiş Destanı, Assur kralları tarafından böyle bir çarpıtılmaya tabi tutularak, sanki Asurlar'ınmış gibi yeniden yazılmaya başlandı. Gilgamiş Destanı'nın orijinali Sümerlerinkidir. Sümerler ve Asurlar arasında, herkesin bildiği gibi yakın kültürel bağlar yoktur. Bağlar daha sonradan

meydana gelmiştir. Sümerler Zagros Halkları kategorisine giriyorlar ve bunlar bölgenin asıl yerli halkıdır. Asurlar ise Sami bir halktır ve bölgeye Arabistan çöllerinden gelmişlerdir. Bunu kendileri bile inkar edemez. Gilgamiş Destanına, tarihsel olarak baktığımızda, bunun, Asurlar Mezopotamya'ya gelmeden önce söylendiğini ve yazıldığını göreceğiz. Bunu bilim adamları böyle yazıyor.

Mitler dönüştürücü değil, koruyucudurlar. Onlar, ideolojik ve politik iktidarı ellerinde tutan egemen sınıfların, yoksul ve emekçi kitleleri denetim altında tutmada, kitleleri yönlendirmede birer baskı mesajı işlevini görüyorlar. İnsanoğlu Tanrı ve krallara itaat etmeyi, kaderine boyun eğmeyi, içinde yaşadığı koşulları kabullenmeyi, toplumsal gerçeklerden uzaklaşmayı mitlerin aracılığıyla öğreniyor. Mitlerde, İnsanoğlunun hiçbir zaman aşamayacağı engeller vardır ve bunlar sürekli güncel tutulur. Bu engeller daima çok büyüktür, insanoğlu ise çok küçük olarak gösterilir. Bu bağlamda nadir bir örnek Newroz mitolojisidir. Şimdi, Newroz mitolojisine yakından bakalım.

NEWROZ MİTOLOJİSİ

Newroz şöyle anlatılır:

Çok çok eski bir zamanda, Dehak adında zalim bir hükümdar varmış. Bu zalim hükümdar halkına çok ağır baskı yapıyormuş. Dehak zamanla ağır bir hastalığa yakalanmış. Söylenenlere göre Dehak'ın her iki omuzunda yılan ve çıyanlar yuvalanmış. Dehak'ın her iki omuzunda bir de derin yaralar açılmış. Yılan ve çıyanlar acıktıkları zaman Dehak'ın omuzundaki yaralardan kan emiyorlarmış. Bu da Dehak'a büyük acılar veriyormuş. Yılan ve çıyanları bu zevkli uğraştan alıkoyacak tek şey, gençlerin taze beyinleri oluyormuş. Yılan ve çıyanlar her acıktıklarında aynı şeyi tekrarlıyorlarmış ve Dehak'ın yaralarından kan emiyorlarmış. Dehak da acılarını durdurmak için, hergün iki gencin kafasını keserek, onların taze beyinlerini yılan ve çıyanlara yediriormuş...

Dehak'ın Muhafızları hergün halk arasından iki genci yakalıyor ve onları Dehak'a kurban ediyorlarmış. Bazen muhafızlar arasında mer-

hametli olanları da varmış ve bunlar Dehak'a, gençlerin beyinleri yerine hayvan beyinleri getiriyorlarmış. Muhafızlar öldürmedikleri bu gençleri serbest bırakıyorlarmış. Gençler de saklanmak için dağlara kaçıyorlarmış.

Kürtler, işte bu dağlara kaçan gençlerin soyundan geliyormuş...

Dehak'ın yaşadığı toplumda Kawa diye adlandırılan bir demirci yaşıyormuş. Demirci Kawa'nın dokuz oğlu varmış ve bunların sekizi zaman içinde Dehak'ın yılan ve çıyanlarına kurban edilmişler. Kawa'nın bir tek küçük oğlu sağ kalmış.

Bir gün Dehak'ın muhafızları, Kawa'nın küçük oğlunu da almaya gelmişler. Fakat Kawa bunu hemen kabul etmemiş. Kawa muhafızlara, oğlunu kendi eliyle Dehak'a getireceğini ve O'nu kurban edeceğini söylemiş. Muhafızlar böylece geri gitmişler. Kawa da bu ara boş durmamış ve halka, artık isyan etmekten başka çare kalmadığını söyleyerek, Dehak'a karşı isyanı örgütlemeye başlamış. Ertesi gün Kawa öncülüğünde halk saraya doğru yürümüş ve Demirci Kawa kendi çekici ile zalim Dehak'ın kafasını ezmiş. Ondan sonra halk, bir de ateş yakarak, ateşin etrafında topluca hâlây çekmeye başlamış. Demirci Kawa da hâlâyın başını çekiyormuş...

İşte o günden bugüne Kürtler kendi ülkesinde özgür ve mutlu yaşıyormuş...

Evet, öz ve kısa olarak Newroz böyle anlatılır. Newroz'u güncel ve ilginç yapan bir kaç tane özellik var. Bunları şöyle açıklamak mümkündür:

Newroz her şeyden önce baskıya karşı bir isyandır. Zulüm gören halk ve emekçi insanlar zalim bir hükümdara karşı başkaldırıyorlar. Newroz'da açık olarak bir sınıfsal açığı vardır. Newroz'da açık olarak emekçi sınıfların kurtuluşu gerçekleşiyor. Emekçilerin karşıtı olan Dehak ve çevresi çirkindir, zorbadır, kendi canını kurtarmak için gençleri kurban eden bir yaratıktır. Dehak'ta, muhafızlar, militarizm ve taht hayranları vardır. Dehak'ın yanında yer alan imtiyazlı tabakalar kendi çıkarları için emekçileri sömürüyorlar. Kısacası Dehak, ancak ve

ancak kötülüğün, çirkinliğin, zorbalığın ve insanlık dışı değerlerin sembolü olabilir. Durum böyle olduğu sürece, acaba kimse ortaya çıkıp da, Dehak'ı savunabilir mi? Veya O'na özenebilir mi? Bu soruya olumlu yanıt verebilecek bir tek insan çıkabileceğini zanetmiyorum. Burada kullanılan insan sözcüğünün altını çizmek gerekiyor. Dehak'ın, dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir döneminde olumlu bir tip olarak karşılanacağını da zanetmiyorum. O her zaman ve her halükarda mahkum edilecek bir tiptir. Çünkü Dehak sömürücüdür.

İşte newroz'un güncelliği ve çekiciliği, bence bu gerçeklerde gizleniyor.

Öte yandan Dehak'ın etnik kökeni de ilginç bir konu oluşturuyor. Acaba Dehak yabancı bir hükümdar mıdır yoksa aynı halka mı mensuptur? Eğer Dehak aynı halka mensupsa, Newroz açıkça bir sınıf mücadelesini dile getirdiği için güncelliğini ve çekiciliğini koruyor demektir. Yok eğer Dehak yabancı bir hükümdarsa, o zaman Newroz açıkça sömürgecilğe ve istilaya karşı dilekleri dile getirdiği için güncelliğini ve çekiciliğini koruyor. Bu versiyonların hangisi doğru olabilir? Bana göre her ikisi de doğrudur! Bu nasıl oluyor? Olayı şöyle açıklamak mümkündür:

Newroz bir mitolojidir. Daha öncesi az da olsa mitolojilerin komple bir yapı oluşturmadıklarına, onların değişken olduklarına ve birçok yönden boşluklarla dolu olduklarına değinmişim. Temel Newroz mitolojisinde, somut olan bir tek yan Dehak'ın zalim bir hükümdar olması ve Kawa'nın demirci ve isyancı olmasıdır. Ana konu bu ekseninde gelişiyor. Dolayısıyla Newroz konteksindeki diğer ilişkileri pek net değildir. Dehak-Kawa ikilemi bazı yanlarıyla, ilişkilerinde netlik gösterebilir. Bu Newroz mitolojisinde gayet açıktır. Fakat onların çevresindeki olgular, yerler, nesnelere ve sosyal ilişkiler anonim bir tarzda sunuluyorlar. Örneğin, Kawa'nın çocukları neden isimlidirler? Acaba Kawa köyde mi yoksa kentte mi yaşıyordu? Kawa'nın yaşadığı ülke salt O'nun yaşadığı yerle mi sınırlıdır? Acaba, Kawa'nın dokuz oğlan çocuğa sahip olması bir tesadüf müdür? Yoksa dokuz oğlan olgusu, örtülü olarak babaerkin bir yapıyı mı dile getiriyor? Eğer Kawa gerçekten an-

latıldığı gibi isyancı ve haksızlığı kabul etmeyen birisi ise, neden sekiz oğlan çocuğunun öldürülmesini sessizce kabullenmiş? Vs. Benzer soruları Dehak'la ilgili konularda da sorabiliriz, ama bana göre bu gereksizdir. Yalnız inkar edilemeyen bir gerçek vardır, o da bana göre şudur:

Somut koşullara göre Newroz'daki boşluklar, O'nu anlatan insanların ideolojik amaçlarına göre dolduruluyor. Örneğin Newroz, istila ve yabancı egemenliğine karşı anlatılıyorsa, hükümdar Dehak, etnik olarak yabancıdır. Fakat Newroz, herhangi bir ülkedeki politik durumun haksızlığını vurgulamak ve bu gereksinimi dile getiriyorsa, Dehak o vakit aynı halka mensup demektir. Özcesi, bu bağlamda Dehak ülkedeki politik iktidarın kendisi oluyor. Yani Newroz mitolojisi ortama göre kolay değişen bir mitoloji konumundadır. Bunu böyle kabul etmek gerekiyor. Newroz mitolojisinde diğer önemli bir konu da, bana göre Kawa'nın mesleğidir. Örneğin Kawa, neden bir marangoz veya bir aşçı değildir? Bu soruya doğru yanıt vermek için, tarihsel bazı gerçekleri bilmek gerekiyor:

Uygarlık ve kültürün gelişmesinde, demirin bulunması önemli bir olgu olarak kabul edilir. Demirin bulunmasıyla beraber ortaya birçok metal çıktı. İnsanoğlu metalurjiyi geliştirerek, uygarlık ve kültür için gerekli olan birçok aleti üretti. Söz konusu aletler, yani üretim araçları, toplumun birçok alanında gelişen yeni açılımları büyük oranda etkiledi. Demirden yapılan aletler tarımda ve avcılıkta kullanılmaya başlandı. Demirin kullanılmasıyla beraber savaş tekniği ve silah teknolojisi, yeni atılımlara sahne oldu. Eskiden taş ve ağaçtan yapılan tüm üretim ve savaş aletlerinin yerine demir aletler geçmeye başladı. Böylece toplum birçok yönüyle yenilendi ve toplumsal ekonomi yeni boyutlar kazandı. Demirin bulunuşu bir yanıyla toplumsal devrim anlamına da gelir.

İşte, yukarıda kısaca anlattığımız yeniliğin ve toplumsal devrimin başını, demir maddesini eritenler ve ona biçim verenler çekiyordu. Demircinin lider olarak ortaya çıkması, bana göre bu maddi gerçeklere dayanıyor. Salt Mezopotamya ve Anadolu'da değil, dünyanın birçok yerinde demirciyi mitolojik bir figür olarak görmek mümkündür. Demiri eritme zanaatının yaygınlaşmasıyla beraber, mesleki etkinlik olarak

demircilik, birçok mitolojik anlatıma konu oldu.

Ayrıca Tanrı'nın bir ittifakçısı, bir örgütleyici ya da insan dünyasında biçim ve düzeni yaratan birisi olarak, karşımızda demirciyi görmek olasıdır. Dikkat edildiğinde, Demirci Kawa'nında çalışma aletiyle, yani çekiçiyle bir canavarı öldürdüğüne tanık oluyoruz. Canavarı öldürme olayının çok daha sonradan bir krallık ideolojisine dönüştüğünü göreceğiz. Her tahta çıkan yeni kral, sembolik de olsa bir canavarı öldürüyordu. Buradaki söz konusu olan krallık ideolojisini, hem Hint-İranlı hem de Sami Halklar arasında yaygınlık kazandığını ve pratik bir ideolojinin işlevini gördüğünü söylemek olasıdır.

Ayrıca bilindiği gibi, Dehak canavarını öldürmekle Demirci Kawa politik lider oluyor ve tahta çıkıyor. Demirci Kawa bir daha mesleğine dönmemek üzere politik iktidari ele geçiriyor ve O elbette artık bir daha demircilik yapmayacaktır. Kawa, baskıdan uzak yeni bir dönemin ve kurtuluşun temsilcisi olarak tarih sahnesinde varolacaktır. Kawa liderdir ve söz konusu olan yeni dönemin sembolüdür.

Tabii, Newroz mitolojisini bir bahar bayramı olarak kutlayanlar da vardır. Bu da olayın başka bir yanı oluyor. Daha öncede anlattığım gibi Newrozun somut biçimlenişi, farklı halklara göre farklı biçimlere bürünüyor. Hatta Newroz bir de yılbaşı bayramı olarak da kutlanıyor. Bu gerçekler bize Newroz mitolojisinin değişkenliğini gösteriyor. Newroz'un içeriği ve uygulanması somut koşullara göre değişiyor.

Yalnız burada şunu da vurgulamakta yarar vardır: Dehak-Kawa ikilemi ve onun kurtuluş ideolojisi, yılbaşı ve bahar bayramı versiyonları ile de çok yakın temalar oluşturuyorlar. Bahar bayramı ve Newroz'un yılbaşı versiyonu teması, yeniliği, dirilişi ve güzelliği temsil ediyor. Bahar nasıl uyanmak anlamına geliyorsa, Dehak'ın zulmüne karşı uzun dönem sessiz kalan halk da, birden uyanıyor ve isyan ediyor. Elbette baharla beraber bir de doğa yenileniyor ve kabuk değiştiriyor, aynı Newroz olayında olduğu gibi. Toprak, kış uykusundan uyanırken doğal olarak ürün vermeye ve canlanmaya hazırlanıyor. Örnekleri burada çoğaltmak mümkün, ama bence gereksiz. Çünkü burada vurgulamak istediğim şudur: Newroz'un temel yapısındaki benzerliği kısaca, yenilik,

verimlilik, uyanmak ve değişim olarak özetlemek mümkündür...

Öte yandan şunu da bilmek gerekiyor: Eski zamanlarda gerçek tarih ve mitoloji arasında bir çelişki söz konusu değildi. Mitoloji olarak kabul edilen bir olay, gerçek tarihin bir başlangıcı olarak algılanıyordu. Ve bundan dolayı da mitin gerçek olduğu kanısı vardı. Bu dönemde, mit ile gerçek tarih arasında bir Çin Seddi yoktu. Mit ve tarih çakışıyordu.

Örneğin Babil kenti'nin tarihi ve Babil halkının geçmişi mitolojik bir olayla başlıyor. Söz konusu mitolojik olay daha sonra eyleme dönüşüyor. Bunu kral Sargon'nun mitinde kolaylıkla gözlemleyebiliyoruz. Kral Sargon'nun geçmişi, dönemin egemen ideolojisine göre net olarak anlatılmaz. Hatta Hz.Musa bile geçmişi anlatırken Sargon gibi mitolojik bir olayla başlıyor. Çocukken bir sepete konularak Nil Nehrine bırakılan Hz. Musa, saraydaki soylular tarafından kurtarılıyor. Babil halkının tarihi de böyle mitolojik bir eylemle başlıyor. Sümerler'de de benzeri mitolojik olaylara rastlamak mümkün. Daha sonra somut eyleme dönüşen bu mitolojik olaylar, somut tarihi kontekstlerle açıklanıyorlar, örneğin Etana, Dumuzi ve Gilgamiş mitleri bu bakış açısına iyi örnek oluşturuyorlar.

Newroz mitolojisi ve Kawa olayı, işte bu çerçevede algılanmalıdır. Newroz bir başlangıçtır. Bu başlangıç, Hint-İranlı Halkları eski yurtlarını terk ederek, Mezopotamya ve Anadolu'ya yerleşmelerinin bir başlangıcı olarak görülebilir. Göçten önce Hint-İranlı halklar arasında bir birlik ve beraberlik vardı. Bu birlik ve beraberlik göç ile gevşemeye ve sonradan da çözülmeye başlıyor. Zaten tüm Hint-İranlı halkların, Newroz'u şu veya bu biçimde kutlamaları, söz konusu ortak geçmişe dayanıyor. Buradaki ortaklık, eski beraberliğin bir uzantısı veya bir işareti olarak kabul edilmelidir. Bu bize şunu gösteriyor; Newroz mitolojisi açık olarak, Hint-İranlı Halklar arasında, Mezopotamya ve Anadolu'ya göç başlamadan önce de yaygındı. Bu konu çok açıktır. Newroz'un değişik versiyonları esasında göçle başlıyor. Newroz'un değişik versiyonları, aynı zamanda bölünmenin de göstergesi oluyorlar. Bölünme değişik versiyonları beraberinde getiriyor. Olayı bence böyle kavramak gerekli. Yoksa olayları ve değişik versiyonları başka bir bi-

çimde, bilimsel ve inandırıcı bir yöntemle açıklamak zorlaşacaktır.

Newroz bağlamında, mit ile, gerçek tarihi birbirine karıştırmak doğru değildir. Gerçek tarihte olaylar, yerler, mekan ve birçok olgular net ve açık olarak karşımıza çıkarlar. Bu bağlamda tereddüt ve bulanıklığa pek yer yoktur. Newroz ise, Newroz olarak algılanmalı ve bir mitoloji olarak kalmalıdır. Newroz mitolojisinde varolan boşlukları, somut koşullara göre, yer ve zamanın gereksinimlerini de gözönünde tutarak, emekçiler tarafından serbest bir biçimde doldurulması en doğrusudur. Newroz, sürekli aynı anlama gelen örnek ve mesajlarla anlatılırsa güncelliğini kaybeder. Bu da Newroz'un yokolması anlamına geliyor. Newroz, özellikle Kürtlerin tarihinde ve kültüründe, bir kurtuluş ideolojisi olarak, her şartta sürekli canlı tutulabilmelidir. Newroz'un kurtuluşçu mesajı Kürt Dehak'larına karşı da kullanılabilmesi ve aynı anda Kürt emekçilerinin ideolojik yönelimini belirleyebilmelidir. Newroz, her türlü baskı, sömürü ve haksızlığa karşı dinç tutulmalı ve özellikle de Dehak'in elbiselerini giyen Kürt egemenlerine karşı, Kürt emekçilerinin belleklerinde bir kurtuluş ideolojisi olarak korunmalıdır...

İNANNA MİTOLOJİSİ

Mezopotamya ve Anadolu halkları arasında birçok mitolojik olay vardır. Bunları tek tek anlatmak ve analiz etmek başlı başına bir çalışma ister. Bizim amacımız bu değil.

Newroz mitolojisinin baş aktörleri erkeklerdir. Cinsel olarak olaya baktığımızda, Newroz'da babaerkil bir dünya görüşünün egemen olduğu ve olayların babaerkil değer yargılarıyla anlatıldıkları açık olarak görülecektir. Newroz bir kurtuluş ideolojisidir. Fakat bir yanıyla da Newroz, babaerkil bir devrim olarak algılanabilir. Bu olayı cinsler perspektifi açısından denkleştirebilmek için, başrolünü bir kadının oynadığı ve Mezopotamya Halkları arasında yaygın olan bir mitolojiyi seçiyorum. Böylece, babaerkil ve anaerkil yapılanmaların bağlantısını da yakından görmüş olacağız.

İnanna bir Tanrıça'dır. Doğu halkları arasında O'nun birçok adı

vardır, İnanna, İştar, Ster gibi. Sevilen insanların ve popüler olanların, bilindiği gibi değişik adları vardır. Bu gerçeği İnanna mitolojisinde kolaylıkla görebiliyoruz.

Tanrıça İnanna Uruk'ludur. İnanna Yer ve Gökyüzünün kraliçesidir. Tanrıça İnanna hakkındaki kapsamlı bilgileri, Sümer Ülkesinde bulunan tabletlerden öğrenebiliriz. Bilim adamlarına göre bu tabletleri açıklamak ve çözmek çok zordur. Çünkü bu tabletler parça parçadır ve değişik versiyonlara sahiptirler.

Tanrıça İnanna ayrıca aşk Tanrıçasıdır. Sami halklar İnanna'ya İştar, Hint-İranlı Halklar da Ster diyorlar. Zamanla Tanrıça İnanna'nın adım adım tüm iktidarı elinde topladığını görüyoruz. Bunun sonucu İnanna Venüs Tanrıçası, Verimlilik Tanrısı, Savaş Meydanı Tanrıçası olarak da adlandırılıyor.

İnanna'nın dedesi Tanrı Enki'dir. Tanrı Enki hem bilgeliğin hem de derin suların Tanrısı'dır. İnanna'nın annesi Ay Tanrıçası Ningal'dır. O'nun kardeşi Güneş Tanrısı Utu'dur. Tanrıça İnanna birçok özelliği kendisinde birleştirir. Diğer Tanrı'larla olan yakınlığı gözönünde bulundurulursa, İnanna Ana Tanrıça ve Güneş Tanrısı arasına yerleştiriliyordu. Güneş Tanrısı erkektir ve Sami Halkların Mezopotamya'ya yerleşmesiyle beraber büyük önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönem, aynı anda babaerkil bir devrimin de başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

İnanna mitolojisi değişik versiyonları ile beraber M.Ö. 3500 yıllarından yazılmaya başlanarak, M.Ö. 1750 yıllarına kadar ayrı ayrı tabletler üzerine yazıldı. İnanna miti bir bütün olarak, aynı yerde ve aynı anda hiçbir zaman beraberce tam olarak bulunmadı. Araştırmacılar bu miti değişik yer ve zamanda toplayarak onu bir bütün haline getirdiler. Sümer Halkının tarihinde, İnanna mitolojisi değişik versiyonları ile tam 1750 yıl güncelliğini koruyabildi. Doğal olarak böyle uzun bir sürede canlı tutulan bir mit, değişik ekleme ve çıkarmalara maruz kaldı. İsveç'li yazar ve araştırmacı Maria Bergom Larsson İnanna miti hakkında şunları yazıyor: "İnanna mitinde ilginç olan şey, bunun 4000 yıl boyunca yaşaması ve bize bu uzun zamana rağmen hitap etmesidir. Bu mit sa-

dece Sümer Halkı'nın dört mevsimin değişimine cevap vermesi, kuraklık ve verimlilik, yokluk ve bolluk sorununa, Gökyüzü ve Yeryüzü iktidarına, yaşam ve ölüm ikilemine, gezegenlerin Evren'de dolaşımını tercüme etme ve anlatma uğraşı değildir. Bu kişilik ve simge, sanki çağımızda yaşıyormuş gibi, özel bir kadının yaşamını ve gelişmesini mitin aracılığıyla dile getiriyor." (5)

İnanna mitinde sık sık Huluppu ağacı hakkında bilgilere rastlıyoruz.

Bu bilgiler şöyle anlatılır: Çok eski bir zamanda Gökyüzü ve Yeryüzü birbirlerinden ayrıldılar ve insanoğlu bir isim sahibi olamaya başladı. İşte bu dönemde Bilge Tanrısı Enki, Gök ve Yeryüzünü, yaşam ve ölümü birleştirmek için yeraltına gider. Bilge Tanrısı Enki ve karanlığın hükümdarı ve Tanrıça'sı Ereşkigal (Kürtler karanlığa bugün de reş diyorlar) arasında şiddetli bir çatışma meydana gelir. Buradaki şiddetli çatışmadan bir ağaç doğar. Bu ağaç Fırat nehri kenarında kök salmaya başlar. Fakat şiddetli nehir ve rüzgar ağacı kökünden koparmak üzereyken, tam o anda İnanna gelir ve ağacı yanına alarak ona sahip olur. Tanrıça İnanna Huluppu ağacını, Uruk kentindeki kutsal bahçesine götürür ve onu diker.

İnanna, Huluppu ağacından yapılmış parlak bir taht ve yatağa sahip olmak istiyordu. Fakat Huluppu ağacı büyümmez ve çiçek açmaz. Tam tersine, ağacın kökünde bir yılan yuva kurar. Ayrıca Anzu kuşu da ağacın tepesine yuva yapar. Burada anlatılan Anzu Kuşu birçok Sümer türküsü, mit ve öykülerinde karşımıza çıkıyor. Anzu Kuşu, kartal kanatlı ve aslan başlıdır.

Tüm bunların yanında bir de Kara Bakire olgusu vardır. Kara Bakire Lilit, Huluppu ağacının gövdesinde evini yapıyor. Kara Bakire Lilit felaket ve uğursuzluğun işareti olarak kabul edilir. Bakire Lilit Doğu'nun birçok mitolojisinde, harabelerin ve yıkımın işareti olarak anlatılır. Lilit sürekli olarak insanlardan uzak yaşamaya mahkum edilmiştir. Kara Bakire Lilit büyük bir yıkım arzusuyla donatılmış ve doyumsuz bir seksüel açlığa sahiptir. Lilit ilginç mitolojik bir tip sergiliyor: Hem yıkım ar-

(5) Maria Bergström Larsson, s.14.

zusuyla donatılmış ve hem de doyumsuz olan bir seksüel açlığa sahip. Burada bilinçsiz olarak yıkım arzusu ve seksüel açlık birleştiriliyor ve bu özelliklere sahip olan kişi toplum dışına itiliyor. Ayrıca seksüel açlık bakirelik olgusuyla da açıkça çelişiyor...

Yukarda görüldüğü gibi Huluppu ağacının çevresini düşmanlar kuşatmıştır. Bir yandan yılan, bir yandan Anzu Kuşu ve öte yandan da Kara Bakire Lilit birlik olmuşlar ve bunlar hep beraber Huluppu ağacının büyümesini engellemeye çalışıyorlar. Huluppu ağacı tutsaktır ve Tanrıça İnanna'ya yararlı bir hale gelememiştir. Veya yararlı hale gelmesi engellenmiştir demek daha doğru olacaktır. Tanrıça İnanna durumu çözmek için önlemler düşünmeye başlar...

İnanna, dünyevi kahraman Gilgamesh'ın yardımıyla, düşmanlarını Huluppu ağacından kovmayı başarır. Daha sonra Huluppu ağacından kendisi için hem taht hem de yatak yapar. Ağaç böylece insanoğluna yararlı hale getirilmiştir. İnsanoğlu kendi emeğiyle ağacı tahta ve yatağa dönüştürmeyi başarmıştır. Böylece doğadaki malzeme, kültüre dönüşmüştür.

Tanrıça İnanna bütün dünyaya bilgi ve verimliliğin sevincini yaymak istiyordu. Bunu başarabilmek için O, Bilge Tanrısı Enki'ye gider. İnanna, Bilge Tanrısı Enki'den, Gök ve Yeryüzünün kutsal yasalarını öğrenmeyi amaçlıyordu. Bu yasalara Sümer dilinde Me deniliyordu. Me, evrensel ve sabit olan, aynı anda belli sınırlandırmalar içeren, hem Tanrılar hem de insanlar tarafından dikkate alınması gereken yasaların toplamına verilen isimdir. Me, uygarlığın evrensel temelini de oluşturuyor. Ayrıca, eşyaların en uç şekli ya da eşyaların derinliğinde olan manevi gerçek olarak da algılanırdı. Sümer Halkına göre yüze yakın Me yasası saymak mümkündür.

Evet, Tanrıça İnanna'nın amacı Me yasalarını öğrenmektir. İnanna Bilge Tanrısı Enki'ye kurnazca yaklaşıyor ve O'nu aldatarak ve Me yasalarını bir de O'ndan öğrenmeyi başarıyor. Böylece tüm bilgiler ve bilgiler, İnanna tarafından Sümer Halkına getiriliyorlar...

İnanna hem taht hem de yatak sahibi olduğu zaman, evlenmeyi

düşünmeye başlar. İnanna kendisine eş olarak Çoban kralı Dumuzi'yi seçer. Çoban kralı Dumuzi M.Ö. 2500-2275 yılları arasında Uruk kentini yönetmiştir. Burada ilginç olan şudur: Neden tarımla uğraşan bir halkın Tanrıça'sı kendisine çoban ve göçer olan bir eş seçiyor? Soruya şöyle yanıtlamak mümkündür: Tanrıça İnanna ve Çoban kralı Dumuzi'nin evliliği, aslında tarımcı ve göçer halkın barışması demektir. Tarih boyunca tarımcı ve göçer halk kesimlerinin çıkarları çatışmıştır. Burada göçerliği temsil eden Dumuzi, aslında, Mezopotamya Ovasına çok sonraları yerleşen, aynı anda Sami Halkların bölgeye yerleşmesini haber veren bir temsilcidir. İnanna ve Dumuzi'nin birleşmesi sembolik olarak iki kültürün birleşmesi anlamına geliyor. Sümerler'in anaerkil toplum sistemi, Sami Halkların babaerkil toplum sistemiyle bir çatışma sürecine giriyor. Bunun kanıtı olarak şunu söylemek mümkün: Dumuzi ile İnanna evlendikleri zaman, Dumuzi politik iktidarı sevgiden daha yüksek tutuyor ve İnanna'ya olan sevgisini ikinci plana itiyor. Anaerkil bir toplumun değer yargılarıyla büyüyen İnanna, Dumuzi'nin tavrı karşısında hayretler içinde kalır ve hayalleri yıkılır.

İnanna ve Dumuzi'nin düğünü zengin renklerle süslenir ve ikisi arasındaki ilişki de, sevimli ve erotik sözcüklerle açık olarak anlatılır. İnanna ve Dumuzi'nin erotik ilişkisi tutkulu ve ateşli aşk şiiri açısından bir patlama gösteriyor. Aşk doruk noktasına ulaşıyor. Erkekçe ve kadınca olan özellikler, ikisi arasında sürekli birbirine dönüşürler ve yer değiştirirler. İnanna ve Dumuzi arasında gizemli ve erotik bir atmosferden söz etmek pek yanlış olmaz. Erotizm ilişkilere açık olarak egemen oluyor. Yazar Maria Bergom Larsson bu konuda şöyle diyor: "İnanna Dumuzi'nin sütünü içiyor, O da O'nunkini. Dumuzi İnanna'ya olgunlaşmış meyvesini veriyor, İnanna da O'na kendisinininkini veriyor. Onların çevresinde duyuların dünyası çiçek açıyor; içiyorlar, yiyorlar, tadıyorlar, kokuyorlar, hisediyorlar. Onlar dans ediyor ve birleşiyorlar. Verimlilik Bahçesinde beraber dolaşıyorlar. Birbirlerinin kardeşleri, birbirlerinin çocukları, birbirlerinin ana-babaları oluyorlar" (6)

6) Maria Bergom Larsson, s.19.

lanır, Dumuzi ülkenin kralı olur ve bu biçimde Yeryüzü ve Gökyüzü iktidarı da birleşmiştir. Fakat düğün mutsuz bitiyor, çünkü yukarıda da değindiğim gibi Dumuzi, iktidarı aşka tercih ediyor. Dumuzi aşk küresine ait olan yeri terkederek, politik iktidarın sembolü olan saraya gidiyor...

Daha sonra İnanna Yeraltı ve karanlığın Tanrıçası olan Ereşkigal'ın yanına gider. İnanna, dünya hakkında bilgilerini genişletmek ister. Ereşkigal çamur ve kirli sularla besleniyor, oburdur, doyumsuzdur, merhametsizdir, kin ve nefret doludur. Ereşkigal kocasını öldürmüştür, ne anası ne de babası vardır, sevgisizdir, terkedilmiştir, güduları tarafından yönlendiriliyor. O gazap doludur ve intikam duyularıyla yaşıyor, aynı anda yalnızlığa terkedilmiş tipik bir cadıyı da andırıyor.

Burada ilginç olan şudur: İnanna ve Ereşkigal kardeşirler. İnanna, Ereşkigal'la kardeş olduklarını bir zamanlar inkar etmiştir. Bu, suç olarak kabul edilirdi. Çünkü aynı soydan ve aileden gelen insanların, ne kadar kötülük yapsalar da yakınlıkları inkar edilmemelidir. Bu gerçek, dönemin temel ideolojik değerlerinin çoğundan önemli bir yer tutardı. Ama İnanna, Ereşkigal'la olan kardeşliğini resmi olarak inkar etmişti.

Huluppu ağacı İnanna'nın bahçesine dikildiği zaman, hem Ereşkigal hem de Kara Bakire Lilit, sürgün edilmişlerdi. Onlara artık ailede yer kalmamıştır. Huluppu ağacı iki kişinin sürgün edilmesine ve onların insan topluluğunun dışında yaşamaya mahkum edilmelerine yardımcı olmuştu. İnanna'nın eyleminde iktidar isteği, kardeşlik isteğinden daha ağır basmıştır. İnanna'nın hatası işte buradan kaynaklanıyor. Aile beraberliğinden kovulan ve sürgün edilen her iki kişi de kadındır. Kadınlar arasındaki bu çelişkiler, bize anaerkil toplum sisteminin çözülmeye başladığını gösteriyor...

Bir dönem sonra İnanna kardeşi Ereşkigal'ın yanından dünyaya tekrar döner. İnanna Uruk kentine yerleşir. Yalnız, İnanna'nın karşılaştığı sosyal tablo hiç de içaçıcı değildir. Kocasını Dumuzi İnanna için hiçbir şekilde yas tutmuyordur. Bunu gören İnanna kocasını Dumuzi'ye cezalandırır ve O'nu yeraltı dünyasına, ölümler ülkesi Kur'a gönderir. Dumuzi'ye verilen cezanın nedeni şudur: Kendi yaratıcısını unutan

Dumuzi, sanki kendi kendini yaratmış gibi hareket etmiştir. Bu, suç oluşturuyordu. Dumuzu yetkisini ve sınırlarını aşmıştır. Dumuzi'ye verilen ceza somut olarak şudur: Bazı mevsimlerde Dumuzi yeraltında yaşayacak, fakat bazen de kızkardeşi ziyaret edebilecek. Dumuzi'nin kızkardeşe yapacağı ziyaretin, çok kısa sürmesi gerekirdi.

Tanrı'ça İnanna her şeye rağmen çoban kralı Dumuzi'ye merhametli davramıştır. Burada bir kadın duyarlığı söz konusudur. Verilen ceza mutlak değildir ve ölümlerle sonuçlanmamıştır. Halbuki Newroz mitolojisinde Dehak halk tarafından linç ediliyor ve kafası çekiçle eziliyordu. İnanna mitolojisi anaerkil bir toplumun, Newroz mitolojisi ise babaerkil bir toplum özentilerini dile getiriyor. Bu konu bence çok açık bir şekilde meydana çıkıyor. Kawa ve Dumuzi tipleri, babaerkil toplum özelemlerinin yaygınlık kazanması anlamına da geliyor.

Tanrılar, kendi yaratıcılarını unuttuğu için, iktidarı cezalandırıyorlar. Dünyevi iktidar Tanrılar'ın yolundan ayrıldığı için, artık her şey eskisi gibi devam edemez. Suç işleyenler, cezalandırılmalıdır. Yalnız bir gerçek daha var, cezalandırılan kralların yerine geçmek için, sırada sabırsız bekleyen kral adayları bulunuyor. Tören böylece bir daha tekrarlanacaktır...

(İnanna mitolojisinden seçme bölümler)

"Bilgelik Tanrı'sı" (burada Tanrı'dan öğrenilen Me yasaları sayılıyor)

- O bana iktidarın sanatını verdi
- O bana ihanetin sanatını verdi
- O bana yakınma ezgilerini verdi
- O bana kalbin sevincini verdi

- O bana isyankar ülkeyi verdi
- O bana güvenilir bir yer verdi
- O bana marangozun becerisini verdi
- O bana demircinin yeteneğini verdi

O bana sepetçinin hünerini verdi

O bana duyarlı bir kulağı verdi

O bana dinleme sanatını verdi

O bana kutsal temizlenme ritüellerini verdi

O bana bir ateşi yakma sanatını öğretti

O bana bir ateşi söndürme sanatını öğretti

O bana toplu aileyi verdi

O bana üremeyi verdi

O bana bölünmeyi verdi

O bana iyileşmeyi verdi

O bana iyi öğütleri verdi

O bana mahkemeleri verdi

O bana büyük kararları verdi.⁽⁷⁾

(Dumuzi ile Dügün)

"İnanna O'na kapıyı açıyor. Evin içinde O'nun için, İnanna bir Ay ışığı gibi parlıyordu."

İnanna konuştu:

Sana söyleceklerimden,

Ozan bir türkü dokuyacak.

7) Maria Bergönn Larsson, s. 39.

Sana söylediklerim,
Bırak kulaktan ağıza yolculuk etsin.
Bırak yaşlılardan gençlere geçsin.⁽⁸⁾

Benim organımı (vulvam) en çok O'nu seviyordu.
Benim ovadaki dopdolu bahçem,
Tarlalarda yüksek düzeyde büyüyen arpam benim.
Ta tepesine kadar meyva veren elma ağacım benim.
Suyun yanında büyüyen bitkimdir (teremdir) O.

Benim bal kocam, benim bal erkeğim, bana her zaman şeker tadı veriyor.

Hükümdarım benim, Tanrılar'ın bal erkeği.
Benim organımı (vulvam) en çok O'nu seviyordu.
O'nun eli baldır, O'nu ayağı baldır.

O bana her zaman şeker tadı veriyor.
Benim hırslı olanım, göbeğimi okşayan cesur,
Yumuşak bacaklarımı okşayanım benim.
Benim organım (vulvam) en çok O'nu seviyordu.
Suyun yanında büyüyen bitkimdir (teremdir O).⁽⁹⁾

Yukardaki dizeler bize mitoloji ve sanat arasındaki bağlantının da iyi bir örneğini sergiliyor. Bu dizeler 4 bin yıl eski olmalarına rağmen güncelliklerini koruyabiliyorlar. Yazar Maria Bergom Larsson'nun dediği gibi İnanna mitini bugün bile güncel yapan gerçek, salt eski bir

8) Maria Bergom Larsson, s.40.

9) Maria Bergom Larsson, s.42.

metin olmasından kaynaklanmıyor. Burada etkin olan figürler, çağımızdaki insani değerlere de açık olarak yol gösterdikleri için ilgimizi çekiyorlar. Örneğin, döneçlik, iktidar tutkusu, dıştalanmışlık, romantizm, erotizm vb. temalar, farklı sanat dallarında ve toplumda bugün bile yoğun olarak tartışılıyorlar.

Marks mitoloji ve sanat arasındaki bağlantıya değinirken, Grek sanat ve mitolojisini örnek gösteriyor. Grek sanatının en önemli motif kaynağı şüphesiz Grek mitolojisidir, diyor Marks. Grek edebiyatı, heykeltıraş, şiir ve tiyatro, hatta felsefe bile eski Grek mitolojisini temel alarak gelişmiştir. Grek sanatının bizi hâlâ etkilemesi ve diğer ülkelerin eski sanatına açık olarak fark yapması, şüphesiz bu gerçeğe dayanıyor. Acaba bölgemizdeki insanlar Mezopotamya ve Anadolu'daki mitolojik hazineyi, sanat alanında yeteri kadar işleyebildiler mi? Örneğin Kawa mitolojisi, Kürtler'in sanat yaşamına yeteri kadar yansiyabildi mi? Bu sorulara olumlu yanıt vermek olanaksızdır bence. Sanatçılarımızın büyük çoğunluğu bölgenin mitolojik mirasını tanımıyor bile. Newroz mitolojisi hakkındaki bilgiler de derme çatma bir biçimde yaygınlık kazanmışlardır. Bu bağlamda çoğu defa Newroz mitolojisi ile Kürtler'in gerçek tarihi iyice birbirine karıştırılıyor. Mitoloji ve tarih birbirine karıştığı zaman da, ortaya bilim değil sihribazlık çıkar. Newroz mitolojisine tarih biçenler bile var. Hatta Medler'in Nineve'yi işgal etmesi Newroz'un başlangıcı olarak gösterenler de! Bana göre bu iddia aslında, Newroz mitolojisiyle hiç bağlantısı olmayan ve bir yanılla mitolojik olduğu kadar, gerçekleri de yansıtmayan boş bir iddiadan başka bir şey değildir!

Öte yandan mitolojinin sanat ve edebiyata motif oluşturabilmesi için, mitolojinin mitoloji olarak kalması gerekiyor. Gerçek tarih doğal olarak sanat ve edebiyata motif oluşturabilir ve oluşturuyor da. Bu tartışılmıyacak kadar net bir konudur. Burada vurgulamak isteğim, mitolojide varolan fantazi ve derinliği, toplumun gerçek tarihinde bulmak olanaksızdır. Tarih tarih olduğu için tasavvur ve fantaziden uzak olması gerekiyor. Örneğin, Newroz'daki iyilik-kötülük çatışması, emekçi-egemen sorunsalı, güzellik-çirkinlik ikilemi gibi temalar, sürekli olarak

sanat ve edebiyata motif oluşturabilirler. Bu nasıl olur? Elbette bu motifler toplumsal koşullara göre değişirler. Bunu böyle kabul etmek gerekir. Başka türlü olmaz zaten.

Söz konusu ikilemleri sonsuzmuş gibi kabul etmek doğru değildir. Buradaki görüş bilimsel bir gerçektir ve inkar edilemez. Ama sanatçının görevi de bu gerçeği değişik ifadelerle anlatmak değil midir? Zamanın ve toplumun güncel sorunları doğrultusunda, örnek olarak sunduğumuz değer ikilemleri, her an edebiyat ve sanata tema oluşturabilirler. Kürtler'in edebiyat ve sanat etkinliğinde, bu konteksin çerçevesinde, yeni bir Rönesans hareketine gereksinim vardır...

Yalnız burada bir konu daha açık olmalıdır. O da mitolojik mirasımızı, edebiyat ve sanatta kullanma talebi, hiçbir zaman yeni mitler üretme anlamına gelmemelidir. Mitler, tarihsel olarak üretim güçlerinin iyi gelişmediği dönemlerde meydana çıktılar. Fakat günümüzde bu koşullar temelden değişmişlerdir. Bir yandan yazı sanatının, mimarlık ve heykeltıraşlığın, diğer yandan matbaa ve basım sanatının alabildiğine geliştiği bir dönemde yaşıyoruz. Yani özcesi mitleri meydana çıkaran maddi koşullar artık mevcut değildir. Mit üretme yerine bugün geçerli olan şey, bilgi ve bilim üretmektir. Edebiyat ve sanat etkinliği de, bilgi ve bilimi temel aldığı sürece, toplumsal görevlerini yerine getirmiş olacaktır. Bilgiyi temel almayan bir edebi eser, ne kadar edebi olabilir? Mitlerde dile getirilen olaylar, insanlığın çocukluk dönemine tekabül ediyor. Bundan dolayı insanoğlunun yeniden bir çocukluk döneminden geçmesine gereksinimi yoktur! Ama öte yandan, realite olarak çocukluk mirası, insanoğlunu her zaman etkilemiştir ve etkileyecektir.

ÖZET

Evet, kapsamlı olarak burada aktardığımız gerçeklerin özeti şudur: Din, toplumsal bir bütünlük içinde etüt edilmeli. Din alanında ifade edilen duygular ve istekler salt Tanrısal değerlerdir. Dinin temel istemleri maddi yaşamla yakından bağlantılıdır. Dini bağlamda en son istasyon cennettir. Cennete gitmek için Tanrılar'ın buyruklarından

sapmamak gerekiyor. Tanrı buyrukları da en sonunda egemen sınıfların çıkarları olarak sunuluyorlar. Bu her din için böyledir. Dünyevi bağlamda Tanrı tarafsız değildir. Cennet, Tanrı'nın insanoğluna verdiği bir ödüldür. Cennet, insanların günlük yaşamlarında ifade edilen gerçekler ve aynı anda insanların refahı ve barışı üzerine kurulmuştur. İnsanoğlu, içinde yaşadığı maddi koşulları yoğunlaştırarak iki sonuca vardirmiştir; iyi koşulları cennete, kötü koşulları da cehenem olarak algılama eğilimi göstermiştir. Cennet ve cehenem kavramları ülkelerin somut koşullarına göre değişirler. Sıcak ülkelerin cehennemi çok sıcaktır, soğuk ülkelerin ise çok soğuktur. Terside burada geçerlidir.

Dünyanın önemli ve büyük Tektanlı dinleri Ortadoğu'dan çıkmışlardır. Bu dinler bölgede eskiden varolan Çoktanlı dinlerin mirası ve sorunsalı üzerine geliştiler. Bölgede varolan Çoktanlı dinler, politik iktidarın merkezileşmesi ile beraber Tektanlı dinlere dönüştüler. Böylece Tanrılar rasyonalize edildiler, tekleştiler, aynı politik iktidarda olduğu gibi...

Peki, Tanrı bugün görüş bildirebilseydi, acaba hangi güncel din veya mezhebi seçecekti? Bu soruyu, salt dinin teorik olarak bir çıkmazla karşı karşıya olduğunu vurgulamak için soruyorum. Tek olan Tanrı, neden insanoğluna tek ve doğru olan bir din sunmuyor? Buradaki çelişkiyi Tanrı mı yoksa insan mı çözecektir? Din alanında çoğulculuk mu yoksa tekilcilik mi ideal olarak görülmeli? Her konuda olduğu gibi, bu soruların yanıtında da top, son olarak yine insanoğlunun elindedir. Çözüm her zaman olduğu gibi, her yönüyle yine insanda düğümleniyor.

Dini ideolojinin önemli bir bölümü mitolojilerden meydana geliyor. Bu, dini ideoloji ile mitoloji arasındaki bağların derinliğini de gösteriyor. Etkinlikler birbirlerini tamamlıyor ama iki ayrı ve bağımsız nesne olarak varlıklarını yanyana sürdürebiliyorlar. Dinin ortaya çıkışı ve tarihi bellidir, mitin oluşumu ve ortaya çıkışı ise zamansal olarak belli değildir. Din bir elçi aracılığıyla, yani Peygamber aracılığıyla, insanlara buyrulur. Öz olarak söylersek burada ifade bulan görüşler Peygamberin görüşleridir. Ama peygamberler, bunları Tanrı'dan aldıklarını

ileri sürerler. Dini sürece ve Tanrı ile olan bağlara gizemlik kazandırmak için, Peygamberler bir de gizlice, kimsenin göremediği ve Peygamber ile Tanrı arasındaki ilişkileri kanıtlayan gizli buluşmalardan sözedirler. Burada Peygamberin seçilmişlik olgusu tüm gizemiyle akıl kurallarını dıştalayarak meydana çıkıyor. Bu kontekste sorulması gereken soru sudur: Neden Zerdüş? Neden Musa? Neden İsa? Neden Muhammed? Bu sorulara dini açıdan inandırıcı cevap vermek çok güçtür...

Sorulara bilimsel cevaplar vermek için de, bir yandan dinin, özünde, sahtekarlık üzerine kurulduğunu kabul etmek, diğer yandan bunun sosyolojik bir olgu olduğunu ve ciddiye alınması gerektiğini kavramakla mümkündür. Marks konuya böyle yaklaştı. Bundan dolayı da dini hem afyon olarak gördü hem de dini ciddiye alarak onu inceledi. Bana göre de dine saygı ve ciddiyetle yaklaşmak, onu inkar ve küçük görmekten çok daha iyidir. Toplumların yaşamında, bu kadar önemli bir konuma sahip olan bir nesneyi ciddiye almayan insanlar, ciddi olamazlar. Bu bağlamda ciddiyet, dini kabul etme anlamına gelmemeli. Ciddiyet, dinin vecibelerini yerine getiren insanlara karşı uygulanmalıdır. Bizim için ciddi olan din değildir. Ama dini, yaşamı kendisine ideoloji olarak seçmiş insana, ciddiyetle yaklaşmak yaraşır. Karşılıklı diyalog, ancak saygılı ve ciddi bir ortamda gerçekleşir.

Aynı yaklaşımı mitolojiler için de söyleyebiliriz. Bölgemizdeki mitleri incelemek, onları gün ışığına çıkarmak, arkalarından yatan gerçekleri kavramak önemli bir görevdir. Mitlerimizde varolan motifleri edebiyat ve sanata yansıtmak bize düşüyor. Örneğin Newroz mitini, her şeyden önce gerçekleriyle kavramak, onu salt politik değil fakat ideolojik olarak da algılamak gerekiyor. Bugüne kadar Newroz mitini doğru düzgün yazıya bile aktarmamışsınız. Newroza yaklaşım, şimdiye kadar salt politik olmuş. Bundan böyle, bence, Newroz mitine tüm yönleriyle yaklaşmak gerekiyor.

Mitleri, mit olarak kabul etmek en doğru yaklaşımdır. Eski dönemlerde mit, tarih, din ve gerçek aynı şey olarak kabul edilirdi. Fakat zamanla bu etkinlikler, iyice birbirlerinden ayrılmaya başladılar. Bunlar bugün ayrı nesnelere ayrılanlar. Bilim açısından bu etkinlikler

ayrı ayrı nesnelere kabul ediliyorlar. Örneğin, tarih mit değildir, mit de tarih değildir, olamaz da. Tarih tarih olarak, mit de mit olarak varolmalıdır. Aksi durumda bir çarpıtma ve bir manipülasyonla karşı karşıya gelmiş oluruz. Tarihi mit olarak, miti de tarih olarak sunmak bilimsel değildir. Hele hele tarihi mitleştirmek ve bunu gerçek tarih gibi sunmak, tahribattan başka bir şey olamaz. Bu en sonunda politik olarak da faşizmle sonuçlanır, aynı İtalya ve Almanya'da olduğu gibi...

Bölgedeki mitolojik mirası popülerleştirmek, bir yanıyla insanların kendilerini tanımalarına yardımcı olacak, öte yandan da kültür ve ideolojik mirasımızın kökenlerini kapsamlı olarak öğrenmiş olacağız. Bu aynı zamanda bölgedeki insana bir kimlik de verecektir. Kimliğini, kendi geçmişinde aynaya tutan insanı, mutlaka gelecekle ilgili söz sahibi olmaya uğraşacaktır ve gelecekle ilgili ciddi tasarı sahibi olmak isteyen kimse ise, mutlaka geçmişine bakmak zorunda kalacaktır. Tarih ve geçmiş en azından gelecek kadar önemlidirler. Bunun tersi de yanlış değildir.

Bu çalışma için Grek mitolojisini incelediğim zaman, karşıma sürekli şu gerçekler çıkıyordu: Burada anlatılan tema ve olayları daha önce duymuş gibiydim. Bilinçaltındaki bu olayı kurcalarken karşıma birden Sultan Nine çıkıyordu. Sultan Nine, Mardin'in Kaniya Şex Köyünde ikamet eden, okuma yazması olmayan ve Kürtçe'den başka hiçbir dil bilmeyen köylü bir kadındı. Sultan Nine, çocukluğumda her zaman bana mitolojik ve öyküsel olaylar anlatırdı. Grek mitolojisini incelerken, hep Sultan Nine'nin anlattığı örneklerle, figürlerle, devlerle, Tanrılar'la, yedi başlı canavarlarla, hem kız hem de güvercin olan varlıklarla, mitolojik bir kartal olan Sımsık kuşuyla ve daha niceleriyle karşılaştım. Ve bu gerçek bir açıdan beni epey yüreklendirdi ve sevindirdi. Çünkü Marks'a göre Grek sanatının hâlâ cazibesini koruması bir yanıyla Grek mitolojisini kendisine temel almasında yatıyordu. Özcesi, sanat ve mitoloji arasında güçlü bağlar vardı. Ama bizler bunu iyice kavramış mıydık? Elbette hayır!

Yalnız bu kontekste ilgili önemli değişik bir olay daha var. Ben bu bağlantıyı iyice aydınlığa kavuşturmayı başaramadım. Olay şudur:

Kürtçe'den başka bir dili ve okuma yazması bile olmayan yaşlı bir nine, Grek mitolojisinin figür ve olaylarını nasıl öğrenmiştir? Sultan Nine mi Grekler'den, yoksa Grekler mi Sultan Nine'den öğrendiler? Evet, kim kimden öğrendi? Yanıt bir bilmece olmamakla birlikte, iyice araştırılması gereken bir konudur...

Bölüm 3

Halkların Tarihi

GİRİŞ

Neden halkların tarihi?

Soruya doyurucu yanıt vermek için her şeyden önce, halk ve ülke kavramları ve bunların arasındaki bağlantılardan söz etmek gerekiyor. Yaygın bir kanıya göre her ülkede bir halk vardır ve tarih yazılırken belli etnik kavramlar temel alınarak, olaylar anlatılır. Belli bir ülkede meydana gelen tüm tarihi olaylar, örneğin Kürtler'in tarihi, Asurlar'ın tarihi vb. gibi isimler kullanılarak geçiştirilir. Halbuki Kürtler'in veya Asurlar'ın tarihini yazarken mutlaka, ülkede yaşayan veya yaşamış diğer halkları da anlatmak gerekiyor. Bunların da ülkenin kültür ve uygarlığına olan katkıları tarafsız olarak anlatılmalı. Neden Kürt coğrafyasında meydana gelmiş tüm kültür ve uygarlık olaylarına "Kürt" etiketini vuralım? Buralarda gelmiş geçmiş her önemli veya önemsiz olay "Kürt" değildir. Mezopotamya'da da ortaya çıkmış tüm kültürel ve uygarlık değerlerine "Asur" veya "Sümer" veya başka etnik isimler yakıştırmak da hiç doğru değildir. Etnik isimler belli zaman ve mekan içerisinde dominant olarak öne çıkabilirler. Bu inkar edilemez. Yalnız tarihin hiçbir döneminde, özellikle bölgemiz için, imparatorluklar döneminde bile tek ve dominant bir halk bölgeye egemen olamamıştır. Anadolu ve Mezopotamya'nın tarihi, bölgede beraber yaşamış ve yaşayan tüm halkların ortak tarihidir. Halkların emeği ile oluşan tüm ortak değerlere etnik elbiseler biçmek, bölgedeki emekçilerin yararına değildir. Bunun bir örneğini zaten egemen sınıflar yeterince yaptılar ve yapıyorlar. Bölgedeki tüm etnik halkların özelliklerini gözönünde bu-

lundurmayan ve bunu bölgenin temel kültür mirası olarak kabul etmeyen bir yaklaşım bilimsel olamaz. Bölgede yaşayan tüm halklar, kültür ve uygarlık mirasımıza katkıda bulunmuşlar. Söz konusu ortak emeği gasp etmek ve bunu tek halkınmış gibi göstermek haksızlıktır, duyarsızlıktır, talancılıktır ve sömürücülüktür. Bir ülkenin somut koşullarına göre varolan diğer halkların katkılarını gözardı etmek, tüm olaylara egemen olan etnik gözlükle yaklaşmak yalnız sonuçlar doğuracaktır.

Klasik tarih tanımına göre tarih; deneyimdir, gözlemdir, daha sonra tarih analiz ve açıklama anlamında da kullanılmaya başlandı.

Grekler tarihi böyle tanımlamışlardı. Peki bu tanım ne gibi sakıncalar doğurabilir? Bana göre bu sakıncaları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Yukarıda yapılan klasik tarih tanımını gözönünde bulundurursak, bölgenin tarihinde kullanılan metinler, belgeler, arkeolojik kalıntılar bize yeteri kadar bilgi aktarmamaktadırlar. Yazıcıların geride bıraktığı tabletler ve diğer belgeler çoğu kez taraf tutuyor, olayları çarpıtıyor ve hatta hatta geniş bir biçimde abartmaya bile yer veriyorlar. Ayrıca söz konusu belgeler tarihi bağlamlardan veya gerçek tarihi anlatımdan yoksundurlar. Söz konusu belgeleri eleştirisiz kabul etmek doğru değildir. Zaten böyle yapanlar yeteri kadar bölge tarihini çarpıtarak, onu günlük çıkarılara göre anlattılar. Aynı yöntemlerle veya yöntemsizliklerle ve bir de aynı çarpıtmalarla tarihi yeniden yazmak pek akıllı bir çalışma değildir. Bugüne kadar egemen olan şovenist yaklaşımlar hiçbir konuyu aydınlatmayı başaramamışlardır. Örneğin bu kontekste, Hititlere "Eti Türkleri" demek, saçmalamaktan başka bir şey olamaz. Acaba bazıları bu konuda bir gün ortaya çıkıp da, bu nasıl oluyor diye soru sormazlar mı?

Peki durum böyle olunca bölgenin tarihini nasıl anlatacağız?

Bence gerçekleri anlatmaktan başka çare yoktur!

Bölgenin tarihi ile ilgili varolan belgeleri, yazıları, arkeolojik kalıntıları mutlaka bilimsel bilgilerle birleştirmek gerekiyor. Bu belgelere yaklaşırken mantığı, dil yakınlığını, coğrafik ve demografik bilgileri,

insani bilgileri ve bölgedeki halkların dokusunu yerli yerine oturtmak gerekiyor. Belgelerde varolan boşlukları, belirsizlikleri, abartmaları bilimsel yöntemlerle ayıklamak en doğrusudur. Belge ve kalıntılardaki boşlukları ve belirsizlikleri doğru ve gerçek bilgilerle doldurmak, bölük pürçük olgulardan oluşan tarihi malzemeyi düzene koymak, ayrıca bir de varolan verilerden tutarlı sentezler yaratmak amaç olmalıdır.

Halkların tarihini anlatırken, bunu bölgedeki diğer halklara düşmanlık temelinde gerçekleştirmemelidir. Halklar arasında meydana gelmiş çelişki ve savaşlar bilimsel olarak açıklanmalı, talan ve soygunun mantığı açık olarak gözler önüne serilmelidir. Örneğin bir Asur kralının Mezopotamya, Anadolu ve Kürt coğrafyasında gerçekleştirdiği zulüm ve baskıyı hiçbir zaman tüm Asur halkına maletmemek gerekir.

Elbette bölge tarihini anlatırken, kaçınılmaz olarak halkların isimlerini kullanmaktan başka çaremiz yoktur. Ama bu etnik isim, daha çok bir dönemi belirlemek ve bu dönemde egemen olan halkı öne çıkarmak için yapılır. Yoksa, her olguya etnik damgasını vurmak için değil. Örneğin Asurlar döneminde her şey "Asur" değildir vb. Çünkü Asurlar başka ülkeleri istila ederken, öteki tüm halkları "Asurlaştırmayı" hiçbir zaman başaramadılar. Bu, bölgede İmparatorluk kuran diğer halklar için de geçerli oluyor. Ne Hititler, ne Akadlar, ne de Persler bölgedeki diğer halkları etnik olarak eritemediler. Zaten devlet iktidarını elinde tutan etnik klik, bölgedeki diğer halkları asimile etmeyi de amaçlamıyordu. Yalnız bir dönem Asurlar isyancı bölgelerden veya yeni istila ettikleri ülkelerden olan halkı, zorla başka bölgelere iskan ettiriyorlardı. Halkların yurtları değiştiriliyordu. Ama yine de bu konuda yeterince başarı elde edilemedi.

Bölge tarihi karmaşık olmamakla beraber birçok alanda net değildir. Bölgedeki tüm halkların tarihini yazmak olanaksızdır. Yıkılan uygarlıkları, yok olan halkları, bölgede hâlâ diriliğini koruyan etnik toplulukları, istila ve göçleri gözönünde bulundurursak, bu bölgeden kimin gelip kimin geçtiğini tespit etmek ve yazmak bile amacımızı aşıyor. Bölgedeki tüm halkların tarihini yazmak olanaksız değildir. Ama bunun için kapsamlı projelere gereksinim vardır...

Daha önce bölgedeki halkları sınıflandırırken üç ana kategoriden söz etmiştim: Yerli halklar, Hint-Avrupa'lı halklar ve Sami halklar. Yerli halklardan Sümerleri, Hint-Avrupa'lı halklardan Kürtleri, Sami halklardan da Asurları öz olarak burada anlatmaya çalışacağım.

Neden Sümerler, Asurlar ve Kürtler?

Tarih yazmak, seçim yapmaktır. Tarihi yazmak her konuya değinmek, her olguyu aktarmak, her olayı tüm yönleriyle yazmak değildir. Seçim yapmak, bazı olgu ve olayları öne çıkarmak demektir. Seçim yapmak aynı zamanda, bazı olgu ve olayları dışlamak anlamına da geliyor. Ben de bunu yapmak zorundayım.

Yerli halklar arasından en çok kendisinden sözettiren ve uygarlığın kurucusu olarak kabul edilen halk Sümerler'dir. Sümerler'in dışındaki yerli halklar hakkındaki bilgilerimiz bölük pörçüktür. Örneğin Hurriler, Xattiler, Gutiler, Kasitler hakkında ne kadar bilgimiz vardır? Zagros Halkları olarak adlandırılan halklar hakkındaki bilgilerimiz de çok kısıtlıdır. Zagros, Anadolu ve Toroslar'ın değişik yerlerinde yaşamış eski halklar hakkında bilgilerimiz kısıtlıdır. Bu konu gayet açıktır. Yalnız Zagros Halklarının bir kesiti olan Sümerler, geride birçok belge ve kalıntı bırakmışlar. İşte bu gerçekten hareketle Sümerler'i seçerken, yerli halklar arasından en çok gelişmişini ve bölge uygarlığına en büyük katkıyı yapanı seçtiğime inanıyorum. Sümerler'in kültür ve uygarlık alanındaki katkıları, bölgenin hem gururunu hem de en değerli mirasını oluşturuyorlar.

Sami Halklar arasından ise Asurlar'ı seçtim.

Sami Halklar arasından Asurlar'ı seçmeme en önemli neden olarak şunu söyleyebilirim: Başlangıçta Asurlar bölgede sakin bir yaşam sürerlerdi. Genellikle ticaretle uğraşan Asurlar, daha sonra bölgede büyük bir imparatorluk kurmayı basardılar. Asurlar bölgenin tüm kültürünü kendi kültürleri gibi göstermeyi başararak, bölgenin kültür mirasını arşivlemeyi ve bunu kütüphanelerde toplamayı sağladılar. Ayrıca sanat alanında da büyük atılımlar yapmayı basardılar.

Asurlar'ın diğer önemli bir özelliği de savaş ve terörü yaşam biçimi

haline dönüştürmeleri oldu. Komşu halkları sindirmek ve etrafa korku salmak, yapılan zalimliklerle öğünmek, Asur egemen sınıfının bir uğraşı haline gelmişti. Bölgede kölecilik sistemi de kapsamlı bir biçimde Asurlar'la başladı. Ayrıca Asurlar hâlâ bölgede yaşamlarını etnik ve dini bir grup olarak sürdürüyorlar. Belli bölgelerde Kürtler'le bugün bile iç içe yaşamaları konuyu daha da ilginç yapıyor.

Kürtlere gelince: Mezopotamya ve Anadolu'dan gelmiş geçmiş tüm Hint-Avrupalı Halklar arasında, -Persler'i hesaba katmazsak- bugüne kadar kimliğini koruyan ve ayakta kalmayı başaran tek topluluktur. Öteki Hint-Avrupalı boylar ya toptan eriyorlar ve dillerini kaybediyorlar ya da gelişme süreci içinde Pers veya Kürt etnik oluşumunun birer parçası oluyorlardı. Bölgede köklü uygarlıklar kurmuş büyük halklar, tarih sahnesinden silinirken, Kürtler ayakta kalmayı nasıl başardılar? Bu gerçek tek başına araştırılmaya değer bir konudur. Bir de bölgede süreklilik olarak yoketme hareketleriyle karşı karşıya kalan Kürtler'i, yok olmaktan kurtaran etkenler nelerdir?

Ayrıca bugüne kadar Kürtler'in tarihi ile ilgili birçok saçma sapan şeyler söylendi. Bu saçmalıkları hem Arap hem de Türk egemenleri kapsamlı olarak kullandılar. Kürtler'in "Türklüğü'nü" ya da "Araplığı'nı" kanıtlamak için yığınla devlet olanakları seferber edildi. Düzmece tarih tezleri yazıldı. Bir yandan Kürt yoktur denildi, öte yandan bunlar "Türk'tür" veya "Arap'tır" tezleri ileri sürüldü! Bunlar yetersiz kalınca, "bilim" adına bunlardan daha çok saçma tezler üretilerek, Kürtler'in "öztürk" olduklarını söyleyenler türemeye başladı. Buradaki saçma tezlere dayanak aramak için bir de yığınla belge tahrif edilerek aktarıldı. Bilim adamlarının şerefi, basit kariyerler uğruna ayaklar altında çiğnendi.

Durum böyle iken, Kürt tarihçileri de bu konuda tutarlı ve açıklayıcı tezler üretmediler. Basit ve duygusal şeylerle konuyu geçiştirmek isteyenler ortaya çıktı. Bu kontekste mitler ile tarih iyice birbirlerine karıştırıldı ve sonuç olarak da, ne mit ne de tarih olan bir şey ortaya çıktı. Tarih yerine fantazi ve önyargıları yazmak olağan bir uğraş haline geldi. Bölgenin tarihi hakkında önemli bilgilerden yoksun olanlar, tarihi ger-

çekleri basit politik amaçlar için tahrif etmeye başladılar. Bölge tarihi basit ve ajitatif sloganlarla özetlenmeye çalışıldı...

Öte yandan önemli bir konu daha var: Hint-Avrupalı Halklar'dan söz ederken Batı Anadolu'da yaşamış halklara hiç değinmedim. Bunun küçük bir nedeni var. Batı Anadolu'da yaşamış Hint-Avrupalı'lar, Anadolu uygarlıklarına büyük katkılar yaptılar. Bu gayet açıktır. Lidyalılar'ı, Frigyalılar'ı, Karyalılar'ı, Dorlar'ı ve daha niceleri yazabilir. Böyle önemli bir konuyu birkaç satırla geçiştirmek olanaklıydı, ama bu hiçbir zaman doğru olmazdı. Böyle ciddi ve kapsamlı bir konuyu bazı kısa bilgilerle kapatarak işin içinden çıkabilirdim. Bunu yapanlar var. Ama, çalışmamın kapsamı ve amacı o zaman bir hayli değişecekti.

Bu konuda ayrıca bir gerçek daha var: Batı'daki uygarlık, Mezopotamya ve Doğu'daki uygarlıkla direkt bağlantılı değildir. Her ne kadar Doğu ve Batı Anadolu'daki uygarlıklar birbirlerini çok yönlü etkilemişse de, bunları birmiş ve tekmiş gibi sunmak yanlıştır. Arada benzerlikler olmakla beraber büyük farklar da vardır. Bunu kimse inkar edemez. Aradaki farkları araştırmak bile kendi başına bir çalışmadır. Benzerlikler de öyle.

Asıl konuya geçmeden önce bir şeyi daha açıklamak istiyorum: Tek başına Sümerler'in tarihi onlarca yapıta malzeme oluşturabilir. Bu, Asurlar ve Kürtler için de geçerlidir. Birçok açıdan bu halkların tarihine yaklaşabiliriz. Uzun ve detaylı yazmak, ya da öz ve kısa yazmak yazarın amacına bağlıdır. Ben öz ve kısa yazmayı düşünüyorum. Mümkün olduğu kadar insanlarımız için bilinmeyen yanları ve bölge sorunlarını aydınlatan konuları yazmak istiyorum. Ayrıca bugüne kadar bilinçli olarak çarpıtılan yanları ortaya çıkarmak amaçlarımla arasına giriyor. Seçmek tarihçinin görevidir...

SÜMERLER

Sümer halkının tarihine geçmeden önce, Sümer ülkesinin veya diğer adıyla Güney Mezopotamya'nın coğrafik yapısına değinmek istiyorum:

Güney Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirlerinin birbirine yaklaştığı ve daha sonra birleştiği, otağı, suyu, bitkileri ve hayvanları bol olan bir bölge konumundaydı. Bölge ovalıktır. Sümerler bölgeye yerleşmeden önce, bölge başlı başına sazlık ve bataklıktan meydana geliyordu. Güney Mezopotamya'nın Doğası cıvıl cıvıl bir yaşam sergiliyordu. Dört ayaklı, iki ayaklı, kanatlı ve kanatsız binbir hayvan türü bölgede yaşıyordu. Bölge kısacası yaşam fişkırıyordu.

Güney Mezopotamya'ya yerleşen ilk topluluklar, doğa olanaklarını iyi ve bolca kullanmak için bölgeye geliyorlardı. Genellikle hayvanları avlıyor ve kendi evcil hayvanlarına bol su ve otlak bulmak için, mevsimlik olarak Güney Mezopotamya'ya gidip geliyorlardı. Ama bölgede uzun vadeli yaşamak olanaksızdı. Güney Mezopotamya her şeyden önce, bazı şeylerden temizlenmeli ve bannır hale getirilmeliydi...

Güney Mezopotamya yurt olarak, her tarafı açık, korunmasız, düz ve göçebe yaşayan aşiretleri'nin geçiş yeri oluyordu. Bu geçiş trafiğinde dolayı, her zaman aşiretler arası küçük çaplı çatışmalar söz konusu olabiliyordu. Suyu ve otağı bol bir yeri ilk olarak keşfeden bir aşiret, her yıl aynı mevsimde buraya gelmek istiyordu. Bu yeri başkasıyla paylaşma niyetleri yoktu. Kendi "bölgesinde" başka insanların avlanmasını, hayvanlarını otlatmasını ve sulamasını kolay kolay kabul etmezlerdi.

Böylesi çelişkiler, Güney Mezopotamya'da uzun bir dönem güncelliklerini koruyabildiler. İşte bu maddi ve sosyal gerçekler, bölgeyi uzun bir dönem endişeli bir konumda diri tutarken, zamanla bu endişeyi barışçıl ilişkilere de dönüştürmeyi başarabildiler. Ve bu barışçıl dönemin tam tamamına bin yıllık bir dönemi kapsadığını da söyleyelim.

Barışın köklü olarak bozulması ve bölgede savaş döneminin başlaması, Sami Halkların bölgeyi Güney ve Güney Batı'dan istila etmesine denk düşüyor...

Güney Mezopotamya'daki doğal ilişkiler nedeniyle, bölgeyi bannır hale getirmek epey zaman aldı. Birçok sazlık temizlendi, bataklıklar

kurutuldu, kamışlardan evler yapıldı, yığınla hayvan evcilleştirildi ve yırtıcı olanlar da bölgeden kovuldular. Sazlık ve bataklıklar zamanla ekin tarlalarına dönüştürüldüler ve tarımı geliştirmek için su kanalları yapılmaya başlandı... Çamur ve suyun bol olduğu Sümer'de ise çanak çömlekçilik çabuk gelişti. Sümerler çamur ve sudan barınır bir yurt yarattılar. Sadece bununla da yetinmediler. İnsanoğlunun tarihinde yeni bir dönem başlatarak, kültür ve uygarlığın temellerini atmaya başladılar.

İnsanlık, temel uygarlık ve kültür alanındaki başarılarını, hâlâ büyük oranda Sümerlere borçludur. Sümerler bu alanlarda ilk oldukları için, herkes akıl ve gerçekleri bile dışalayarak, O'nları kendi tarafına çekmek istemiştir. Bundan dolayı Sümerler'in kökenleri ve geldikleri yer hakkında birçok yanlış bilgi vardır.

Özellikle birçok Türk Tarihçisi, bu konularda bilinçli çarpıtmalara başvurmuşlardır. Yapıtlarındaki bilgiler, hiçbir zaman somut tarihi, coğrafik ve demografik bilgilere dayanmadı. Sürekli spekülasyonlar ve tahrifler üzerine kurulan tez ve teoriler, bir gün mutlaka gerçeklerle karşılaşacaklardı. Bu kaçınılmazdı. Ve işte o zaman, havadan inşa edilmiş saray kaçınılmaz olarak çökecekti. Bugün havadan inşa edilmiş saraylar tek tek yıkılıyor ve bir anda ortadan yokoluyorlar. Bu sarayları inşa edenler, bilimsel verilerin yarattığı aydınlatıcı bilgiler ışığından, karanlıklara saklanmak için kaçacak yer arıyorlar! Bilimsel alanlarda şarlatanlık artık para etmiyor.

Sümer ülkesinin Güney ve Güney batısı, Arabistan Yarımadasından oluşuyor. Burası Sami halklarının anayurdudur ve genellikle çöldür. Sümer ülkesinin Doğu ve Kuzeyinde ise Kürt coğrafyası vardır. Kürt coğrafyası Zagros Halkları olarak adlandırılan halkların anayurdudur ve değişik uygarlıklara sahne olmuş bir yerdir.

Sümerler, Mezopotamya'ya yerleşmeden ve uygarlıklar kurmadan çok önce, Anadolu ve Kürt coğrafyasında irili-ufaklı uygarlık ve yerleşim alanlarına rastlayabiliyoruz. Çayönü, Yarmo, Şanidar, Hacılar, Çatalhöyük ve diğer birçok yerleşim alanında, ilkel de olsa bir uygarlık ve kültür birikiminin izlerini görmek olanaklıdır. Buradaki uygarlık ve

kültür birikimleri şüphesiz, Sümerler'in uygarlığına önyak olmuşlardır. Sümer uygarlığının köklerini uzaklarda aramaya hiç gerek yok. Hele hele Ortaasya bozkırlarının çorak topraklarında, Sümerler'in köklerini aramak kadar saçma bir şey olamaz...

Daha önce Anadolu ve Kürt coğrafyasında uygarlıklar kuran ve kültürler geliştiren halklardan söz etmiştim ve bu halklara da yerli halklar demeyi uygun bulmuştum. Bu halkların dilleri ne Sami halklarının ne de Hint-Avrupalı halkların dilleriyle hiçbir biçimde akraba değildir. Bu diller bağımsız bir dil kategorisi oluşturuyor ve bildiğimiz öteki dünya dilleriyle herhangi bir yakınlıkları bulunmuyor.

Sümerler'in kültür ve dillerinde, bunların dağlı bir halk olduklarının belirtilerini açık olarak görürüz. Sümerler'in Arabistan çölünden Güney Mezopotamya'ya geldiklerine dair hiçbir belirti yoktur. Dil açısından olaya baktığımız zaman bunun mümkün olmadığını göreceğiz. Bir kere Arabistan yarımadasından gelen ve bölgede uygarlık ve kültür alanında varlıklarından sözettiren tüm boylar, Sami dil konuşuyorlardı. Evet, istisnasız tüm boylar Sami dil konuşurlardı: Akadlar, Asurlar, Amoriler, Filistinler, İbraniler, Aramiler ve daha niceleri bu kategoriye giriyordu. Tüm bu boylarda bir de çöl kültürünün belirtileri açıkça görülüyor.

Sümerler'in Sami bir halk olmadıkları açıkça ortadadır.

Sümerler'in Ortaasya asıllı da olmadıkları yine bir o kadar ortadadır. Bir kere Sümerler'in Mezopotamya'ya yerleşmesi döneminde, binek hayvanlar evcileştirilmemişti. At, eşek ve katır, bu dönemde binek hayvanı olarak kullanılmıyordu. M.Ö. 4-5 bin yıllık zaman kesitinde ulaşım olanakları, yok denilecek kadar azdı. Ortaasya'dan Mezopotamya'ya yayan gelmek herhalde akıl ve olanak işi de değildir. Öte yandan, yığınla çöl ve dağı, binlerce kilometre yolu yürüyerek, Mezopotamya'ya kadar gelmenin olanaksız olduğunu söylemek, pek abartılı olmayacak. Ortada bir tek seçenek kalıyor: Uçarak Ortaasya'dan bölgeye gelmiş olabilirler!

Sümerler'in Ari bir halk olabilecekleri ihtimali üzerinde duranlar da vardır. İsveçli Sanat Tarihi Profesörü Aron Borelius, "Batı Dünyasının

Sanat Tarihi" (1983) adlı eserinde, Sümerler'in Ari olabileceğini söylüyor. Kitabında daha çok bölgenin Sanat Tarihine yer veren Borelius, Sümerler'in Ari olabileceği ihtimalini, biyolojik terimlerle açıklamaya çalışıyor. Borelius, Sümerler'in dış görüntülerini kendi tezlerine temel alıyor ve Ari ırkının fiziksel özelliklerini öne çıkararak, görüşlerini gerekçelendiriyor. Borelius'e göre Sümerler, Kuzey'den Güneye göç etmişler ve Güney Mezopotamya'nın verimli toprakları üzerinde barınmayı seçerek, uygarlık kurmayı başarmışlardır.

Sümerler'in dağlı ve Kuzey'den gelen bir göçmen halk olduğunun kanıtı olarak, şimdiye kadar bir de Zikkurratlar örnek gösterilmişlerdir. Zikkurratlar, tapınak olarak dağ ve yüksekliği temsil ediyorlar. Buna dayanarak Sümerler'in geride bıraktığı ülkenin dağlı bir yer olduğu gayet açıktır. Kısacası Sümerler, dağlı bir halk olarak kabul edilmelidirler. Güney Mezopotamya'nın en yakın dağlık bölgesi ise Zagroslardır. Sümerler'in Zagros Dağlarından Mezopotamya'ya geldikleri kesin gibidir demek, abartılı olmayacaktır. Örneğin, eğer konuya açıklık getirecek başka alternatif bir dağ ülkesi varsa, bu Zagroslardan dışında neresi olabilir ki? Bu soruya doyurucu yanıt verilmediği sürece, Zagros Dağları alternatifsiz olarak kabul edilmelidir. Spekülatif tezler ileri sürülmediği sürece, Zagros alternatifi söz konusu durumda tek kalacaktır. Çünkü Güney Mezopotamya'nın en yakın bölgesinde, Zagroslardan başka önemli bir dağ silsilesi mevcut değildir. Bu olayın bir yanısıdır.

Öte yandan Sümerler tapınaklarına "KUR" derlerdi, yani dağevi. Daha sonra Babiller "KUR" terimini alarak bunu Zikkurrat yaptılar. Bu da yüce kule anlamına geliyor. Sümerler'de "KUR", dağı sembolize ederken, Babiller'de ise Zikkurrat, dağın tepesini temsil ediyor.

Bir başka önemli konu da şudur: Hint-İranlı Halklarda tapınak yoktur. Hint-İranlılar ibadetlerini açık havada yaparlardı. İbadet, düzenli olarak dağların tepesinde yapılırdı. Bundan dolayı tapınak inşa etmeye gerek yoktu.

İşte, Mezopotamya'daki tapınakların dağa benzemesi bu gerçeklere dayanıyor. "KUR" Sümer dilinde bir de dağ anlamına geliyor. Sümer

tapınaklarının dağa benzemesi, söz konusu bölgenin topografyasında aranmalıdır. Sümerler, eski yurtlarındaki topografik ilişkileri, Güney Mezopotamya'da taklit etmek istemişlerdir. Tapınaklar bundan dolayı dağlara benzerler. Buradaki verilerde, eski yurt ilişkilerine karşı gizli veya bilinçaltında yatan bir özlemin varlığından söz edebiliriz. Bu özelemler bize Sümerler'in kökeni hakkında önemli ipuçları veriyor ve bir de Sümerler'in dağlı bir halk olduğunun kanıtı oluyorlar...

Özcesi şunu söyleyebiliriz: Sümerler dağlı bir halktır ve bu dağlar da Zagroslardan başkası olamaz. Bunu birçok araştırmacı ileri sürüyor. Bunlardan birisi arkeolog Hans Kayser'dir, birisi Sümerolog Kramer, diğeri de tarihçi Simo Parpola'dır. Sümerler'in, Zagros sakinleri olduklarını ileri süren birçok tarihçi ve arkeologu daha saymak mümkündür.

Gecikmiş Bilgiler

Bölgemizdeki arkeolojik kazılar, M.S. 18 inci yüzyılda Avrupalılar tarafından başlatıldı. Bundan önceki dönemde, Mezopotamya halkları hakkındaki bilgiler çok kısıtlıydı. Fakat M.S. 18 inci yüzyıldan sonra bölge halklarının dili, kültürü ve uygarlığı hakkında bilgilerimiz sürekli çoğalmıştır. Avrupalı arkeologlar Hıristiyan dinine mensup oldukları için, ağırlıklı olarak çalışmalarını, İncil'de adları geçen halklara, yani genellikle Babillere, Asurlara ve Perslere yöneltmişlerdi. Sümerler, Akadlar, Elamlar, Mitaniler, Huriler, Hititler, Gutiler ve Kasitler hakkındaki bilgiler çok kısıtlıydı ve bu halkların uygarlıklarıyla kimse pek fazla ilgilenmiyordu. Ama durum bugün oldukça değişmiştir, artık bölge hakkındaki gerçeklere dayalı bilgilerimiz, kapsamlı biçimde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu konuda yığınla yapıt yayınlanmış, bölgenin tarihi, arkeolojisi, kültürü ve uygarlığı bilmece olmaktan çıkmıştır. Kapı açıktır artık...

Başlangıç döneminde Sümer ülkesinde yerleşme dağınık bir tablo sergiliyordu. Devlet denen bir olgu mevcut değildi. İnsanlar birbirleriyle barış içinde yaşıyorlardı. Ülkenin doğal olanakları yığınla insanı kolaylıkla besleyebiliyordu. Söz konusu barışçıl dönemde Sümerler, uygarlığın temel taşlarını bir bir geliştirdiler. Her kentleşme ve

yerleşme alanı, ekonomik ve politik anlamda birbirinden bağımsız yaşamaya uygundu. Merkezi bir otorite mevcut değildi. Buna zaten gereksinim de yoktu. Merkezileşme savaşa başladı. Savaş zorunlu olarak beraberinde, toplumsal iktidarın ve olanakların da merkezileşmesini sağladı. Mezopotamya'da kitlesel savaş olgusu, Sami Halkların bölgeye yerleşmesiyle başladı.

Mezopotamya'da kitlesel savaş yaygınlık kazanmadığı sürece, merkezi görevler, sivil yetkililer tarafından yürütülüyordu. Örneğin kent devletlerinde Tanrı Ensi merkezi bir fonksiyona sahip oluyordu. Başlıca görevleri, Zanaatkarların, Balıkçıların, Tüccarların, Yazıcıların ve toplumda etkin olan değişik fonksiyonların koordinasyonunu sağlamaktı. Ensi, yeryüzünde Tanrı'nın temsilcisidir ve görevi babadan oğla geçiyordu. Görev değiştirme töreni otomatikman gerçekleşmiyordu. Tanrı, Ensi'nin oğlunu babasının yerine tayin ediyordu. Bir yanı sıra kalıtsal ve otomatik olan bir tören, en sonunda Tanrı tarafından meşrulaştırılıyordu. Kentin en önemli sivil makamı olan Ensi'yi, Kral olarak adlandıranlar da vardır. Yani askeri fonksiyonu olmayan bir Kral! Kral, hepimizin bildiği gibi, yakından askeri yetkilerle donatılmış bir makamdır. Acaba sivil Krallardan söz etmek doğru mudur?!

Ensi makamının önem kazanması, Sümer ülkesinde kent içi ve kentler arası anlaşmazlıkların büyümesine paralel olarak geliyordu. Kentin savunmasını sağlamak için, değişik askeri kategorilerle sürekli ilişkiler içinde olan Ensi, zamanla maddi ve politik iktidari elinde toplamayı başarmıştır. Ensi makamı, büyük toprak parçalarını kendi mülkiyetine geçirmiş ve maddi yönden de olsa, etrafında yeni bir egemen tabakanın meydana gelmesine olanak sağlamıştır. Yapılan mezar kazılarında, Ensilere ait seramik, metal, silah, takı ve değerli taşlar bulunmuştur.

Uygarlığın gelişmesiyle beraber Sümer toplumu yavaş yavaş sınıflı bir topluma dönüşüyordu. Tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi Sümer toplumunda da sosyal eşitsizlik açıkça ortaya çıkmaya başladı. Toplumsal arenada sosyal sınıflar ağırlıklarını her yönden hissettiriyorlardı.

Sümer toplumu başlıca üç sosyal sınıftan meydana geliyordu: Awilu,

meşkenü ve wardu. Awilu özgür insanlardı ve geniş topraklara sahipti. Meşkenü ise farklı meslek etkinlikleriyle uğraşanlara verilen ad oluyor. Kölelere de wardu denilirdi. Her sınıf değişik haklara sahiptir...

Sümerler'in ülkesi, halk tarafından büyük çalışma katkılarıyla sazlık ve bataklıktan, verimli bir tarım ülkesine dönüştürüldü. Sümer halkının sabırlı çalışması ve alinteriyle değiştirmeyi başardığı ülkesi, insan emeğinin yüceliğine de bir gösterge oluyordu aynı zamanda. Ülkelerini değiştirirken, kendileri de değişiyordu. Din ve inançlarda söz konusu değişiklikleri kolaylıkla gözlemleyebiliyoruz. Sümer halkının inançlarına göre, insanoğlu su ve çamurdan doğmuştu. Sümerler'in gerçek yaşamı, böylece kendi dini inançlarına temel oluşturmuştu. Sümerler'in dini, gerçek yaşamdan hareket ederek soyutlanmıştı.

Düzenli çalışarak ülkelerini geliştiren Sümerler, su kanallarını, su barajlarını ve ekili tarlalarını günbegün artırıyorlardı. Düzensizlik adım adım düzene dönüşüyordu. Cehennem Cennet oluyordu. İnsanların kollektif çalışması, gelişmenin önemli bir faktörü konumuna gelmişti. Bu kollektif çalışma zamanla politikaya da yansiyordu. Dünyanın ilk vergisi Sümerlerde ödendi. Vergi ödemek ortak sorunların, ortak bilincin ve beraberliğin de bir açık göstergesi oluyordu. Vergi, buğday olarak Ensi'ye veriliyordu. Buğday olarak verilen vergi, dini tapınaklarda depolanıyordu. Buğday deposu olarak kullanılan tapınaklar, aynı zamanda sosyal ve politik etkinliğin de merkezi oluyordu. Köylülerin tapınaklara verdiği vergi hem toplumsal ve ortak sorunları çözmek, hem de egemen sınıfları geçindirmek için kullanılırdı. Tapınakların yaygınlık kazanmasıyla beraber, sömürü sistemi de rafine bir konuma giriyordu. Tapınaklardaki etkinlik, sömürüyü gizlemenin bir aracıydı.

Dini Tapınaklar bir yandan kamu hizmeti görüyorlar ve diğer yandan da politik otoritenin temsilcisi olarak kabul ediliyorlardı.

DİL VE KÜLTÜR

Sümerler'in dili hakkında birçok şey söylemek mümkündür. Sümer dili ne Hint-Avrupalı ne de Sami dillerle akraba oluyor. Bu "ak-

rabasızlık" bir yanıyla birçok zorluklar içeriyor. Akrabasız dilleri çözmek özel çabalar gerektiriyor. Sümer dili bugün ölü bir dildir, yığınla orjinal tablet bu ölü dille günümüze kadar korunmuşlardır. Bu tabletleri çözmek bir uzmanlık dalı olmuştur artık. Sümerce'yi iyi okumak için yıllarca çalışmak gerekiyor. Sümer dilini öğrenmeden, Sümer toplumu hakkındaki önemli sorularımıza kolayca yanıt bulamayız. Şimdiye kadar Sümer toplumu hakkında öğrendiklerimiz, devede ancak bir kulak olabilir. Öğrenecek daha çok şey var.

Elimizde olan ikinci elden kaynaklara gelince: Bunlar önemli olmakla birlikte, bizi tam olarak aydınlatamazlar. Öte yandan ölü bir dili öğrenmeye çabalamak da büyük olanaklar istiyor. Bu dili her şeyden önce kimden öğrenmeli?

Sümer dili, tarih boyunca sürekli kesintiye uğradı. Sümer dili Akadlar'ın ülkeyi işgal etmesiyle, Sami bir dille yoğun bir ilişki içine girdi. Yıllar boyunca bu iki dil birbirini etkiledi. Yazılı ve gelişkin olan Sümerce, göçer dili olan Akadça'yı birçok açıdan etkiliyordu. Akadlar'ın Sümerce'yi etkilemesi ise çok cılız kalıyordu. Etki daha çok politik alanda gerçekleşiyordu. Birçok açıdan Akadlar, Sümer kültür ve dilinin etki alanı içinde erimeye başladılar.

Buradaki tarihsel süreçler ve zaman kesitleri hakkında fikir sahibi olmak için, bazı kronolojik bilgileri tekrarlamakta yarar vardır.

Sümer toplumu, verili bilgilere göre M.Ö. 3.500 yıllarında Mezopotamya'da biçimlenmeye başladı. Sümerler'in, politik ve uygarlık açısından büyüme ve yükselme dönemi M.Ö. 3.500 ile M.Ö. 2.300 yılları arasında gerçekleşti. Sümer Ülkesinin yüzölçümü ortalama olarak 300 km²'den oluşuyordu. Bu alan, günümüzün normal bir vilayetiyle aynı büyüklüktedir. Sümer kültür ve uygarlığı çok dar bir alanda doğdu ve büyüdü. Sümerler'in büyüme döneminde 13 kent kuruldu. Her kentin bir Tanrı'sı ve politik sorumlusu vardı.

Akadlar Sümer ülkesini M.Ö. 2300 yıllarında istila ediyorlar ve daha sonra Sami bir imparatorluk kuruyorlar. Bu imparatorluk dönemi M.Ö. 2300 ile 2000 yılları arasında etkinliğini gösteriyor. Yeni dönemde

Güney ve Orta Mezopotamya birleştiriliyor. Akadlar'ın bölgesinde Akadça, Güneyde ise Sümerce konuşuluyordu. Bu dönemde Sümerce değişik lehçelere bölündü.

M.Ö. 2000 yılları civarında Akad ülkesi, Gutiler ve Elamlar tarafından yerle bir edildi. Hem Elamlar hem de Gutiler, Zagroslu halklardır. Elam ve Gutiler'in isgalinden sonra, yazılı tabletler üzerine ülke ve kentlerin durumu anlatılıyor. Ay Tanrısı Nanna'ya yapılan şikayetlerde şunlar yazılıydı: "Ur kentine bir felaket gelmişti, kent harabelerden oluşuyordu, halk kentten kovulmuştu, duvarlar yıkılmış ve kentin her tarafında şikayetçilere rastlamak mümkündü, bir yandan inliyenler, bir yandan yaralananlar ve öte yandan da ağlayanlara rastlamak olasıydı. Her yerde cesetler vardı, Ur kentinin eski eğlence sokaklarında şimdi cesetler yatıyordu. Ana-Babalar evlerinde yakılmışlar, çocukları suya atılmıştı ve balıklar gibi suda çırpınıyorlardı. Kadınlar ve değişik çocuklar terkedilmişlerdi, savaştan geriye kalanlar ise aç ve zayıflar, çünkü bütün mallarına ve yiyeceklerine elkonulmuştu". Peki, savaş alanlarında bugün bile benzer tabloları görmek olanaklı değil midir? Savaş tüm çirkinliği ile hâlâ devam ediyor!

Öte yandan dil ve kültür olgusuna değinen şu tablet de ilginçtir. Söz konusu tablet iki yazıcı arasında bir tartışmadır. Bu yazıcıların isimleri Enkimansi ve Girhişak'tır. Sümerler yazıcılarına Dubzuzu derlerdi ve bunlar yazı sanatında usta oldukları için sevilip sayılıyorlardı. Bunların sanatını ne krallar, ne generaller, ne tüccarlar ne de başka sosyal meslek kategorileri kavrayabiliyordu. Yazıcıların ellerinde gizem vardı.

Aşağıda aktaracağımız sözler ve söz konusu tartışma mahkemeye kadar intikal etmişti. Bir yerde şunlar yazılı: "Sersem kafalı seni, dil tahribatçısı seni, eğitimsiz, okuma yazması olmayan cahil seni. Yazdıkların okunmuyor, bir kalemi bile düzgün tutamıyorsun, dikte sınavını kazanmaya bile müsait değilsin. Sen buna rağmen yine benim kadar yazma kabiliyetine sahip olduğunu iddia ediyorsun."⁽¹⁰⁾ Evet, olayları tartışmak ve görüş belirtmek Sümerler'de bile vardı. Yalnız tartışmanın tonunun o günden bugüne kadar pek fazla değiştiğini

10)Tore Zetterholm, s.22.

söylemek doğru değildir. O günden bugüne kadar 5000 yıl geçmesine rağmen, insanoglu tartışmalarında çoğu zaman en kötü yanlarını öne çıkarmayı yeğlemiştir. Geçen uzun bir uygarlaşma dönemine rağmen konu temel değişikliklere uğramadı. Bunun altında yatan motifleri araştırmak başlı başına bir konudur elbette.

Sümer ve Akadlar'in birleşmesi ve birbirini karşılıklı olarak etkilemesi sonucu, yeni kültürel olgular meydana çıktı. Özellikle Akadlar sanatı ve edebiyatı propaganda aracı olarak kullanmaya başladılar. Naramsin'in önlü anıtı buna iyi bir örnektir. Bu anıta göre Naramsin, dağlı olan halkı, yani Gutileri dize getirmiştir. Fakat aslında bu koca bir yalandır.

Naramsin Gutileri yenmemiştir. Aksine Naramsinin ülkesi Gutiler tarafından yerle bir edilmiştir. Bu istilayı dile getiren bir tablete yukarda defindim ve bunun içeriğini aktardım.

Bu yalan ve propaganda dönemi aslında kral Sargon'la başladı. Kral Sargon'la ilgili şöyle bir öykü yaygınlık kazanmaya başlamıştı:

Fırat Nehrinin kenarında olan Azupirasu kentinde kadın başpapaz hamile olur ve bir oğlan doğurur. Bunu gizli tutmak için, çocuğu kamıştan yapılmış bir sepete koyarak, O'nu Fırat Nehrine bırakır. Neden açıkça sudur: Kadın başpapaz kendisini ebedi rahibeliğe adamıştır. Papazın cinsi ilişkide bulunmaması gerekiyordu. Ama kadın başpapazımız cinsi etkinlikten vazgeçemiyor ve sonuçta da hamile kalıyor.

Fırat Nehrine bırakılan çocuk, nehrin akıntısıyla beraber su taşıyıcısı Akki'nin yanına geliyor. Akki çocuğu nehirden çıkarıyor. Akki'nin bakımında büyüyen oğlan gelişiyor ve yakışıklı bir bahçivan oluyor. Oğlanın adına Adonis denilir. Savaş Tanrısı İştâr da, Adonis'e aşık olmuştur. Daha sonra Adonis kral Sargon olur.

Sargon'la ilgili öyküler okullarda okutuluyordu. Daha sonra da efsane olarak bu öyküler tüm Mezopotamya'ya yayılıyordu. Doğal olarak Sargon'la ilgili efsanelerin politik bir amacı vardı. İşin aslında şu gerçek yatıyordu: Sargon'nun geçmişi ve soyu, O'nun bölge hükümdarı olmasına uygun değildi. Sargon aslında bir Beduin aşiretine mensuptu.

Bundan dolayı O, kendi geçmişi ve soyu hakkında yalan söyleme gereksinim duyuyordu. Kadın başpapazın oğlu öyküsü de, temelden uydurma bir öyküdür ve Sargon'u yüceltme amacını taşıyor.

Bölgede Sargon'un öyküsüne benzeyen birçok öykü, değişik versiyonlarla anlatılır. Kürt, Pers, İbrani ve diğer birçok etnik grup Sargon öyküsüne benzer öyküler anlatırlar. Hz. Musa'nın öyküsüne daha önce din ve mitoloji bölümünde değindim. Pers kralları ile ilgili benzer öyküler de yaygındır. Kürtler arasında da, özellikle Kürt soylularıyla ilgili yığınla böylesi öyküler vardır. Okuma-yazması olmayan Kürt nineler hâlâ böyle öyküleri zevkle anlatırlar. Sultan Ninemiz'den Kürt ve Pers soylularıyla ilgili, yığınla benzer öyküler dinledim.

Buradaki anlatımlarda, önemli olan bir motif sürekli tekrar edilir: Akan nehir suları ya sepetlere konulmuş çocukları, ya güzel bir sultanın saçlarını, ya da su akıntılılarıyla beraber gelen bir kız tarağını, her zaman onları bekleyen birisine ulaştırır ve onları toplarlar. Bekleyenler, ya prenstir, ya da bahçivan, veya sevdiğini bekleyen şaşkın bir aşıktır. Şaşkın aşık, su akıntılılarıyla sürüklenen saç kılına aşık olarak, saçın sahibini aramaya koyulur. Tabii, böyle bir öykü mutlaka mutlu biter...

Sargon'un düzmece öyküsü ve kendini yüceltme amacıyla yazdığı öykü ile yukardaki öyküler arasında önemli bir fark vardır. Sargon, politik amaçlar için düzmece bir öykü üretmiş, geçmişi hakkında bilinçli yalan söylemiştir. Kendi soy ve ailesinden nefret eden ve bunu uydurma öykülerle değiştirerek süslediği birisi, somut amaçlar için gerçekleri tahrif etmiştir. Uyduruk bir dünya böylece gerçek bir dünyanın yerini almıştır.

Yukandaki diğer öykü ve efsaneler, doğrudan politik amaçlar taşımamaktadır. Çoğu edebi amaçlar için yazılmış ve anlatılmışlardır. Daha çok, çocukların ve yetişkinlerin sosyalizasyon sürecinde, olumlu değer yargılarına sahip olmaları için üretilmişlerdir. Amaç, doğrudan politik değildir...

Sargon ve Akadlar'ın yönetimiyle beraber, Sümer ülkesinde temel değişikliklerin açıkça meydana geldiğini söyleyebiliriz. Sargon'la be-

raber Tanrıçalar dönemi kapanıyor ve Tanrılar dönemi başlıyor. Politika da ise hak yerine, zor ve kurnazlık geçiyor. Politika militaristleşiyor. Örneğin; Sümerler de ok bir savaş aracı olarak kullanılmıyordu. Ok, hayvanları avlamak için gerekiyordu. Savaşlarda balta, kılıç ve gürz kullanılırdı. Fakat Sargon ve Akadlarla beraber ok, bir savaş aracı olarak kullanılmaya başladı. Şimdiye kadar hayvanları öldüren ok, artık insanların kalbine saplanıyordu. Zaten okun bir savaş aracı olarak kullanılmaya başlamasından sonra, savaş teknolojisi de büyük değişikliklere uğradı. Ordular yeniden düzenlendi, savaş alanındaki taktikler bir daha gözden geçirildi. İnsanoglu, artık zekasını başkalarını öldürmek için savaş hizmetine koymaya başlamıştı.

Yalan ve sahtekarlıkla Kral olan Sargon, aslında "gerçek kral" anlamına geliyor. Sargon, salt yalan ve sahtekarlık yaparak rahat durmadı. O, aynı zamanda politik literatürde darbe kavramını da güncelleştirdi. Soydan kral olmayan Sargon, Sümer ülkesindeki Kış kentinin kralı Ur-Zababa'yı bir politik darbe ile devirerek, O'nun yerine kral olmayı başardı. Özcesi Sargon hem yalancıdır, hem sahtekardır ve hem de darbecidir. Aynı günümüzün Saddam Hüseyin'i gibi...

Yukarıda saydığımız tüm olumsuz özellikler, daha sonra bölgeye gelen Sami halkların mirasını oluşturdu ve yeni gelenler için birer model gerçekleşmeye başladı. Asurlar, Amoriler, Babiler ve İbraniler söz konusu olumsuz gelenek üzerinde biçimlenmeye başladılar. Özellikle Asur egemenleri bu konuda Sargon'u bile geride bıraktılar.

Sargon, genç yaşta iktidari ele geçirir ve tam 56 yıl iktidarda kalır. Kış kentini ele geçirdikten sonra, diğer Sümer kentleri Uruk, Ur, Lagaş, Umma ve öteki kentleri de ele geçiriyor. Daha sonra imparatorluğun sınırlarını Kuzeyde Mari kentine, Doğu'da ise Elam ülkesine kadar genişletiyor. Daha sonra, Toros ve Lübnan Dağları da ele geçirilir, Toroslara "Gümüşdağı" ve Lübnan Dağlarına da "Sedirdağı" deniliyordu.

Sargon'un ülkesini genişletme isteği ekonomik gerekçelere dayanıyordu. Sargon'un, bu bölgelerde bolca varolan temel hammaddelere gereksinimi vardı. Sargon'un zaferlerine yardımcı olan temel

güçlerden birisi Beduin aşiretlerin savaşı geleneği oluyordu. Fakat zaferlerde belirleyici, Sargon ordusunda kullanılan yeni silah tipi idi. Bu da, daha önce anlattığım ok ve yaydı.

Sargon'un ülkesi uzun bir dönem ayakta kaldı. O'nun ölümünden sonra çocukları ve torunları, dedelerinin istila politikasını devam ettirdiler. Kuzey'de, sınırlar Dicle Nehri'nin kaynaklarına kadar genişletildi, bunu Diyarbakir'de bulunan bir anıt ispatlıyor. Kuzey-Doğu'da ise Naramsin, Lulubi bölgesini (bugünkü Süleymaniye kentini) çoğu kez istila etmek istedi, ama bunu başaramadı. Aynı zamanda, tarihçiler ve haritacılar tarafından Simurru olarak geçen bölgeyi de, Naramsin birçok defa istila etmek ister, ama bunu da başaramaz. Simurru bölgesi haritacılar tarafından şöyle belirleniyor: Van Gölü'nün güneyi, Nineve kentinin kuzeyinde olan bölge. Dicle ve Zap suyu arasındaki alan olarak da bilinir. Dicle ve Zap suları Nineve kentinin kuzeyinde birleşirler. Simurru bölgesinin bir kısmı Botan bölgesidir ve Mardin, Hakkari, Siirt ve Diyarbakir illerini de kapsıyor. Bu alanda, özellikle Kurmanc Kürtleri yaşıyorlar. Simurru bölgesi aynı zamanda Bahdinan bölgesini de kapsar. Yukardaki her iki bölge, bilindiği gibi Kurmanc Kürtleri'nin geleneksel çekirdek alanı oluyorlar. Lulubi bölgesi de, geleneksel olarak Soran Kürtleri'nin yerleşim alanı olarak bilinir.

Asimilasyon

Samiler'in önemli özelliklerinden birisi asimilasyon politikası izlemesidir. Akad egemenleri bilinçli olarak Sümer ve Akadları birbirleriyle kaynaştırmak istiyorlardı. Sonuç şöyle olacaktı: Akadça resmi dil olduğuna göre, güçlü olan dil ve kültür yaşamını devam ettirecek, Sümerce ise ikinci ve arka plana düşecekti. Zamanla Sümerce konuşma dili olarak kaybolacak ve tamamen ortadan kalkacaktı.

Kuzey ve Güney arasında Akadlar, sürekli olarak mecburi iskan politikası uyguladılar. Değişik etnik gruplar ve değişik kuşaklar birbirleri içinde eritildiler. Sümerler'deki idari yönetim zamanla Akad aristokratlarının eline geçti. Akad aristokratları, kural olarak iki dili birlikte

kullandılar. Sümerlerin, idari yönetimde önemli yerlere gelebilmeleri için Akadça öğrenmeleri şarttı. Aynı istek Akadlar'dan da talep ediliyordu. İdari yönetimin önemli yerlerine gelen Akadlar'ın da Sümerler'in kültür ve edebiyatını öğrenmeleri gerekirdi. Amaçta, Sümer halkı arasında, Akadlara karşı bir güven duygusu yaratma isteği ya-tıyordu.

Sümer ve Akadlar arasında meydana gelen idari, politik ve kültürel kaynaşma, her iki dili temelden etkilemeye başladı. Her iki dil, birbirlerinin dilsel yapısını etkiliyor, ifadeler yavaş yavaş birbirine ben-zemeye başlıyordu. Bir de iki dil birbirinden ödünç sözcükler almaya başladılar. Etkileşim, salt olumsuz değildir. Gerçi, Sümer dili konuşma dili olarak yavaş yavaş kayboluyordu. Ama, öte yandan karşılıklı et-kileşim, sanat ve kültür alanında, yeni ve daha yüce sanat biçimleri ya-ratıyordu. Söz konusu yeni ve daha yüce sanat biçimleri, karakterini teknik beceride ve basit bir dille biçimleri ifade etmekte gösteriyordu.

Akad imparatorluğunun başka bir yanı daha vardır. O da şudur: Akadlar'ın egemenliğine ve asimilasyon politikasına karşı, birçok kent ve halk arasında büyük bir hoşnutsuzluk yaygınlaştı. Bundan dolayı, Akadlar'ın ülkesinde her zaman isyanlar meydana gelmiştir.

İsyanları bastırmak için Akad kralları çok zalim ve kaba dav-ranmışlardır. Örneğin, kral Naramsin isyankarları dize getirmek için yüzbin askerden oluşan bir ordu kurar. Ağır zorlama ve insani ola-naklarla ülkesini mobilize eden Naramsin, tüm isyankar halkları bas-tıramaz. Naramsin'nin ordusu çabuk yorulur ve büyük kayıplar verir. Naramsin'nin zulmüne paralel olarak halkların nefreti büyür ve so-nunda bu nefret patlar.

Zagros halklarından olan Gutiler'in, karanlık bir gecede Akad ül-kesini yerle bir etmesi ve ülkenin zenginliklerini yağmalaması, Tan-rılar'ın bir cezası olarak yorumlanır. Çünkü savaş esnasında, koşullar kötüye giderken Naramsin Tanrılara kafa tutmuştu. Savaş alanında çoğu defa Naramsin "Tüm Tanrılar cehenneme gitsinler, ben kendime yeterim" demişti.

Gutiler'in, Akad ülkesini harabeye çevirmesi Tanrılar'ın cezası olarak kabul edilirdi. Gutiler, yığınla değerli eşyaya el koydular ve ülkeyi yağmaladılar. Fakat Gutiler, bu eylemin Sümer Tanrıları'nin isteklerine göre gerçekleştiğinin bilincinde değillerdi. Onlar, Akadlar'ın ve Naramsin'in zulmüne karşı isyan etmişlerdi. Bu kontekste isyan eylemi ve Sümer Tanrıları'nın çıkarı tam çakışmıştı. Söz konusu olayları bir Sümer yazı tableti şöyle ifade ediyor: "Tanrı Enlil sevdiği tapınak kulesini kaybederken, kendi bakışlarını dağa, düşman ülkesine çevirdi. Dağdan, diğer halklara benzemeyen bir halkı, Gutileri davet etti. Gutiler, diğer halkların yaptığı gibi yasalara uymazlardı. Gutiler'in biçimleri insan olmasına rağmen, konuşmaları köpeklerin havlamasına benziyordu...

Enlil, Onları dağdan düzlüğe çağırdı. Ve Onlar, ülkeyi çekirge sürüsü gibi işgal ettiler. Onlar'ın uzun kollarından hiçbir şey kaçmıyor, tuttuklarından da hiçbir şey sıvışamıyordu."⁽¹¹⁾

Yukarıda adı geçen tapınak kulesi, kutsal kent Nippur'da inşa edilmiş ve baştanrı Enlil'e aittir. Naramsin, Nippur'daki Tanrı Enlil'in tapınağını yıkmış ve tapınaktaki değerli eşyaları ise, kendi ülkesi Akad'a götürmüştü. Bundan dolayı da Sümer Tanrıları, Naramsin ve Akadı, Gutiler'in aracılığıyla cezalandırmışlardı.

Dağlı bir halk olan Gutiler, Güney Mezopotamya'ya pek fazla yeni bir şey getirmediler. Akad ülkesinde varolanları da yakıp yıktılar. Tüm alanlarda Akadları izleyerek, Onları kopye ettiler. Meydana gelen kültürel boşluktan hareketle, Sümerler, tekrar kıpırdanmaya başladılar. Ülkenin yeni kralı Gudea, Gutilerle iyi geçinmek istiyordu. Bunu kendisine amaç edinmişti. Kuzey Mezopotamya'nın hammadde kaynaklarını ve kervan yollarını denetleyen Gutiler de, Sümerlerle iyi geçinmeyi amaçlıyorlardı. Gudea döneminde, Sümer Ülkesinde yeniden tapınaklar, evler inşa edilmeye başlandı. Ve kısa bir süre sonra Gudea, adım adım denetimi ele geçirerek, tüm Sümer Ülkesine egemen olmayı başardı.

Sümer Ülkesi, dünya uygarlığına büyük katkılar yapmıştır. Dünya

11) Parpola, s.188.

uygarlığında ilk olmak, beraberinde birçok "ilkleri" getiriyor. "İlk" olmak hem zor hem de yaratıcı olmaktır. Böylesi bir dönemde, insanoğlu, uygarlık tarlasını daha sürmemişti. Uygarlık tarlasını sürmek, sonra onu ekmek ve daha sonra da ürün kaldırmak için, yılların birikimi gerekiyordu.

"İlk" olmak bir yanıyla deneyimsizliktir de. Söz konusu deneyimsizliği aşmak için, insanoğlu birçok yeni şey denemek zorunda kalıyor. Bu "ilk" katkılar arasından, yasaları ve hukuk anlayışını örnek göstermek yanlış olmaz. Dünya'nın en eski yasaları Sümer ülkesinde yazıldı. Ülke kralı Ur-Nammus, kendi bakış açısına göre uygun gördüğü bazı kararları yazıya döktü. Bunlar, zamanla ilk yazılı yasalar olarak kabul edildiler.

Sistemetik olarak görüşlerini yazıya geçiren Ur-Nammus, öncelikle şu konulara ağırlık verdi: Evlilik kurumu ile ilgili yasa ve cezalar, mülkiyete yönelik suç ve ceza, cinsel suçlar ve yaşama hakkına yönelik yasa ve cezalar. Acaba, Ur-Nammus neden söz konusu alanlara öncülük verdi? Konuyu şöyle açıklamak olasıdır: Gutiler'in Sümer ülkesini işgal etmesi ve yağmalamasını daha önce anlatmıştım. Söz konusu yağmalama, bilindiği gibi, her şeyden önce mülkiyete yönelik oluyordu. Bu gerçek, yasal düzenlemelere bir neden olabilir. Fakat aynı anda Akadlar'ın zalimlikleri ve ülkeyi keyfi olarak yönetmeleri de, yasal düzenlemelerin meydana gelmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu da ikinci bir neden olabilir. "Keyfi" muameleye karşı yasal düzenlemelerin doğması gayet doğaldır. Yasalar, bir sosyal gereksinimden dolayı yazılıyorlar ve politik amaçlar taşıyorlar. Varolan ve beğenilmeyen ilişkileri düzeltmek, daha önce ani ve geçici müdahalelerle gerçekleşiyordu. Müdahale, genellikle ülke çapında gerçekleşmiyor ve herkese "eşit" uygulanmıyordu. İşte, yasallaşma olayı böylece beraberinde sürekliliği ve ülke çapında geçerliliği de egemen kılıyordu.

Ayrıca, birçok defa istila edilen bir ülkede, istilacı gücün askeri güçleri, istila edilen ülkenin kadınları ile kural dışı ilişkiler kurmaya uğraşırlar. Kadınlara sahip olmak, fethetmek duygusu ile paralel olarak gelişir. İstilacı genellikle erkektir. Bu bağlamda istisna varsa da, ki var-

dır, bu genel tabloyu bozamaz. Savaşmak ve istila edilen ülkenin kadınlarını sahiplenmek birbirleriyle yakından bağlantılı oluyor. Savaş ve özel mülkiyetle beraber, kölelik olgusu da meydana çıkıyor. Bu da üçüncü neden olabilir... Yasaların oluşumunun nedenlerini genişleterek, konumuz olan kontekste çoğaltmak mümkündür. Ama, biz nedenleri bir kenara bırakıyoruz ve şimdi de bazı yasaları aşağıya aktarıyoruz:

"1-Öldüren biri, kendisi de ölümle karşılaşmalıdır.

2-Erkek bir köle, sevdiği kadın köleyi eş olarak seçerse, serbest bırakılmalı, ama kendi evini terketmemelidir.

3-Eğer evli bir kadın kendi özgür iradesiyle yabancı bir erkekle yatarsa, kadın öldürülmeli erkek ise serbest bırakılmalıdır".(12)

Evet, bunlar sadece bazı yasalardır.

Ur-Nammus'un yasaları, Mezopotamya'da meydana gelen sonraki tüm yasalara temel oluşturmuştur. Hatta Hammurabi'nin yasaları, bazen doğrudan Ur-Nammus yasalarının doğrudan bir çevirisidir.

Yukarıda dikkat edilmesi gereken nokta şudur: İnsanların birbirini öldürmesini engellenmek için, ölüm cezası çıkartılmıştır! Burada "öldürürsen sen de ölürsün" mantığı egemendir. Yani kötülüğün üzerine kötülükle gitmek bir çözüm olarak sunulmuştur. Halbuki bu bir yargıdır. Ama, ne Ur-Nammus'un yasaları ve ne de geride bıraktığımız 5000 yıllık uygarlaşma dönemi, problemi çözüme ulaştıramamıştır. Bunun tersini ileri sürmek doğru değildir ve hukuksal-tarihsel gerçeklerle bağdaşmaz. Peki, yasalarda bir de bu yargının tersi uygulansaydı, yani kötülüğün üzerine iyilikle gitmek yargısı ölçü alınsaydı, acaba dünyamız o zaman nasıl olurdu? Bunu düşünmek bile başlı başına bir erdemliktir ve bunun insanoğluna büyük güç vereceğinden, hiçbir zaman şüphem yoktur.

12) Parpola, s.194-195.

Rüyalar Gerçek Olsa

Sümerler'in ülkesini ve kültürünü anlatırken, tüm çalışmam boyunca değişik konuları işledim. Mümkün olduğu kadar geleneksel bir tarih anlayışında, önemli temalar oluşturmeyen konulara ağırlık vermeye çalıştım. Politik tarihin dışında, başka alanların da önemli olduğunu kanıtlamaya uğraşarak, tarihin nesnesini geniş tutmak istedim. Bunu daha çok, kültür ve uygarlık konularını öne çıkararak gerçekleştirmeyi amaçladım.

Tarihi anlatırken, sürekli olarak bir toplumsal bütünlükten söz etmenin gerekliliği üzerinde durdum. Bütünlük, salt politik ve ekonomik yaşamı anlatarak sağlanmaz. Bu amaç ve tarihsel anlayış, ancak doğal ve sosyal yaşamın tüm alanlarını kapsadığı sürece, gerçekleşebilir...

Peki, rüya ile tarihin ne ilişkisi olabilir?

Sorunun yanıtı çok uzun olabilir. Konuyu uzun uzun anlatmak yerine, Sümer ülkesinde bir rüyanın öyküsünü anlatacağım. Söz konusu rüya, bir Sümer yazıcısı tarafından çivi yazısıyla yazılmış. Rüya, bir kralın rüyasıdır.

Rüya şöyle anlatılıyor:

Sümer kralı Şulqi'nin elçisi, Aratta ülkesini ziyarete gider. Aratta ülkesi, Elam ülkesi veya Ararat Dağlarının yakını olabilir. Her iki yerin olabirliği üzerine bazı belirtiler vardır. Kral Şulqi'nin elçisi, Aratta kralına, Şulqi'nin selamlarını iletir. Ondan sonra elçi, Şulqi'nin yönetiminde yeni bir dönemin başlayacağını anlatır. Bu yeni dönemin özellikleri, bir Sümer tableti üzerinde şöyle ifade edilmiştir: "Böylesi bir günde ne yılanlar ne akrepler, ne sırtlanlar ne aslanlar, ne köpekler, ne aslanlar, ne endişe ve ne de korku, ne de insanlığa düşman olanlar olmayacaklardır. Böylesi bir günde, Sümerce'den ayrı bir dil konuşan Subartum ve Hamazî ülkeleri, güzel bir kültüre sahip olan büyük ülke, yani Sümer, ve Akad, yüceltilmiş ülke, ve Ovalarda yaşayan tüm canlı Amori ülkeleri; Dünya'nın tüm yerleşim bölgeleri, bir gün Tanrı Enlil'e, bir ve aynı dille hitap edeceklerdir. Bu zamanda Tanrı Enki, her

şeyin yaratıcısı, onların ağızlarına öyle bir dil planlayacak ki, bütün insanlık o gün aynı dili konuşacaktır."⁽¹³⁾:

Bu rüyada ifade edilen istekler, bir Cennet özlemini dile getiriyor. Düşmanlıklar olmayacak, tüm insanlar ve halklar aynı dili konuşacaklar.

Elbette bu istekler, bilinçaltında depolanmış arzuların bilinçüstüne çıkmasıdır. Sosyal ve kültürel istemler, insanların maddi yaşamıyla paralel olarak meydana gelirler. Daha önce din bölümünde, Cennet ve Cehennem konularına değinmiş ve bunların maddi yaşamla ilişkisini yakından anlatmıştım.

Tarih boyunca insanoğlu iyi rüyalar görmekte yetenekli olmuştur, ama bu iyi ve güzel rüyaları gerçekleştirmeye gelince, o aynı yeteneği kullanmamıştır. Bu gerçeğin arkasında yatan sosyal ve ekonomik nedenleri, hatta hatta psikolojik engelleri bile doyurucu bir biçimde aşmamıştır. Çünkü insanoğlu, yaşadığı dönemlerin sosyal ve maddi ilişkileri tarafında biçimlendiriliyorlar.

Söz konusu biçimlenme tek taraflı olmamakla beraber, uzun vadede son elde belirleyici oluyor. Tarih boyunca maddi ve sosyal koşulların olumlu olarak gelişmesi için, insanların barış içinde yaşaması gerekiyor. Bu gayet net bir konudur. Buna bir de insanlık tarihinde meydana gelen savaş ve yıkımları eklersek, uygarlık ve kültür tarihinin, dönemlere göre ters veya doğru orantılı geliştiğini gözlemlemek pek zor olmayacaktır. Yani kısacası, her şey her zaman tek taraflı olarak ilerlemiyor, tarihsel gerçekler bize gerileme dönemlerinin de olduğunu gösteriyor. Her şey salt ilerleme olsaydı, evet olsaydı diyorum, dünyamız bugün çok çok farklı olurdu...

Yukarıda anlattığımız rüyanın neden gerçekleşmediğini yorumlamak, mutlak olarak tarihsel realiteleri gözönünde bulundurmamamız gerekir. Bunları sürekli analiz etmek ve ayrıca bir de bunları kavramak zorunludur. İnsanoğlunun maddi ve insani engelleri aşma isteği, her zaman varolmuştur. Yaşam zaten zorlukları aşma mücadelesidir. Ta-

13) Parpola, s.198.

rihsel anlayışımızı her bağlamda gündemde tutmak ve yukardaki konularda ardıcıl olmak, bilimsel dürüstlüğün bir gereğidir. Her şeyden önemlisi bence şudur: İnsani ve maddi sınırlamaların tarihsel olduğunun gerçeğidir. Bir de rüya ve özlemlerimizin aynı gerçeklerden kaynaklandığını kavramak, madalyonun diğer bir yüzüdür. Bütünsel düşünmek ve yazmak bir zorunluluktur.

Rüyaların gerçek olması istemi, belki eski bir şarkıyı andırıyor. Ama yukardaki rüya binlerce yıl eski olmasına rağmen, hâlâ güncelliğini koruyor. Rüyadaki "bir ve aynı dili" konuşma istemi, bölgenin coğrafik ve etnik konumuyla yakından ilgilidir. Rüyada sayılan ülke ve halklar, Mezopotamya ve Anadolu'da yaşarlardı. Bunlar birbirine komşu halk ve ülkelerdi. Söz konusu dönemde, uygar dünya hemen hemen burasıyla sınırlıydı. Zaten dünyanın tanımı da, bu bölge için yapılmıştır. Mezopotamya ve Anadolu dışındaki dünya hakkında, Sümerler bilinç sahibi değillerdi. Politik ve kültürel bilgi, salt bölgemizle sınırlıydı.

"Bir ve aynı dili" konuşma isteği, bir de yakından teokratik ideolojiyle bağlantılıdır. Maden tek Tanrı ve tek Kral vardı, o halde insanlar da tek dil konuşmalıydılar. Buradaki teklik özenti Tanrı'nın tekliliyle paralel olarak ortaya çıkar. Sümerler'in Tanrısı Enki, her şeyin yaratıcısı olduğunu göre, insanların bir ve aynı dili konuşmasını da sağlayabilirdi. Bu gerçeğin, hem halkların beraberliğini pekiştireceğini hem düşmanlıkları ortadan kaldıracığını ve hem de Tanrı huzurunda teklili sağlayacağı sanılıyordu.

Rüyanın diğer önemli bir yanı da doğa ve korkuyla bağlantılı olmasıdır. Bir yandan, Tanrı Enki her şeyin yaratıcısı olarak sunulur, öte yandan Tanrı'nın yarattıkları hayvanların bir gün ortadan kalkacakları ileri sürülür. Tanrı Enki'in yardımıyla yok edilecek olan hayvanlar, yani yılan, akrep, aslan, sırtlan gibi hayvanlar, yani yırtıcı ve zehirli hayvanlar, kısacası insanlar için tehlikeli olan hayvanlardır. Bunlar, etrafa korku saçan hayvanlardır ve bunların bir gün ortadan yok olacakları haberi veriliyor. Bu hayvanların ortadan yok olması, aslında Sümer ülkesindeki somut koşullardan kaynaklanıyor. Yukarda adlarını saydığımız hayvanlar, Sümer insanına korkulu anlar yaşatmışlardı. Bunu,

dönemin resim ve kabartmalarında da açıkça görebiliyoruz. Bir de akrep ve yılanın zehirlerini etkisiz hale getirecek her hangi bir ilaç, henüz mevcut değildi. Vahşi hayvanlardan kurtulmanın tek yolu, onları fiziki olarak ortadan kaldırmaktı. Bu hayvanlardan korunma ve onlara karşı koruyucu önlemler alma, insanoğlunun yaşamında önemli bir yer tutar. Söz konusu gerçeklerden hareketle, insanlar, tabii ki Tanrı'nın buyruğuyla bu zararlı ve tehlikeli hayvanları ortadan kaldırmak isteyeceklerdir. Tehlikeli olan varlıkları ortadan kaldırma isteği, güvenlik duygusuyla doğru orantılı olarak geliyordu.

Yukanda anlatılan rüya bize bir de şunu gösteriyor: Rüyaların önemi ve analizi uygarlık kadar eskidir. İnsanoğlu rüyalarına her zaman önem vermiş ve bunları bilincinde taşımıştır.. Yukarıdaki rüyanın yazılması bunun iyi bir kanıtıdır. Buradaki yargıyı şu gerçeğe dayandırıyorum: Sümer yazıcıları, önem vermedikleri olay ve gerçekleri yazı tabletlerine geçirmezlerdi. Yazı tabletleri büyük güçlüklerle hazırlanabiliyorlardı. Bir de yukardaki rüyanın önemi, bir kral rüyası olmasından da kaynaklanıyor. Söz konusu rüya egemenlerin bir rüyasıdır ve onların bilinçaltındaki isteklerini dile getiriyor. Egemenlere göre bu rüya iyi bir rüyaydı. Bu iyi rüyanın gerçekleşmesi için, insanoğlu devamlı mücadele vermiştir. Ama her rüya iyi bir rüya değildir. Kötü rüyaların gerçekleşmemesi için de, insanoğlu yine karşıt mücadele vermiştir. Yaşam nasıl geliyorsa, rüyalar da öyle gelişmiştir. Rüyalardaki yaşamın gizli izlerini bulmak ise, toplumlardaki gerçek yaşamı iyi kavramaktan geçer. Sümer toplumundaki somut gerçekler kavranmadığı sürece, yukarıdaki rüyayı doğru yorumlamak olanaksızdır.

Rüyaların gerçek olması istemi, rüyanın içeriği ve mesajıyla yakından ilgilidir. Yukarıdaki rüyada dile getirilen bir ve aynı dili konuşma isteği, Sümer kralı Şulqi'nin, tek kral olma arzusuyla birleşiyordu.

Peki, burada sözü edilen bir ve aynı dil hangi etnik dil olmalıydı? Sümer kralı Şulqi'ye göre bu dil, elbette Sümerce olmalıydı. Ama, rüyada adları sayılan diğer halk ve ülkelerin, bu dilin kendi dilleri olmasını istemeleri de, herhalde normal karşılanmalıdır. Bu istek insanî ve pratik bir istektir. Bir ve aynı dil "benim" etnik dilim olduğu sürece rüya

olumludur. Bu, sosyal ve kültürel gerçeklerle de tam bağdaşüyor. Ama bu bir ve aynı dil, başka etnik bir dil olduğu zaman, herhalde, bunlar arasından bir seçim yapmak o kadar kolay olmasa gerek. Söz konusu gerçeği inkar etmek, dürüstlük erdemiyle bağdaştırılamaz. Çünkü dil, etnik benlikle aynı tutuluyor. Başka etnik bir dil seçerek kendi etnik dilini ortadan kaldırmak, pek kolay değildir. Bunu yapmak, bir nevi kültürel intihar anlamına da geliyor. Ama, bilindiği gibi kültürel açıdan intihar etmek isteyenlerin önüne geçmek, oldukça güç bir uğraştır. Hatta, bunun imkansız olduğunu ileri sürmek de pek yanlış olmayacaktır.

Tarihimiz boyunca, kültürel intiharı zorla gerçekleştirmek isteyenlere, Anadolu ve Mezopotamya'da çok rastladık. Bunların yıkım ve tahribatlarını, tüm çalışmam boyunca öne çıkardım ve bunun yanlışlığını vurguladım. Devamlı olarak hem güzellikleri hem de çirkinlikleri anlatmak istedim. Güzelim porselen dükkanlarımızda, ormandan gelen ve bir türlü uygar davranmayı bilmeyen ne filler gördük değil mi?! İlkel bazı duygu ve düşüncelerle, yılların birikimi olan eser ve varlıkları telef ettiler. Bölgedeki bazı dil ve kültürler tümden kaybolup gittiler. Sümerce, Hititçe, Hurice ve diğer nice güzelim diller öldüler. Bu kültürel intihar değildir de nedir? Söz konusu bu çirkin mirasın üzerinde hâlâ at koşturanlar var bölgemizde.

Eğitim

Sümerolog Samuel Noah Kramer "From The Tablets of Sumer" adlı çalışmasında, Sümerler'in yaşamı ve kültürel gelişmesi hakkında önemli bilgilere yer veriyor. Kramer, Sümerler'in yazı dili, alfabeleri, öyküleri, edebiyatı, atasözleri, duaları, türküleri vb. konularda detaylı bilgiler sunuyor. Sümeroloji bir bilim dalı olarak, zaten böyle eserlerin tercümesiyle uğraşılıyor.

Kramer'in verdiği bilgilere göre Sümerler'de örgütlü bir eğitim, yani düzenli okul etkinlikleri, ilk defa M.Ö. 3000 yıllarında ortaya çıktı. Sümer okullarında genellikle yazı yazma sanatı öğretiliyordu. Düzenli

yazıcı yetiştirmek, elbette örgütlü bir okul etkinliğine sahip olmakla mümkün olabiliyordu. Okula giden öğrenciler, ödevlerini tabletler üzerine yazarlardı. Ödevler, ekonomik ve idari bilgiler içeriyordu.

Okulların görevi her şeyden önce kral ailesine, tapınaklara ve diğer gereksinimi olan kurumlara yazıcı yetiştirmektir. Okullar devletin denetimindedir ve yazıcılar da devletten ücret alıyorlardı. Genel olarak değerlendirildiğinde, okulların meslek okulları oldukları görülecektir, ama zamanla, söz konusu olan bu okullar birer kültür merkezi konumuna gireceklerdi. Amaç her ne kadar yazıcı yetiştirmek olsa da, yine ideoloji ve kültür, eğitim aracılığıyla öğrencilere aktarılıyordu. Yani, öğrencilerin sosyalizasyonu, ağırlıklı olarak okullarda meydana geliyordu. Okullarda Teologlar, Botanistler, Matematisyenler, Dilbilimciler ve hatta Edebiyatçılar bile yetiştiriliyordu. Kısacası yazı yazmak salt yazı yazmak değildi. Yazı yazmanın bir de içeriği ve masajı vardı. Bunların dışında bir de yazıcıların bu tabletlere geçirdiği bilgiler vardı. Ve sözünü ettiğimiz bilgi birikimi de elbette, zamanla bilimsel bir etkinliğe dönüşecekti.

Kısacası, bilim, dil ve kültür okullarda gelişme olanakları bulmuştu. Neden okullar? diye sorabiliriz.

Konuya şöyle yaklaşmak mümkündür: Okullardaki yazıcılar, tüm zamanlarını entelektüel etkinliklere veriyorlardı. Yazıcılar ödevlerine bir de, belirli bir zaman kesiti içinde epey konsantre olma olanağına sahiptiler. Bu olgu, onların entelektüel yeteneklerinin gelişmesine, birçok yönden yardımcı oluyordu. Öte yandan yazıcıların geçimleri garanti altına alınmıştı. Yazıcı devlet memuruydu. Emekçilerin artıürününe el koyan devlet, bunun bir kısmını memurlarına ücret olarak veriyordu.

Okullara alınan öğrenciler, varlıklı ailelerden geliyorlardı. Sümerolog Kramer, bunu açıkça belirtiyor ve bunun gerekçelerini de akılcı bir biçimde aktarıyor. Bu zengin çocuklarının, normal olarak çalışması gerekmezdi. Geçimleri, aile tarafından garanti altına alınmıştı. Bunlar bilinen sosyal gerçeklerdir. Söz konusu gerçeklerden sonuçlar çıkarmak ise bilim adamlarının işi oluyor.

Yoksul ailelerin çocuklarına gelince; bunlar belli nedenlerden dolayı okula gidemezlerdi. Çünkü bunlar, bildiği gibi geçimlerini sağlamaları için, çalışmaları gerekiyordu. Yoksul aile çocuklarının, ne ekonomik açıdan ne de zamansal olarak okullara gitme olanakları vardı. Sınıfsal olan bu gerçekler, okul ve devletin etkinliği ve karakteri ile ilgili olarak bize, katıksız bilgiler sunuyorlar. Sınıfsal gerçekler, eski Sümer okullarında bile, açıkça kendilerini gösteriyorlar.

Sümer Ülkesinde ortalama olarak M.Ö. 2000 yıllarında, yazıcıların sayısı 500 civarındadır. Bunu yazıcıların bize bıraktığı bilgilerden öğreniyoruz. Belli yazıcıların etkinlik alanı belli ailelerde kalıyordu. Örneğin vali fonksiyonuna benzeyen bazı idari görevler, belli ailelerin özel mülkiyeti gibi kabul ediliyordu. Aynı şeyleri tapınak müdürleri, vergi memurları, din görevlileri veya baş papazlık görevi, yazıcılar, arşivciler ve diğer birçok meslek etkinliği için de söylemek mümkündür. Yazı yazma sanatı ile yakından ilişkili olan meslekler, öteki diğer mallar gibi aile ve akrabalık bağları dışına çıkmazdı.

Yukarıdaki mesleklerin bazılarında kadın yazıcılar bulmak, pek zor bir şey değildi. Kramer'e göre kadın yazıcılarının bulunmadığı tek meslek, baş yazıcılık mesleği oluyordu. Elde bulunan tüm bilgilere rağmen Sümer toplumunda, tek bir kadın baş yazıcı bulmak mümkün değildir.

Okulların baş öğretmeni, yani en deneyimli ve bilgili öğretmene okul babası adı verilmişti. Yedek öğretmenlere de büyük kardeş deniliyordu. Öğrenciler, okul oğulları olarak adlandırılıyordu. Diğer tüm öğretmenler, meslek etkinliğine göre belli isimler alırlardı. Örneğin, resim öğretmeni, dil öğretmeni, disiplin öğretmeni vb. Disiplin öğretmenine kamçı adamı deniliyordu. Disiplin öğretmenine düşen görevler çok büyüktü. O, öğrencilerin yaptığı yazılı yanlışları kamçısıyla düzeltirdi. Kısacası dayak ve eğitim elele gidiyordu. Yalnız, Sümer okullarında her şey dayakla çözülmezdi elbette. Elimizde olan birçok belge ve bilgilere göre, yetenekli ve çalışkan öğrencilere ödüller veriliyordu. Bu öğrencilerin çalışmaları takdir ediliyordu.

Öğrenciler okula her gün giderlerdi ve okul süresi de sabahtan başlayarak akşama kadar devam ederdi. Bir öğrencinin günlük rutini, gü-

nümüzdeki normal bir öğrencinin rutininden farklı değildi. Öğrenciler her sabah erken kalkarlardı, kahvaltı yaparlardı, okula giderlerdi, geç gelirse de dayak yerlerdi. Kısacası bütün gün ders çalışmakla geçiyordu. Akşam olunca öğrenciler eve gelir, yemeklerini yer ve sabahın ödevlerini hazırlamak için yemekten sonra çalışmaya başlarlardı.

Yukarda değindiğimiz gerçekler bize şunu gösteriyor: Birçok konuda farklılıklar olmasına rağmen, eski Mezopotamya uygarlığında okula giden bir Sümer öğrencisinin, günümüzün modern dünyasında yetişen bir öğrenciden pek farkı yoktu. Öğrenmenin ve eğitimin biçimi, o günden bugüne kadar elbette çok değişmiştir. Öğrenmenin ve eğitimin içeriği de değişmiştir, öğrencilere aktarılan bilgiler değişmiştir, sınıfsal yapılar değişmiştir vb. Bunlar, tartışmasız gerçekler olarak kabul edilirler. Ama bu gerçekler arasında bir gerçek vardır ki hiç değişmemiştir, o da şudur: İnsanoğlu bir şeyler öğrenmek istiyorsa, mutlaka çalışmak zorundadır. Çalışmadan önemli bilgiler kazanmak olanaksızdır. İnsanoğlu, her türlü toplumda öğrenmeye mutlaka zaman ayırmak zorundadır. Yani, "armut piş ağzıma düş" anlayışı hiçbir zaman öğrenim alanında gerçekleşmeyecektir. Ve gerçekleşmesi de zaten imkansızdır.

Bilindiği gibi öğrenmek, hem entellektüel hem de pratik bir uğraştır. Öğrenmek için, insanoğlu mutlaka tüm fiziksel organlarını kullanmak zorundadır. Hepimiz çok iyi biliyoruz, öğrenciler okula, öğrenim ve eğitim yapmak için gönderilirler, bu gerçek hem eski hem de yeni toplumlar için geçerlidir. Öğrenmek ve eğitmek bir yönüyle, ancak, zamanı düzenli bir biçimde örgütlemek, olanakları akılcı bir biçimde kullanmak ve toplumu her yönüyle doğru etüt etmekle olanaklı olabilir. Uygarlık ve kültürün gelişmesi de, ancak bu biçimde olanaklıdır. Uygarlaşmak, bilindiği gibi zamanı iyi örgütlemekle paralel olarak boyutlanır ve toplumsallık kazanır. Bu toplumsal norm, tarihte değişmeyen sosyal bir gelişme yasasıdır.

Sümerolog Kramer'e göre, Sümer ülkesinde öğrenciler öğretmenlere rüşvet verirdi. Örneğin, zayıf karne ve kötü yazma yeteneğine sahip olan öğrenciler, notlarını daha iyi yapmak için öğretmenlerine güzel armağanlar verirdi. Bu armağanlar arasında şunlar vardı: El-

biselik kumaşlar, yemekler, içecekler, yüzükler, takılar vb.

Söz konusu rüşvet şöyle gerçekleşirdi: Okulda durumu kötü olan bir öğrenci, öğretmenini eve davet etmek için babasına öneri götürürdü. Baba izin verirse öğretmen eve gelirdi ve öğrenciye yardım etmek amacıyla, baba ve öğretmen arasında bir nevi anlaşma yapılırdı. Anlaşmanın geçerliliğini kanıtlayan bir de armağanlar verilirdi öğretmene. Öğrencinin evine yapılan ziyaretten sonra, öğretmenin öğrenciye karşı olan tavrı tümenden değişirdi.

Yukarıda anlattığımız rüşvet süreci ve töreni, bir Sümer Tableti üzerine yazılmıştır. Tableti yazanın da bir öğretmen olduğunu ileri sürmek pek yanlış olmayacak. Ya da bunun bir öğretmenin emriyle, yazılabileceğini düşünmek elbette mümkündür. Her neyse, öğretmenler bu konudan habersiz değillerdi. Çünkü rüşvet, eğitim kontekstinde ya öğretmene ya da okul idarecilerine, ancak verilebilirdi. Bunun tersi olanaksızdır ve zaten düşünülemez. Öğretmen öğrenciye niye rüşvet versin ki? Tabii olarak, biz buradaki dış etkenleri tecrit ederek, bu tezi ileri sürüyoruz... Öğretmen ve öğrencinin dışındaki bazı etkenler, pekala tersine bir rüşvet ilişkisini gündeme getirebilir. Ama bu etkenlerin doğrudan eğitim süreciyle ilişkili olduğunu ileri süremeyiz...

Sümer toplumu hakkındaki bilgilerimizin çoğu, tabletler üzerine yazılmış olanlardır. Bu tabletleri yazıcılar yazdı, ama içerik başkaları tarafından belirlenirdi. Tabletler hemen hemen her önemli konu yazılırdı. Şimdiye kadar Sümer toplumu hakkında yazdıklarımızdan, bu sonuca kolaylıkla varabiliriz. Neler yazılmadı ki bu tabletler üzerine? Diplomatik mektuplardan tutun da rüşvet olaylarına kadar her şey. Tabletler, Sümer toplumun iyi bir aynası olarak değerlendirilebilirler.

Diplomatik mektuplar elçiler aracılığıyla başka ülkelere gönderilirdi. Ya da elçi mektubun içeriğini ezberleyerek herhangi bir ülkeye giderdi. Tabletler üzerine yazılan diplomatik mektuplarda, savaş ve barış konuları ve bir de taktik konular üzerine duruluyor. Ayrıca, iyi komşuluk ilişkilerine dair yazılara da rastlamak mümkündür.

Tabletler üzerinde, altın ve metallerle ilgili yazılar da var. Hatta

taşsız Sümer ülkesinde, değerli taşlarla ilgili bilgilere de rastlanır. Sümerler'in edebiyatı, türküleri, tarihi de bu tabletlere yazılırdı. Tabletlere yazılan bilgilerden hareketle, Sümer insanının banşsever olduğunu, komşularıyla iyi geçindiğini, eğitime önem verdiğini ve yaşamayı sevdiğini öğreniyoruz.

Yukardaki tüm konular eğitim bağlamında kullanılırdı. Yazıcı yetiştiren okullar, genel olarak toplum hakkındaki değişik bilgileri tabletler aracılığıyla topluyor, onları biriktiriyor, arşivliyor ve bunu da eğitim sürecinde öğrencilerine aktarıyorlardı. Bununla beraber, bilgi ve tarihe karşı bir saygının da doğduğunu ileri sürmek, yanlış değildir. Doğal olarak bilgi ve tarihe karşı duyarlı olan bir anlayış, elbette insan emeğine de önem verecektir.

Politik Yaşam

Sümer toplumunda, karar hakkına sahip olan ilk politik topluluklar, M.Ö. 3000 yıllarında ortaya çıktılar. Daha önceleri toplumun varlıklı aileleri toplanır ve isteklerini krala bildirirlerdi. Sümer kralları despot krallar değildi. Kritik dönemlerde Krallar, olanaklar çerçevesinde yaşlılar konseyini topluyor, barış veya savaşla ilgili karar çıkartabiliyordu.

Sümerler'in ilk politik toplulukları, yaşlılar ve savaşçılar konseyinden oluşurdu. Her iki konseye karşı, Kral'ın veto hakkı vardı. Yazılı belgelere göre konseyler ilk defa Uruk ve Kiş kenti arasında varolan anlaşmazlığı çözmek için toplandılar. Her iki Kent devleti arasındaki egemenlik ve bağımsızlık sorunu, iyi komşuluk ilişkileri ilk defa bu toplantıda tartışıldı.

Yukardaki ilişkileri anlatan epik şiir, bir Sümer tableti üzerine yazılmış. Epik şiirde yazılan bilgilere göre Kiş kentinin ilk egemeni Agga (Ağa), Uruk kentinin egemeni Gilgameş'la savaşmaya hazırlanıyordu. Epik şiir, uygar devletler arasındaki ilişkileri anlatır. Burada detaylı olarak iki kent devletinin ilişkileri, savaş ve barış sorunu, bağımsızlık ya da kölelik konusu, karşılıklı saygı ya da baskı düzeni açık olarak anlatılıyor. Ayrıca her iki devlet arasında gidip gelen ve birer aracı barış elçileri olan

insanların da görüşleri aktarılıyor.

Şimdi, yukardaki görüşleri somutlaştırmak için, Uruk ve Kiş Kentleri arasında meydana gelen bir anlaşmazlığın özgeçmişini, kısa da olsa burada aktarmaya çalışacağım: Uruk ve Kiş Kentleri arasında bir savaş olasılığı ortaya çıkmıştı. Uruk kentinin yaşlılar konseyi Kiş kentiyle savaşmaktan yana değildi. Yaşlılar konseyi iki kent arasındaki yıkım ve savaşı önlemek için, Kiş kentine boyun eğmeyi kabul etmekten yana tavır koydu. Fakat Uruk kentinin egemeni Gilgamiş, boyun eğmeyi kabul etmez ve elde silah savaşı tercih eder. Gilgamiş, Uruk kentinin savaş konseyini toplantıya çağırır ve Kiş kentine karşı savaş talebinde bulunur. Savaşçılar konseyi oybirliğiyle, bağımsızlık ve namus için mücadele etmeyi karara bağlarlar. Savaş böylece kaçınılmaz olmuştur.

Sümerler'in politik yaşamında önemli rol oynayan sorunlar, örneğin sınır çelişkileri, doğa olanaklarına bağlantılı olan anlaşmazlıklar, toprak ve su sorunları, tabletler üzerine yazılır ve şiir biçimiyle anlatılırdı. Söz konusu dönemde egemen olan tüm ilkel anlayışlara rağmen, Sümer Kent Devletleri arasında savaş, yok denecek kadar azdır. İlişkiler genel bir planda barışçıl olarak gelişmektedir. Barışçıl ilişkiler devletlerin iç ilişkilerinde de egemendirler. Vergi, bürokrasi ve genel politikayla ilgili anlaşmazlıklar, sosyal çelişkiler ve devlet içinde elbette anlaşmazlıklar vardı. Bu gerçek gözardı edilemez. Bir de zanaatkarların ve çiftçilerin yaşam koşullarını hafifleten ya da zorlaştıran sosyal reformlar karara bağlandığı zaman, bunlarla ilgili tartışma ve mücadele kaçınılmaz oluyordu. Söz konusu gerçek her türlü toplum için geçerlidir. Çelişkisiz ve mücadelesiz bir toplum ne varolmuştur ne de varolacaktır. Böyle bir şey düşlemek kökten yanlıştır.

Yukarıdaki gerçeklerin dışında, Sümer toplumunda Tapınak ve Saray arasında her zaman çelişkiler ve iktidar mücadelesi meydana gelmiştir. Özcesi şöyle diyebiliriz: Dini ve politik güçler daima toplumsal denetimi kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Her iki taraf da, yani dini ve politik katmanlar, toplumu kendi çıkar ve ideolojileri doğrultusunda dönüştürmek istemişlerdir. Bunları yaparken, kendi taraftarlarını her yönden daha varlıklı) pmişlar ve onları egemen sı-

nıfların çıkarları doğrultusunda daha fazla kenetlemek istemişlerdir. Burada ifade edilen gerçekler her türlü politik iktidarın açık amacıdır.

Sümer toplumunun politik yaşamını yakından ilgilendiren bir de şu sosyal çelişkiler vardır: Tarımcılar, balıkçılar, zanaatkarlar, tüccarlar, havyancılıkla uğraşanlar, vb. sosyal kategoriler, birbirleriyle çelişki içindeydiler. Bu çelişkiler maddi yaşamdan kaynaklanırdı. Somut söylersek tüccar ile zanaatkarın çıkarları bir yerde ayrılır. Zanaatkarın malı tüccar aracılığıyla satılırdı. Tüccarlar, kazancı daha fazla kendi taraflarına çekmek isterlerken, mal üreticisiyle maddi çelişkiye girerlerdi. Benzeri bir ilişkiyi tapınak yetkilileri ile çiftçiler arasında da görebiliriz. Bilindiği gibi çiftçiler tarım topraklarını Tapınaklardan kiralyorlardı. Dini bir merkez olan tapınaklar ülkenin toprak mülkiyetini ellerinde bulunduruyorlardı. Bazen çiftçiler çok küçük bir toprak parçasının mülkiyetine sahip olabilirlerdi. Temel mülkiyet biçimleri bu küçük toprak parçalarına göre biçimlenmezdi. Toplumsal mülkiyete yön veren tarım toprağının hemen hemen hepsi, Tapınakların mülkiyetine verilmişti. Politika ve din, çelişkileri olmasına rağmen sömürü düzeninde birbirlerini tamamlıyorlardı. Politik iktidar da bunu böyle kabul etmişti. Sınıflı toplumların sonucu her zaman aynı kapıya çıkar. Emekçileri sömürmek temeldir.

Toprak mülkiyetinin Tapınaklara verilmesinin geçerli bir nedeni vardı: Tarım için can alıcı bir konuma sahip olan altyapı tesisleri özel kişiler tarafından gerçekleştirilemezdi. Su sorunları, kanal ve barajları, su dağıtım ve depolama sistemini özel kişiler örgütleyemezdi. Bu sorunlar ancak devlet olanaklarıyla çözülebilirdi. Üretim güçlerinin gelişme düzeyi ve ilkel mal birikimi, özel girişimleri hızlandırabilecek durumda değildi. Böylesi büyük emek ve maddi olanaklar isteyen girişimleri devlet dışında başka gruplar örgütleyemezdi. Tüm Sümer Ülkesine yayılan su kanalizasyonları, barajları, depoları devlet güçleri dışındaki diğer grupların denetleme olanakları mevcut değildi.

Tabii bu çalışmanın bir de vergilendirmesi vardı. Sümer Ülkesindeki vergileri, Vergi memurları topluyordu. Vergi toplama yetkisi ancak devlet aracılığıyla ya da devlet olanaklarıyla donatılmış katmanlarca

temin edilebilirdi. Vergi toplamak için mutlaka bir zor aygıtına gereksinim vardır. Zor olanaklarından yoksun olan bir örgütlenme, vergi toplamak istediği zaman büyük güçlüklerle karşılaşması kaçınılmaz olacaktır. Bu gerçek tüm devlet örgütlenmelerinin temelinde vardır. Çünkü devlet zora ve sömürüye dayanır.

Politik yaşamı yakından ilgilendiren başka alanlar da vardır: Sümerler'in geride bıraktığı tabletler ve edebi yapıtlarda şu gerçekler öne çıkarılır; Sümer insanı iyiliklere ve gerçeklere çok önem verirdi, yasaları ve varolan düzeni korumayı erdem bilirdi, adalet ve özgürlüğü savunurdu, ayrıca merhameti, samimiyeti, hakkı, dürüstlüğü yüksek tutardı. Burada ifade edilen değerlerin karşıtı olan değerlerden, yani kötülükten, sahtekarlıktan, yasadızlıktan, düzensizlikten, adaletsizlikten, baskıdan, merhametsizlikten, kabalıktan vb. davranışları dile getiren değerlerden de Sümerler nefret ederlerdi. Onlar kendilerini dünyaya böyle tanıtmak istiyorlar. Bize bıraktıkları belgelerde bu istemleri açıkça ifade ediyorlar.

Sümerler devamlı olarak, iyi egemenleri ve kralları överlerdi. Salt yukarıda ifade edilen değerler için çalışan ve bunları politikasında uygulayan Kral ve egemenler övülürdü. Kral ve egemenler, salt Kral ve egemen oldukları için değil, iyi ve yürekli oldukları için beğeni kazanırlardı. Despot yönetimler Sümerler'in beğenisini kazanmamışlardır. Yoksullardan yana, onları koruyan, yüklerini hafifleten ve güçlülere karşı olan Krallar beğeni kazanıyordu. Hatta bürokrasiye ve memurlar yönetimini karşı tavır alanlar bile övülürlerdi. Dullara ve öksüz çocuklara sahip çıkanlar da politikada halkın beğenisini kazanırlardı. Tarihlerinde Sümerler birçok defa insani ilişkileri yasalar yoluyla bir düzene sokmak istediler. Tanrı ve krallardan söz konusu ilişkilerin düzelmesi için dualarda bulundular. Aşağıdaki dizeler buna iyi bir örnek oluşturuyor:

"Anasız ve Babasızları tanırdı O, dulları tanırdı

İnsanların insan üzerindeki baskısını tanırdı

Anasız ve Babasızların Anasıydı O.

Dul kadınları gözetirdi Nanhse (Nanşe)

Yoksullara adalet dağıtırdı

Göçmenleri kendi dizleri üzerine alan Kraliçeydi O

Güçsüz olanlara barınak bulurdu."⁽¹⁴⁾

Tanrıça Nanşe, insanlara karşı yapılan haksızlıklara ve baskıya tahammül etmezdi. Tanrıça Nanşe, gerçeklere ve adalete karşı işlenen suçları da affetmez ve bunları yapanlara ağır cezalar verirdi. Yukarıdaki dizelerde ifade edilen değerlere bakarsak, Tanrıça'nın sosyal bir ideolojiye sahip olduğu açıkça görülecektir. Özellikle dulları koruma, Anasız-Babasız çocukları sahiplenme, göçmen insanları bağrına basma ve adaletli davranma isteği, bu sosyal ideolojinin birer belirtileri ve değer yargıları olarak görülmelidir. Zaman ve mekan faktörlerini gözönünde bulundurarak, yukarıda ifade edilen sosyal ideolojinin, insanlık açısından çok önemli bir uygarlık belirtisi olduğu görülecektir. Günümüzün modern toplumlarında bile bu sosyal ideolojinin tam olarak kabul edildiği söylenemez.

Sümerler'den sonraki dönemlerde bölgeye despot yönetimlerin geldiğine tanık oluyoruz. Despotizm önce dinde başlıyor. Dinden sonra despotizm politikaya da yansıyor. Krallar ve Tanrılar sertleşiyorlar. Baberki değerler Anaerki değerleri arka plana itiyor. Sümer toplumunun genel hatlarıyla barışçıl, dürüst, adaletli ve çalışkan bir halk olduğu ileri sürülür. Özellikle çöllerden gelen Sami Halklarla beraber Sümer halkı ideolojik bir dönüşümden geçer. Dönüşüm köklü olarak gerçekleşir.

Sami Halklardan önce bölgeye Tanrıçalar egemendir. Tanrılar olgusu, Sami Halkların bölgeyi istila etmesiyle beraber meydana çıkarlar. Sami Halklar beraberinde çöl mantalitesini Mezopotamya'ya getirirler. Verimsiz ve kurak olan çölde egemen olan değer yargıları ile verimli ovaların değer yargıları aynı olamazdı. Bu yaşam biçimleri için de böyledir. İdeolojik dönüşüm ve çatışma elbette uzun bir dönem devam eder. Dönüşüm ve çatışma yaşamın her yerinde kendisini hissettirir. Bu

14) Kramer, s.120.

döneme örnek olabilecek bir metni aktarıyorum "Ben bir insanım, bilgili bir insanım, fakat bana saygı ile yaklaşan birisi başarılı olamaz. Benim gerçek sözlerim yalana dönüştürülmüştür"⁽¹⁵⁾

Bilgili bir insan kendi eski fonksiyonunu kaybetmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi insanların gerçek sözleri yalana dönüştürülmüştür. Tabii bu yakınmalar nedensiz değildir. Burada bir gelişme ve değişme söz konusudur. Gelişme ve değişme iyi olana doğru değildir. Yeni dönemde başarılı olmak için bilgili olmak gerekmiyor. Daha doğrusunu söylersek eski bilgiler, artık başarı anahtarı olmaktan çıkmıştır. Bu cümleler mutlaka kritik bir dönemde yazılmışlardır.

Tarih boyunca, "sözlerim yalana dönüştürüldü" diyen yığınla politikacı ve bilim adamına rastlamak mümkündür. Aynı sözleri bugün de söyleyenlerin sayısı epey kabarıktır. Burada şu soruyu sormak istiyorum: Neden?! Politika ve toplumsal yaşama yalanın girmesi başlı başına bir konudur. Biz burada sadece soru sormakla yetineceğiz. Toplumsal yaşama ve politikaya yalan olgusu neden girdi?...

Atasözleri

Bir toplumun sosyal ve kültürel yaşamında atasözleri önemli bir yer tutar. Atasözleri, yüzyılların deneyimine dayanarak söylenen ifadelerdir. Atasözleri bilgi ve deneyimlerin özüdür. Ve öz oldukları için de uzun yıllar geçerliliklerini korurlar. Atasözleri rastgele kuralamazlar ve söylenemezler. Atasözlerinin kendine özgü bir mantığı ve aklı vardır. Söz konusu mantık ve akılla ifade edilen bir sezgi, bir bilgi, farklı durumlara göre ayarlanabilir. Yalnız bu durumun atasözünün özüne uygun olması lazımdır.

Sümerler'in yukarıdaki durumlara uyan ve bence hâlâ geçerliliğini koruyan atasözleri vardır Aşağıda, bunlardan bir demet sunacağım ve bir de kısa da olsa bunları analiz etmeğe çalışacağım. Bunlardan birisi şöyledir:

15) Kramer, s. 130.

"Yoksul olanlar için ölüm yaşamaktan daha iyidir:

Eğer ekmeği varsa O'nun tuzu yoktur;

Eğer tuzu varsa O'nun ekmeği yoktur;

Eğer eti varsa O'nun kuzusu yoktur;

Eğer kuzusu varsa O'nun eti yoktur."(16)

Yoklar ve varlar listesini daha da uzatmak mümkündür. Burada önemli olan mantıksal silsiledir. Yoksulun bir şeyi varsa , başka bir şeyi mutlaka yoktur. Yoksul olanlar devamlı olarak yaşamın binbir zorluklarıyla mücadele ediyorlar. Yoksulların maddi yaşamı bir bütünlük arzetmez, o her zaman bir şeylerin sıkıntısını çeker. Bir şey her zaman eksik olabilir. Ya ayakkabısı, ya elbiseleleri, ya yemeği, ya evi ya da tüm bunların sıkıntısını birden çekebilir.

Bugünü ve yarını maddi açıdan garantilemek için, yoksulun mutlaka çalışması gerekiyor. Yaşamayı için gerekli olan zorunlu çalışmaya tüm zamanını alıyor. Tüm gün çalışmasına rağmen O karın tokluğuna çalışıyor. Yoksul olanlar maddi olanakları biriktiremezler. Varolan olanakları, daima zorunlu olan tüketime ayırmak zorunda kalıyorlar. Yoksulun sadece dertleri mi vardır?! Elbette hayır! Aşağıdaki atasözü yoksul olmanın olumlu yanlarına da değiniyor:

"Gümüşleri çok olanlar kesinlikle mutludurlar;

Arpası çok olanlar kesinlikle mutludurlar;

Fakat hiçbir şeyi olmayanlar da rahat uyuyabilirler"(17)

Mal sahibi olmak, varlıklı olanlar için salt pozitif değildir. Mal varlığı, sahibine ayrıca rahatsızlık da getirebilir. Malını hırsızlar çalabilirler, malını rakipleri ateşe verebilirler. Mal sahibi tehlikelerin odağı durumuna gelebilir, hatta hatta uykusu kaçabilir. Özcesi, mal sahibi malın kölesi durumuna gelir. Marks, modern kapital sahipleri için aynı görüşleri ileri sürmüştü. Kapitalist, ya oyunu kapitalizmin kurallarına göre

16) Kramer, s.136.

17)Kramer, s.137.

oynayacak, yani sermayesine sermaye katacak ve hizmetindekileri sömürecek, ya da yok olup gidecektir. Kapitalizmin mantığı kötü ve yıkıcı olduğu için, kapitalist de yaşamını sürdürmek için bu mantığı izlemek zorunda kalır. Kapitalizmin ekonomik kuralları, insanların iradeleri dışında gerçekleşir ve gelişir. İyi ahlak kapitalist sistemle bağdaşmaz. Bireyin iyi ahlaki değerleri, kapitalist düzenin temel mekanizmalarını kendine göre dönüştüremez...

Malı olmayan hiç olmazsa rahat uyuyabilirdi! Mal sözcüğü burada zorunlu gereksinimlerin dışında biriken ve piyasa için üretilen mal anlamında kullanılıyor. Buradaki mal sözcüğü, bireysel tüketimi için zorunlu olan anlamına kullanılmıyor. Bu, her insanın bireysel yaşamını sürdürmesi için zaten bir zorunluluktur.

Mal sahibi olma tutkusu, açıkçası belalı bir tutkudur.

Buna rağmen mal peşinde koşanları anlamak biraz zor olacaktır.

Şimdi bir de dil ve yazı etkinliğini ilgilendiren bir atasözünü aktaralım:

"Sümerce bilmeyen bir yazıcı, ne biçim bir yazıcıdır O?". Evet, Sümerce bilmeyen bir yazıcı nasıl bir yazıcı olabilir? Buradaki dil ve yazı bağlantısı etnik bir bağlantı değildir. Yani burada Sümerce'yi bilmeyenler yazıcı olamaz diye bir belirleme yoktur. Burada soyut anlamda bir dil ve yazı bağlantısı koruluyor. Sümerce bilmeyen yazıcılar da vardı elbette, ama bunu zamanın yazıcıları bilmezdi. Buradaki Sümerce ibaresi, genel "dil kuralları" olarak algılanmalıdırlar. Yani bir yazıcı, iyi olmak için mutlaka dilin yazı kurallarını öğrenmesi gerekiyordu. Bu, bugün de geçerli bir kuraldır.

Yazıcı olmak "dil kurallarını" iyi tanımaktan geçer. "Dil kuralları" salt bir dilin etnik kuralları değildir. "Dil kuralları" etnik dilin kapsamını aşar ve göreceli bağımsız bir alan oluştururlar. Ve "dil kurallarını" iyi bilmeyen ve bunları yazıya geçirmeyen yazıcı elbette, "ne biçim bir yazıcıdır O?" sorusuyla karşılaşırsa şaşmaması gerekir.

Sümerler'in atasözleri yaşamın birçok alanı için söylenmişler. Bazı atasözleri günümüzde bile geçerliliklerini koruyorlar: "Bu bir köpektir:

O evini bile tanımıyor." diyor bir Sümer atasözü. Evini tanımayan insanlar nasıl bir yaşam sergilerler? Uzun anlatmaya gerek yok. Evini tanımayan insan hiçbir şeyi tanıyamaz. Evini tanımayan insan kendisini de tanıyamaz. Buradaki ev dört duvarlı bir ev değildir. O sembolik bir benzetmedir. Ev somut olarak barınılan yerdir, fakat sembolik anlamda ev, bir semt olabilir, bir köy olabilir, bir kent olabilir ve hatta yurt olarak anlamak da mümkün.

Buradaki köpeğe gelince: Bu da bir alegoridir, yani bir benzetmedir. Köpekler Sümer toplumunda başıboş sokaklarda gezerlerdi. Sosyal gerçekleri resimler aracılığıyla anlatmak, edebiyatta çok eski bir anlatım tekniğini oluşturuyor. Resimlerle sosyal gerçekleri anlatmak, sosyal gerçekleri kolay kavranılır hale getirmeyi amaçlıyordu. Evini tanımayan başıboş köpek fotoğrafı, her insanın belleğinde somut olarak vardır. Somutluk kavranılmayı kolaylaştırıyordu.

Evini tanımayan köpek, Sümer toplumun gerçeklerini dile getiriyor. Buradaki atasözlerini söyleyenler, günümüzde güzel ve bakımlı köpeklerin evlerini görselerdi, herhalde şaşırırlardı. Bugün, dünyamızın birçok yerinde insanların evleri ve barınakları yoktur, ama bazı insanların köpeği, köpeklerin de çok güzel ve bakımlı evleri var. Bu köpekler evlerini iyi tanıyorlar!

Değer yargılarının köklü bir değişimden geçtiğini kanıtlayan, şu atasözü de ilginçtir: "Dostluk bir gün sürer. Akrabalık ise sonsuza kadar." Bunu kanıtlayan birçok ek atasözleri de vardır; Kan sudan daha kalındır deniliyor. Eski toplumlarda kan, kutsal olarak kabul edilirdi.

Bu atasözleriyle amaçlanan şudur: Kan bağlarına dayanan ilişkiler diğer rastlantısal sosyal ilişkilerden daha güçlüdür. Burada ifade edilen değerlerin bir de maddi dayanakları vardı. Bu inkar edilemeyen bir gerçektir. Eski toplumlarda akrabalık birliğin temelini oluştururdu. Toplumun birliği ve beraberliği, akrabalığın yaygınlaşmasında yatıyordu. Çünkü kan bağlarının diğer sosyal bağlardan çok daha sağlam bağlara sahip olduğuna inanılırdı. Bağların derinliği ayrıca, temizlik ve güvenilirlik anlamına da gelirdi. Kan bağlarında bir de asalet olgusu vardı.

Sosyal ve ekonomik gerçekler, yukardaki atasözünde ifade edilen değerlerin, Sümer toplumunun somut yaşamıyla yakından ilgili olduğunun bir göstergesidirler. Ne akrabalık ne de atasözünün içeriği, sonsuza kadar geçerli olamaz. Uygarlığın tarihsel gelişmesi buna iyi bir örnek oluşturuyor. Farklı toplum ve tarihlerde, yukardaki atasözünde ifade edilen değerlerin tam tersi de olabilir. Birçok bağlamda dostluk ilişkileri akrabalık ilişkilerinden hem daha sağlam ve temizdir, hem de maddi çıkarların dışında yaşam bulabilirler. Akrabalık, biyolojik yasalara dayanıyor ve bunu kendisine temel alıyor. Dostluğun ise sosyolojik temelleri vardır ve bunlar uygar anlamda insanın daha fazla insanlaşmasında etkileyici rol oynayabilirler.

Son olarak Sümer atasözleri arasında en çok ilgimi çeken bir atasözü üzerinde durmak istiyorum: Atasözü şöyle; "Sen yola koyuluyorsun ve düşmanın ülkesini istila ediyorsun. Düşman da geliyor ve senin ülkeni istila ediyor." (18)

Burada kısaca ifade edilen görüşler, bölgemizin ve dünyamızın net bir özetini oluşturuyorlar. Tarihimiz aynen böyle gelişmiştir. Aynı anda buradaki cümleler, başka ülkeleri istila etmek isteyenler ile istila edilme olgusu arasındaki yakın bağı da iyi bir örneği oluyorlar. Toplumsal gelişmeler diyalektik olarak gerçekleşirler. Bu yaşamın tüm alanları için böyledir. Başkalarına kötülük yapanlar mutlaka kendileri bir gün kötülük göreceklerdir. Ava giden mutlaka bir gün avlanacaktır. Başkalarını istila edenler, bir gün kendileri istila edileceklerdir. Önemli olan birilerini istila etmek değildir, önemli olan istilayı ortadan kaldırmaktır. Beceri ve büyüklük birilerini istila etmek değildir, beceri ve büyüklük birilerini istila etmemektir. Bir de yanlış gelişmeleri anında görmek ve bunlara dur diyebilmektir. Gelişme ve yaptırımlar, herkesin bildiği gibi karşılıklı gerçekleşir. Tarihin gelişme yasası bize bunu böyle öğretiyor.

Acaba Anadolu ve Mezopotamya tarihinde, istilalar ve yıkımlar bu kadar yaygın olmasaydı, gelişme düzeyimiz dünyadaki diğer alanlara göre nasıl bir konuma girecekti? Uzun dönem dünya uygarlığına mer-

18) Kramer, s.142.

kez olan bölgemizin, liderlik konumunu kaybetmesinin istila ve yıkımlarla yakından ilintili olduğuna inanıyorum. Dünyanın hiçbir yerinde, tarih boyunca bölgemiz kadar istila ve yıkıma uğrayan bir başka bölge bulamazsınız. Bir yanıyla bölge tarihi yıkım ve istilaların tarihidir.

Tarihten ders çıkarmak isteyenler, tarihi çok iyi öğrenmelidirler.

Tarihteki gerçeklere karşı sadık olmayan kişiler, onu kötü amaçlar için kullanmak isteyenler, yani çarpıtanlar, tarihin tekrardan ibaret olduğunu sanırlar. Ama bu büyük bir yanılgıdır. Çünkü akan bir suda, iki kere aynı suyla yıkanmak olanaksızdır. Su artık eski su değildir.

Yukarıdaki atasözünün bir başka özelliği daha var. Bu atasözü bölgenin somut tarihinin açmasız bir özetidir. Anadolu ve Mezopotamya'da yüzlerce kavim gelmiş gitmiştir. Bunlar imparatorluklar kurmuşlar, büyük uygarlıklar yaratmışlar ve daha sonra da yok olup gitmişlerdir. Bölgedeki halkları ve ülkeleri istila edenler daha sonra kendileri aynı uygulamaya maruz kalmışlardır. Bölgedeki başka halkları kılıçtan geçirenler, kendileri kılıçtan geçirilmişlerdir, vb.

Bölgemizin gerçeklerini atalarımız 4 bin yıl önce gördüler. Bizim de bunları görmemiz için bu gerçekleri bir de yazıya döktüler. Ve bu gerçekleri herkesin anlaması için, bir de bunları çok basit bir dille yazdılar. Onlardan ders çıkarmamızı sağlamak için de, bize deneyimlerini arşivlediler. Ve böylece tarihimizi öğrenmek için bize kolaylıklar sağladılar. Biz ise inada inatla gittik, ne tarihimizden ders aldık ne de tarihimizi iyi öğrendik. Durum böyle olunca, şarlatanlar kolaylıkla ortada dolaşmaya başladılar...

Bölüm 4

Asurlar

GİRİŞ

Bölge ve Asurlar'ın tarihi bir yönüyle birbirleriyle kenetlenmiş durumdadır. M.Ö.1200 yıllarından başlayarak ortalama M.Ö. 600 yılına kadar Asurlar, dönem dönem hem Mezopotamya ve hem de Anadolu'da egemenlik kurmuşlardır. 600 yıl boyunca Asur Ülkesinin sınırları genişledi ve bu zaman dilimi içinde bölgenin en büyük imparatorluklarından birisi kuruldu. Asurlar'ın tarihi, bölge tarihinin en görkemli dönemlerinden birisine rastlar. Bölge tarihinde birçok yenilik Asurlar'la başladı. Özellikle kültürel ve etnik asimilasyon konusu Asurlar döneminde yaygınlık kazandı. Asurlar bölge uygarlığında, hem bazı şeyleri tümden yıktılar hem de bazı şeyleri yeniden inşa ettiler. Öte yandan bazı şeyleri de korudular ve geliştirdiler. Bundan dolayı, bölge tarihinin en renkli dönemlerinden birisi Asurlarla başlıyor. Asurlar'ın tarihi, bölgedeki halkların tarihine tipik bir örnektir. Tüm diğer halklar gibi Asurlar da, kendisinden güçlü olanlara haraç ve vergi vererek, bölgede mütevazı bir yaşam sergiliyorlardı. Asurlar'ın imparatorluk döneminde ise ilişkiler tersine dönüştü. Egemen Asur olunca, yılların getirdiği ezilmişlik psikolojisiyle, bölgenin öteki halklarına karşı görülmemiş bir sertlik dönemi başladı. Asurlar savaşı sistem haline getirdiler.

Peki, kim bu Asurlar ve Mezopotamya'ya nereden geldiler?

Bölgeye akın eden halkların mozayliğini anlatırken, hem yerli halkların yerleşim alanlarını, hem Hint-Avrupalı Halkların bölgeye dağılımı

ve hem de Sami Halkların göç yollarını daha önce değinmiştim. Asurlar'ın tarihi ve ülkesi, işte bu genel çerçevede ele alınmalıdır. Asurlar'ın Mezopotamya ve Anadolu topraklarında imparatorluklar kurarak, bölge denetimini ele geçirmeleri, bir raslantı sonucu gerçekleşmedi. Bu, alışlagelmiş istila yöntemleriyle de gerçekleşmedi. Özcesi Asurlar, bölgedeki diğer bazı halklar gibi, kendi Anayurtlarından güçlü bir biçimde Mezopotamya'ya gelmemişlerdir. Tam tersine onlar Mezopotamya'ya yerleştikten sonra güçlenmeye ve büyümeye başladılar. Bölgedeki birçok halk güçlü ve savaşçı bir atılımla bölgeye geldiler ve bölgedeki bazı ilişkileri yıkararak, onların yerine kendi egemenliklerini kurdular. Hititler ve Mitaniler buna örnek oluşturuyorlar. Asurlar ise bölgeye yerleştikleri ilk dönemden itibaren çok sınırlı bir alanda hareket etmekle yetindiler ve bölge politikasında pek etkileyici olamadılar.

Şimdi de asıl konumuza dönerek Asurlar'ın bölgeye yerleşmesini ve tarihlerini inceleyelim:

Sami Halklarda Asur ismi, başlangıçta bir kabile tanrısının ismi olarak geçer. Bu kabilenin mensupları Mezopotamya'ya gelince, yerleştikleri alana Asur adını verdiler. Asur olarak adlandırılan alan, daha sonra bir büyük yerleşim kenti oldu ve zamanla Asur kabilelerinin başkenti olarak kabul edildi. Asur halkının adı da, işte bu yerleşim alanı, bu başkent ve söz konusu bu halkın kabile Tanrısından türetilmiştir. Kısaca Asur adı bir kabile Tanrısının ismidir ve bu Tanrı ismi, kabilenin Mezopotamya'ya yerleşmesiyle beraber bir yerleşim alanına ad olarak konuluyor ve daha sonra burası Asurlar'ın başkenti oluyor.

Asur kenti Dicle Nehri üzerinde kurulmuştur ve günümüzün Musul (eski adıyla Nineve) Kentinin 100 km güneyindedir. Yani burası Orta Mezopotamya dediğimiz bölgesinin Batısına düşer ve başlangıçta Asur egemenliği sadece burası ile sınırlı kalır. Daha sonra bu alan temel alınarak, yavaş yavaş ülkenin sınırları genişletilir ve böylece Asur imparatorluğu da kurulmuş olur. Başlangıç kısaca böyledir.

Peki Sami Halkların bölgeye akın etme serüveni nasıl başlamıştır?

Kurak Arabistan Çöllerinden Sami Halkların Mezopotamya'ya gelişi

uzun bir tarihsel döneme tekabül ediyor. Hiçbir halk kendinin Anayurdunu nedensiz terketmez. Eğer Anayurdun doğal kaynakları kendi insanlarını kolaylıkla geçindirebiliyorsa, toplu göçe neden olabilecek bir şey ortada yok demektir. Bu gerçekler tüm ciddi tarihçiler tarafından böyle kabul ediliyor. Çünkü materyalist bir yaklaşım tarihteki göçlerin nedenini, ancak böyle koyabilir. Başka türlü izahatlar da olabilir, ama ben bunları doğru bulmuyorum.

Mezopotamya'nın verimli arazısı üzerine çok yazılmıştır. Doğal kaynaklar açısından Mezopotamya eşsiz bir yerdir!

Evet, Mezopotamya'nın ilk sakinleri olan Sümerlerle ilk teması kurmayı başaranlar ve onları devamlı rahatsız edenlerin, ilk Sami kabileleri Akadlar olduğu biliniyor. Bunların bölgeye gelişi M.Ö. 2500 yıllarına rastlar. Akadlar'dan sonra Mezopotamya'ya devamlı olarak Sami kabileler gelmişler ve bunlar belli zaman aralıklarıyla bölgenin farklı alanlarına yerleşmeyi başarmışlardır. İşte Asurlar'da bu Sami kabilelerden birisidir ve ortalama olarak bölgeye M.Ö. 3000-2500 yıllarında gelmişlerdir. Daha önce bu halk ve kabilelerin isimlerini yazmıştım, onları burada bir daha tekrar etmeyeceğim.

Asurlar bölgede uzun dönem mütavazı bir yaşam sürdürdüler. Ortalama olarak M.Ö. 1500 yıllarından başlayarak, bölgede bir politik boşluk doğdu. Söz konusu boşluk, Zagros Halkı olan Kasitler'in Babil İmparatorluğunu yıkmalarıyla başladı. Kasitler Babil Krallarını devirdiler ve onların Tanrı heykellerini kendi ülkelerine götürdüler. Babil İmparatorluğunun yıkılmasıyla beraber bölgede bir otorite boşluğu doğmaya başladı.

Söz konusu boşluğu kim dolduracaktı?

Meydanda Kuzey Mezopotamya egemenleri olan Huriler ve Mitaniler vardı. Anadolunun egemenleri Hititler vardı ve bir de Sami Halklardan Aramiler. Zaten Babil İmparatorluğu da, daha önce söylediğimiz gibi Zagros Halkı Kasitler tarafından devrilmişti. İşte tüm bu halklar, kabileler ve güçlü devletler, aşağı Mezopotamya'yı kendi denetimleri altına almak istiyorlardı.

M.Ö.1500 yıllarından başlamak üzere M.Ö. 1200 yıllarına kadar, bir karmaşıklıklar ağı vardır Mezopotamya'da. Karmaşıklığın bitmesine paralel olarak, Asurlar'ın politik arenaya çıkması ve askeri-politik büyümeleri raslantısal bir olay değildir. Asurlar'ın güçlü olarak bölge politikasında söz sahibi olması, bir açıdan güçsüz bir döneme denk geliyor. Kısaca şunu söylemek mümkündür: Asurlar güçlü ve savaşçı oldukları için imparatorluk kurmadılar. Tam tersine, bölge halkı savaş yorgunu olduğu için, Asurlar büyüme fırsatı buldular.

M.Ö. 1200 yıllarından başlamak üzere Asurlar, kendi askeri güçlerini kurmaya başladılar. Bu evrede Asurlar, Suriye ve Lübnan'daki Aramilerle, Kuzey'deki Urartularla, Zagros Halklarıyla ve Güney'deki Babillerle sürekli savaşarak büyüdüler. Asurlarda savaş, bir yaşam biçimi haline geldi.

ASKERİ İDEOLOJİ

Asurlar döneminde bölgede bir militaristleşme dalgası yaşandı. Savaşın bir yaşam biçimi haline dönüşmesiyle beraber, insan enerjisi tümünden savaş yolunda tüketildi. Savaşçı düşünce ve eylem, toplumdaki öteki etmenleri kendi mantığına göre düzene koydu. Mezopotamya'nın yüksek oranda sivil toplumu ve yaşamı, Asur egemen sınıflarının askeri maceralarıyla beraber, nitelik değiştirmeye başladı. Ağırıklı olarak toplum adım adım militaristleşmeye doğru ilerliyordu.

Askeri bir ideolojinin doğal sonucu olarak Asurlar, güçlü bir askeri iktidar kurdular ve bu askeri iktidarı, bölgede varolan irili ufaklı tüm halk gruplarına karşı acımasızca kullandılar. Bölgedeki halkları terör, baskı ve kölecilikle yıldırmaya çalıştılar. Muhaliflerini büyük kapsamda kitlesel göçe zorladılar. Asur egemen sınıfları, politik despotizmi bir sistem halinde uygulamaya koydular. Bu alanda yığınla örnek göstermek mümkündür ama, biz burada sadece birisiyle yetineceğiz. O da kısaca şöyledir.

Asurlar'dan önce de savaşlar vardı. Bu dönemin savaşları eğitim görmüş askerler tarafından yapılırdı. Söz konusu savaşlara köylüler ya da başka bir biçimde ifade edilirse çiftçiler katılmazdı. Asur egemen sı-

nıflarının askeri delilikleri yaygınlık kazanmaya başladığı zaman, çiftçiler de askeri hizmet yapmaya başladılar. Askeri mekanizmanın yaygınlaşması beraberinde bir de asker sayısının çoğalmasını getiriyordu. Özcesi köylü sadece vergi vermiyordu artık, şimdi bir de köylünün savaşıması lazımdı. İşte bu gerçek tarihsel olarak bölgemizde yeni bir olgu olarak ortaya çıktı.

Köylülerin savaşa katılması beraberinde ekonomik problemler yaratıyordu. Tarımda çalışan köylü, eskiden büyük oranda hem kendisine hemde askerlere yetecek kadar ürün elde edebiliyordu. Ama toplumsal militarizasyonun açık bir sonucu olarak, bir yönüyle tüketici sayısı büyüyor ve buna karşılık bir de üretici sayısı azalıyordu. Durum böyle iken yağmalamacılık gelişmeye başladı. Ekonomik olarak bu kaçınılmazdı.

Saldırgan olan Asur egemen sınıfları, kendi sınıfsal iktidarlarını sürrekli olarak, ancak komşu halklarla savaşarak koruyabildiler. Bu saldırganlığın temelinde şu vardı: Mezopotamya'da uzun zaman başkalarına haraç vererek yaşamlarını sürdüren Asurlar, ellerine fırsat geçtiği zaman komşularına korkulu anlar yaşattılar. Hatta Asur savaş politikası, bazı komşu halkların zorunlu olarak birleşmesine bile yardımcı oldu.

Örneğin Huri aşiretler, Asur tehlikesine karşı güçlerini birleştirerek Urartu ülkesini kurdular. Van Gölünün yöresinde yaşayan Huri aşiretler, Asur istila politikasına karşı koymak için, M.Ö. 820 yıllarında güçlerini birleştirdiler. Bölünmüş olarak yaşayan halk, dış tehlikeye karşı koymak için, iç çelişkileri geçici de olsa bir yana bırakabildiler. Huri aşiretlerinin birleşmesiyle beraber ekonomik, askeri ve teknik olanaklar yeni boyutlara ulaştı. Elimizdeki verilere göre Urartu Halkı şarap üretebiliyor, tahıl ekebiliyor, gelişkin sulama tesisleri kurabiliyor ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Asur istilalarına karşı koymak için, Urartular ülkenin dört bir yanına muhteşem savunma kaleleri kurdular. Bu savunma kalelerinin bir çoğu, günümüze kadar yapılarını koruyabilmişlerdir. Kalelerin sağlamlığı, teknik becerinin ve yapı ustalığının gelişkinliğini olarak görülmelidir.

Asurlarda oluşan askeri ideoloji ve tekniğin gelişkinliği, bir yandan

komşularıyla olan somut coğrafik ilişkilerden esinleniyor, bir yandan da ezilmişliğin verdiği kin ve nefretten kaynaklanıyordu. Asurlar'ın etrafı bilindiği gibi dost ülkelerle çevrili değildi. Asurlar'ın ana ülkesi her yönüyle açık bir ova konumundaydı. Ülke kolay istila edilebiliyordu. Zaten bu coğrafik ilişkilerden dolayı Asurlar, Mezopotamya'ya yerleştikten sonra hep başka ülkelerin egemenliğini kabul ederek yaşamlarını sürdürebildiler. Asurlar başkalarına hep haraç verdiler ve büyük ülkelerin gölgesinde ezildiler. Söz konusu dönem, yuvarlak rakamlara göre 800 yılı aşiyor. Asurlar böylece hep ölüm korkusuyla bir arada yaşadılar. Özcesi, Asurlar Mezopotamya'da 800 yıl boyunca hep ezildiler ve başka ülkelerin gölgesinde kaldılar. Asurlar bu durumu doğal olarak hak etmemişlerdi. Yılların getirdiği ezilmişlik ve emek sömürüsü, bir yandan karşı tepkiyi de beraberinde getirdi. Yalnız bu tepki 800 yıl harmanlandıktan sonra büyük bir çoskuyla ortaya çıktı...

Sonuç olarak da bu bağlamda şunu söyleyebiliriz: Bu ezilmişliğin faturasını köylü ve emekçi Asur Halkı, kendi alınteri ile ödedi. Başka ülkelere vergi olarak ödenen mal, takı ve mücevherler, köylü kesiminden geliyordu. Asur Halkı böylece çift baskı altında yaşıyordu. Halk bir yandan kendi egemen sınıfını geçindiriyor bir yandan da başka ülkelere haraç yetiştiriyordu.

Asur savaş mekanizmalarını ayakta tutabilen ve savaş zaferlerine sürekli olarak yenilerini ekleyen, iki askeri birlikten söz edebiliriz. Askeri birlikler, birisi asil olmayan halktan teşekkül ediyordu, ötekisi ise soylu aristokratlardan meydana gelirdi. Bu askeri birliklere paralel olarak, bir piyade birlikleri, bir de savaş arabaları birlikleri vardı. Soylu olmayan halktan meydana gelen piyade birlikleri, savaşların en tehlikeli operasyonlarını yapıyor ve bazen savaş arabalarına yol açmak için, yem olarak kullanılıyorlardı. Piyadeler çoğu defa kurbanlık koyun olarak savaşa sürülürlerdi. Soylular birliği ise, tıpkı filmlerdeki polisler örneği gibi, hep savaşın en kolay anlarında meydana çıkarlardı. Çünkü soylular için, savaşın törensel yanı, gerçek savaştan daha önemliydi.

Asur savaş mekanizmaları ve bunu besleyen askeri ideoloji için, savaşta askeri teknoloji ve silah olanakları çok önemli bir konuma sahipti.

Asur toplumunda tüm erkekler savaş hizmeti yapmak zorundaydı.

Yalnız bu kural zenginler için geçerli değildi. Onlar, bugün de güncel olduğu gibi, kendi askerlik hizmetlerini satın alabiliyorlardı. Savaş yoğunluğundan dolayı herkesi silahlandırmak ve yeni savaş teknikleri geliştirmek yaşamsal bir önem kazanırdı. Bir yandan savaş değerlerini sistematikleştirmek ve eldeki verileri politik ideolojiye dönüştürmek, bir yandan da savaşı toplumda yoğunlaştırmak, başlı başına bir uğraş oluyordu.

Tüm bunların sonucu olarak, Asur ordusu ortalama olarak M.Ö. 700 yıllarında 200.000 kişiden meydana geliyordu.

Askeri ideolojinin yüceltilmesi, her şeyden önce Krallar tarafından titizlikle korunuyordu. Buna iyi bir örnek olarak Kral İkinci Asurbanipal verilebilir. Asur toplumu ile ilgili yazılan yıllık kitaplarda, askeri ideolojinin yüceltilmesi ve Asur egemen sınıflarının savaş gaddarlıkları üzerine birçok şey okuyabiliyoruz. Bu kitapların birinde Asurbanipal gaddarlıklarını şöyle anlatır: İstila edilen kentin giriş kapısı önünde bir duvar yaptım. İsyancı başının derisini yüzdüm ve onu duvarın üstüne astım. İsyancı başını çarmıha gerdim ve onun etrafını duvarla kapladım. Genç erkek ve kadınları ateşte yaktım, insanları yanan alevlerin içine atım. Halkı esir aldım ve onları köle yaptım...vs. Ve bu gaddarlıklar yıllık kitaplarda ayrıntılarıyla böyle devam ediyordu. Tüm bu gaddarlıkların amacı isyancıları dize getirmek ve onları korkutmaktı. Bu amaç için ülkeler yağmalanıyor ve halklar da katliama tabi tutuluyordu.

Söz konusu kitapların başka bir yerinde, somut örneklerle bir Asur kralı gaddarlığını dünyaya şöyle duyurmak istiyordu. Yalnız burada söz konusu olan gaddarlık örneklerinin birbirine çok benzediğini görüyoruz: Şöyleki; "Tüm erkekleri tek tek öldürdüm. Kentin büyük giriş kapıları önünde bir duvar yaptım. İsyancı liderlerin derilerini yüzdüm ve onların derilerini duvara elbise olarak giydirdim. Bunlardan bazıları duvarlara canlı olarak gömüldüler ve bazıları da duvarlar boyunca çarmıha gerildiler. Birçoğunun derisi gözlerimin önünde yüzüldü ve derileri duvara elbise olarak giydirildi."⁽¹⁹⁾ Evet, Asur kralı yaptıklarını

19)Leonard Cottrell, s.31.

hiçbir biçimde gizlemek istemiyordu. Gizlemekte söz mü? Aslında Asur kralları kendilerini bilinçli olarak dünyaya böyle tanıtmak istiyorlar ve yaptıklarıyla da övünüyorlardı. Herhalde bu nedenlerden dolayıdır ki, yalan ve şiddetin kenti Nineve, Medler tarafından fethedildiği zaman, bölgedeki diğer halk grupları Medleri coşkuyla alkışlıyorlardı. Çünkü, onlar için Nineve kenti dönemin en zalim, en barbar yönetimini temsil ediyordu. Savaşlar sonucu yorgun düşen halk kesimleri bölgede barış isterken, Asur egemenleri ise savaşı devam ettirmek istiyorlardı. Halk ve egemenlerin çıkarları bu konuda hiçbir biçimde çakışmadı.

İDARİ SİSTEM

Büyük bir imparatorluğu ayakta tutmak için, genellikle sağlam bir idari sisteme gereksinim vardır. Bu her zaman böyle olmuştur. Sağlam bir idari sistemin varlığı, her şeyden önce imparatorluğun birliğini ve bütünlüğünü korumak, merkezi iktidarın otoritesini sağlamak ve sürekli olarak Kralın Krallığını kanıtlamasına bağlıdır. Sağlam bir idari sistem, tüm devlet ve imparatorlukların temel direkleri olarak kabul edilirler. Bir devletin idare biçimleri toplumların aynası olarak görülür.

Asur imparatorluğunun çok güçlü bir idari sistemi vardı. Merkezi idari sistem ülkenin her yerinden bilgi alabiliyordu. İmparatorluğun başı despot olmasına rağmen, ülkenin Bakanları birçok alanda söz sahibi olabiliyorlardı. Savaş anlarında tüm iktidar ve yetkiler kralda yoğunlaşırdı. Barış dönemlerinde ise kral ava gider ve genellikle de dinlenir ve eğlenirdi. Barış dönemlerinde ülke yönetimini Bakanlar yürütürdü. Barış döneminde kral, acil olaylar dışında yönetime müdahale etmezdi. Kral ile Bakanlar arasında, böylece bir iş bölümü meydana gelmiş ve herkes görevinin ve yetkisinin bilincindeydi.

Ülkedeki memurlar soylu tabakadan alınırdı. Soyluları devletle entegre etmenin elbette bir amacı vardı. Devlet hizmeti yapan soylular, geldikleri konumlardan dolayı devlete başkaldırmazlardı. Devlet ile soyluların birbirleriyle entegrasyonu ülkenin güvenliğini amaçlıyordu. Biçimsel olarak kral tarafından atanan memurlar, merkezi otoriteye

bağlı kalırlardı. Devlet memurlara büyük imtiyazlar sunardı. Hatta bazı bölgelerde memurlar askeri yetkilerle de donatılırlardı. Genel olarak askeri yetkiler, vergi toplamakla görevli olan memurlara verilir.

Asurlar fethettikleri yeni ülke ve bölgelere kralların soyundan gelen insanları tayin ederlerdi. Fethedilen ülkelerin kral ve soylularının yetkileri ellerinden alınır ve Asur krallarının akrabalarına devredilirdi. Bu uygulama sistematik olarak yapılırdı. Asurlar tarafından fethedilen ülkelerin soylu tabakasının her şeyi ellerinden alınırdı. Özellikle fethedilen ülkenin soylu tabakası bilinçli olarak terörize edilirdi. Terör sistematik yapılırdı. Asur krallarının imparatorluk politikası, eski aşiretçi devlet anlayışının bir devamı olarak etkinlik gösterirdi. Asur Kentinin dar sınırları içinde uzun bir dönem, sadece kendi soyundan olan insanlarla yaşayan Asur soyluları, güvenli devlet idaresini akraba bağlarıyla bir tutarlardı. Akrabalar ve aynı soydan gelen insanlar güven veriyordu. Ama yabancılara ise güven duyulmazdı. Çünkü, yaklaşık olarak 800 yıl boyunca Asurlar yabancıların baskısına uğradılar ve onlara bir de vergi ödediler.

Devletin tüm kademelerinde görev yapan memurlar, kral soyundan ya da krala yakın olan insanlar tarafından doldurulurlardı. Kral soyunun yüceltilmesi ve kral soyunun tüm üyelerinin kralın bir parçası olarak görülmesi, sistematik bir biçimde Asur İmparatorluğu döneminde yaygınlık kazanmaya başladı. Bu sistematik politika zamanla imparatorluğun büyüyen sınırlarına oldukça dar gelecekti. Ama idari sistem bir kere böyle kurulmuştu ve böyle devam etmek zorundaydı. Zorunluluk şu temelden kaynaklanıyordu: Asur İmparatorluk mantığı aşiretçi bir anlayış olarak düzenini kurmuştu ve ancak böyle varlığını devam ettirebilirdi.

Asurların bölgeye getirdikleri idari sistem Medler ve Persler tarafından ortadan kaldırıldı. Med ve Persler fethettikleri yeni ülkelere Asurlar'dan daha hoşgörülü davranıyorlardı. Din, gelenek ve farklı etnik kökenlere saygı duyulurdu. Hatta bölge halklarının dini görevlerini yerine getirmek için bir de tapınakların inşa edildiğini görüyoruz. Bu başlı başına yeni bir yaklaşımdı. Başka ülkelerin soyluları ve

yöneticileri Med ve Persler tarafından terörize edilmezlerdi. Yetkileri ellerinden alınmazdı. Bunlar sadece haraca bağlanırlardı ama, kendi iç işlerinde serbest hareket edebiliyorlardı. Med ve Perslerle beraber bölgeye daha çok "eşitlikçi" diyebileceğimiz bir idari sistem gelmişti. Yeni dönemin gelişmesiyle beraber kültürel yıkımlara son verildi. Her halk kendi dil ve yaşam tarzını rahatlıkla koruyabiliyordu.

Yeni dönemde bölgeler gelişi güzel harita üzerinde yaratılmadılar. Eski ülkelerin temelinde bölgeler, yani Elam, Babil, Mısır vb. bölgeler olarak yeniden isimlerini aldılar. Yeni idari sistem için memurlar eğitime başlandı. Bu memurlar farklı idari görevlerde ya da merkezi görevlerde ya da bölge idari görevlerde hizmet yapacaklardı. Eğitilen memur kategorileri arasında hakimlere, vergi memurlarına, yazıcılara ve başka memur gruplarına rastlayabiliyoruz. Eğitimle işe memur alma eğilimi, devletin aşiret devleti olmaktan çıkarak, kent devleti olmaya yöneldiğini gösteriyor.

Asur toplumundaki sosyal ilişkiler, bize aynı zamanda sosyal sınıflar ve idari sistem hakkında da aydınlatıcı bilgiler veriyor. Asur egemen sınıfı herşeyden önce askeri liderlerden, memurlardan ve din görevlilerinden meydana geliyordu. Memurlar egemen sınıfın vazgeçilmez bir unsuru konumundaydılar. Devlette sürekliliği sağlayan ve büyüyen imparatorluğun istilacı gereksinimlerine yanıt bulan tabaka memur kesimiydi. İdari sistem İmparatorluğun temel direği konumundaydı. Askeri liderler tabakası ise egemen sınıfın çekirdek kadrosunu oluşturuyordu. Dini görevliler de bu sınıfın ideoloğunu üstelenmişlerdi. Din, ordu ve bürokratlar, hepsi kendi alanlarında toplumsal idari sistemin sürekliliğini sağlıyorlardı. Sınıflı toplumlarda bu hep böyle olmamış mıdır?

Orta sınıfa gelince, bunların ekonomik sosyal kategoriler diyebileceğimiz gruplardan meydana geldiğini görüyoruz. Asur toplumunda yaygın olan tüccarlar ve zanaatkarlar, Asur toplumunun belkemiği konumundaydılar. Bu kategorilere bir de icarla toprak kiralayanları eklemek lazım. Devletten icarla toprak kiralayanlar, büyük gelirler elde edebilirlerdi.

Büyüyen bir İmparatorluğu ayakta tutabilecek olan ekonomik olanaklar, yıllar boyunca Tüccar kesimi tarafından Asur'a aktarılmıştı. Yüzyıllar boyunca Asur tüccarları, kendi ülkelerine zenginlik taşımışlardı. Komşularla yapılan ticarete Asur tüccarları yüzde yüz, bazı mallarda ise yüzde ikiyüz oranına varan kazançlar sağlayabiliyorlardı. Bu kazanç patlamasına ek olarak bir de, komşularla yapılan savaşlarda, köleleştirilen halk kesimlerinin Asur egemen sınıfına karşılıksız çalışmasını da gösterebiliriz.

Tüm bu olanaklar birbirine eklenince ortaya büyük ekonomik güç çıkıyordu. Asur imparatorluğunu uzun bir dönem ayakta tutan işte bu ekonomik olanaklardı. Ekonomik boyuta paralel olarak askeri alana getirilen yenilikler, savaş alanlarında uygulanan yeni taktik ve stratejiler, yeni idari sistem de, Asurlara kısa vadede üstünlük sağlamıştı. Savaş alanında sürpriz yapmak, değişik manevralar uygulamak, savaş birliklerini değişik bir biçimde örgütlemek, düşmanı bölmek ve yönetmek, insanları vatansızlaştırmak gibi olgular diğer halkları şaşırtıyordu.

Asur imparatorluğunun büyümesine yardımcı olan birçok etken vardır. Bunların bazılarını yukarıda saydık. Asur imparatorluğunda din önemli bir yer tutardı. Bu gerçek bugün çok daha iyi biliniyor. Asur imparatorluğunun büyümesinde din motivi ve büyücülük belirgin bir yere sahipti. Kralın makamı bile dini bir makamdı, ordu ise Tanrının bir aracı olarak değerlendirilirdi. Tanrının izni olmadan ordu savaşa gitmezdi. Tanrı ile ordu arasındaki ilişkiyi de büyücüler tercüme ederlerdi. Büyücüler orduyla beraber savaş alanına giderlerdi. Bu gerçek, savaşa ve savaş meydanına mistik bir hava kazandırıyor. Tanrının onayını arkasına alan Asur askeri, tüm gücüyle kendini savaşa verebiliyordu.

Orduda paralı askerlik sistemi yaygın bir biçimde vardı. Asur imparatorluğunun sınırları içinde, etnik Asurlar azınlıktaydı. Etnik Asurların sayısını arttırmak için, bilinçli olarak başka etnik gruplar başkent Asur'a zorla yerleştiriliyorlardı. Asur ordusunda bile azınlıkta olan etnik Asurlar, ordu kurmayları olarak görev yaparlardı. Asurlar'ın "ulusal" ordusunda salt Asurlar vardı, yardımcı ve paralı ordu kesimleri ise yabancıardan oluşuyordu. Asur egemen sınıfı içinde önemli yerlere

sahip olan büyük aileler bile, kendi özel ordularını kurmuşlardı. Bu özel ordular, köle olarak işe alınan elemanlardan oluşturuluyordu.

Ordu ilişkilerinin böylesi karmaşık bir yapı arz etmesi, bir yanıla bölgedeki endişeli ve karmaşık ilişkilerin de bir işareti olarak görülmelidir. Asur imparatorluğu bilindiği gibi ancak paralı askerleri bünyesine alarak genişleyebiliyordu. Asur imparatorluğu salt Asurlu değildi. Onlar kendi imparatorluklarının çıkarları doğrultusunda bölge insanlarını örgütlemişler ve ayakta kalmak için de, bölgedeki diğer etnik grupları kendi potalarında eritmek istemişlerdir. Tespih taşlarıyla oynar gibi bölgedeki etnik halklarla oynamışlardır. Halklar acımasız bir biçimde köksüzleştirilmiş ve vatansızlaştırılmışlardır. Bu uğurda tüm politik ve maddi olanaklar seferber edilmiştir. İnsanları satın almak ve kazanmak için, Asur egemen sınıfı her türlü hileye baş vurmuştur. İmparatorluk ordusu kurulurken bile hile, temel ilke olarak alınmıştır. Korku, terör, din, büyücülük ve maddi olanaklar, orduyu genişletmek ve ayakta tutmak için, çok yönlü ve sistematik bir biçimde kullanılmışlardır.

NİNEVA'DAKİ KÜTÜPHANE

Asur imparatorluğu kendi bünyesinde hem maddi, hem politik, hem militer ve hem de kültürel olanakları toplayabildi. Tüm olanakları bir yerde konsantre etmek, zaten imparatorlukların doğal bir sonucu oluyor. Ama Asurlar bunu yaparken bile değişik yöntemler kullandılar. Büyük Asur İmparatorluğunun belli bölgelerinde, merkeze getirdikleri kültürel yapıtları hem tahrip ettiler hem de bilinçli olarak çarpıttılar. Öz olarak şunu söyleyebiliriz: Tüm bu yapıtları "Asurlaştırdılar", ya da kendi çıkarları doğrultusunda yeniden ürettiler.

Asur kralı Asurbanipal Nineva kütüphanesini özenle yaptırtmıştı. Bu dünya çapında ilk "ulusal" Kütüphanedir diyebiliriz. Ellimizdeki verilere göre Nineva Kütüphanesinde 22.000 yazılı tablet vardı. Yazılı tabletler değişik konulara yer veriyordu. Asur toplumunun tüm ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerinin bir özeti bu tabletlerde yazılıydı.

Komşularla olan diplomatik yazışmalar ve antlaşmalar yine bu tabletlere yazılmıştı.

Öte yandan Nineva Kütüphanesinde Sümerce yazılara, Papazların fal kitaplarına, Astronomik tabelalara, Babiller'in Tanrı ve Kahramanlık eposlarına, havyan masallarına, avcılık yazılarına ve kralların kendi kahramanlıklarını anlatan yazılara rastlıyoruz. Başka ülkelerden getirilen eserler Asurca'ya çevrilirdi. İşte ne olduysa bu arada oluyordu. Çeviri esnasında isimler değiştiriliyor, yerler değiştiriliyor ve böylece önemli bulunan yapıtlar "Asurlaştırılıyordu". Yapıtlar ve yazılar estetik ve kültürel kurallara göre değil, Asur egemen sınıfının çıkarları doğrultusunda değiştirilirdi. Burada bir kültürel sömürü ve asimilasyon söz konusuydu.

Nineva Kütüphanesinde bulunan yazı tabletleri üzerine Asur kraları, başkalarına yaptıklarını ballandıra ballandıra anlatıyorlardı. Bu tabletler üzerine yazılanlar konusunda daha önce bilgi verilmişti. Burada tekrara gerek yoktur. Ama bu tabletler gaddarlık ve terörizm hakkında birer ibret belgeleridir. İnsanların canlı olarak derisini yüzmeyi, gözlerini çıkarmayı, kemiklerini kırmayı, onları çarmıha germeyi ve yakmayı belgelemiş bu tabletler. Asur egemenleri bu işkenceci eylemleri coşku ve zevkle anlatmışlar ve bunu herkesin öğrenmesi için, kendi Kütüphanelerinde saklamışlardı. Bu tabletler bir yandan da savaş kültürünün insanları ruhsal olarak ne kadar değiştirebileceğinin de kanıtı oluyorlar. Yukarıda anlatılan örnekler coşku ve zevkle anlatıldıklarına göre, savaş ruhsal olarak insanları kökten değiştirebilmiş demektir.

Peki Nineva'daki Kütüphaneyi nasıl değerlendirmek gerekiyor?

Nineva Kütüphanesinin özüne bakılırsa, bunun bölge halklarının kültür ve uygarlık mirasını özenle koruduğunu görülecektir. Kütüphane bölgenin tarihine ve kültürüne ışık tutuyor. Bu Kütüphanede, bir yandan ibret belgeleri dururken, öte yandan gurur duyabileceğimiz belgeler de vardır. Nineva Kütüphanesini yaratmak, elbette herkesin işi değildir. Olamaz da. Bu işi gerçekleştirmek için, büyük çalışma ve ustalığa gereksinim vardır. Bir kültürel kurum olarak Kütüphanenin önem ve bilincine varmış politik liderlerin varlığı da önemlidir elbette. Va-

rolan bilgileri düzenlemek, onları okunur hale getirmek ve sonra da saklamak, emek ve beceri isteyen bir uğraştır. Bundan dolayı Nineva Kütüphanesiyle gurur duymamız ve övünmemiz gerekiyor.

Bu bağlamda Asur egemenlerinin, bölgenin kültür mirasını koruduklarını ve geçmişimizi öğrenmede bizlere kolaylık sağladıklarını söylemek pek doğru olacaktır. Her ne kadar bu zengin kültür mirası ve bilgilerin bazı bölümleri tahrip edilerek günümüze kadar gelmişlerse de, tarih ve uygarlığımızın birer ürünü olarak, bizim onlara gereken önemi vermemiz lazımdır. Onlar bilincimiz ve belleğimizdirler.

Bölgede bugüne kadar birçok kültür kurumu ve bilgi merkezleri yakılıp yıkıldı. Kendini bilmez imparatorlar, krallar, padişahlar, geçmişle olan bağlarımızı unutmak için, kültürümüzü yok ettiler. Büyük İskender Kürt coğrafyasına sefer düzenlediği zaman, Zerdüşt'ün öküz derisi üzerine yazılan Kutsal Kitabını ve birçok yazılı eseri yakmıştı.

Nineva Kütüphanesi kadar büyük ve görkemli olan Mısır'ın İskenderiye Kütüphanesi de, bir zamanlar Arap Müslümanları tarafından yakıldı. Bu yakılmayla ilgili birçok öykü vardır. Bu öykülerin en önemlisi Arab Doktor Abdel Al Latif (1160-1231) tarafından söylenmiştir. Latif'e göre İskenderiye Kütüphanesi, Halife Ömer'in izniyle Amir Ibn Al Aş tarafından yakılmıştır. Kitap tomarları İskenderiye hamamlarını ısıtmak için yakacak olarak kullanıldılar. Kitapların tam altı ay boyunca İskenderiye hamamı suyunu ısıttıkları söyleniyor! Evet, binlerce değerli Kitap Arap Müslümanları tarafından hamamlarda yakacak olarak kullanıldılar. Ve bunun emrini de tüm İslamın öncüsü olan, bizzat Halife Ömer'in kendisi vermiştir.

ASUR İMPARATORLUĞU'NUN BÜYÜMESİ

Asur Halkının bölgeye yerleşmesiyle beraber, komşu halklarla iyi ticari ilişkilere girdiler. Onlar kendi bölgelerine yerleştikleri andan itibaren komşu halkların denetim ve egemenliklerini hemen kabullendiler. Ama bölgedeki devletler arasındaki savaş Asurlara büyüme ve gelişme olanağı sağladı. Ticaretten elde edilen zenginliklerin büyük bir

bölümü Kral ailesinin elinde toplanıyordu. Biriken maddi olanaklarla beraber bir de zanaatçılık geliyordu. Zanaatçıların büyük bir bölümü savaş aletleri ürettiyordu. Maddi olanaklar ve demir çağına ait olan savaş araçlarının gücü birleşince, ortaya büyük bir savaş gücü çıkıyordu.

Asur imparatorluğunun gelişmesiyle beraber, büyüme başlı başına bir amaç olmuştu artık. Zengin kentlere saldırı düzenleniyor ve bunların malları yağmalanıyordu. Savaş tutukluları köleleştiriliyor ve maden ocaklarında, tarım ve yapımı alanında köle olarak çalıştırılıyorlardı. Ayrıca kölelerden zanaatkarlar yetiştiriliyordu. Bu zanaatkarlar savaş malzemesi üreterek başka insanların köleleştirilmesine yardımcı oluyorlardı.

Büyüyen imparatorluğun askeri gereksinimlerini karşılamak için, tarım alanından işgücü alınıyor ve bunlar askeri alana sevk ediliyorlardı. Üretken bir alandan üretken olmayan bir alana insan gücünü kaydırmak, beraberinde elbette ekonomik sorunlar yaratıyordu. Toplumda üretenlerin sayısı hergün daha azalırken tüketici sayısı da bu azalmaya karşı paralel olarak fazlaşıyordu. İmparatorluğun ve bununla beraber ordunun büyümesi, somut olarak tarımın gerilemesi anlamına geliyordu. Ayrıca savaş ortamı aileleri doğurgan olmaya çağırıyordu. Sadece doğurganlık da yetmiyordu, temel olan erkek çocuk doğurmaktı. Kürtaj yapanlar büyük cezalara tabi tutuluyorlardı.

Asurlar ilk savaşlarını, komşuları olan ve onlara yüzyıllardır vergi verdikleri Mitanilere karşı yaptılar. Mitaniler iç sorunları yüzünden güçsüz düşmüşlerdi. Zayıflayan Mitani Halkını savaşta yenmek pek zor değildi artık. Mitaniler'in yenilgisinden sonra Asurlar, hemen Mısırlılarla ilişkiye geçtiler. Buradaki önemli amaç suydü: Mısırlılar'dan güvence almak ve yeni kazanınları garantilemek. Fakat bu yeni ilişkiler Asurlar'ın Güney komşusu olan Babileri rahatsız ediyordu. Bölgedeki savaş yorgunluğundan dolayı, yeni kurulan Asur krallığı hemen kabul edildi. Yeni Asur krallığı Mitaniler'in Ülkesini de içine almıştı. Savaş yorgunluğunu fırsat bilerek Asurlar, hemen Mısırlı Firavunlara armağanlar göndererek gönüllerini almak istiyorlardı. Ve bunda başarılı da oldular.

Bundan hemen sonra Babillerle ilişkileri geliştirmek için, Asur Kralı Asur Ubalit'ın kızı, Babil kralıyla evlendirildi. Babil'e bu dönemde Zagros Halkı Kasitler egemendi. Babil (Kasit) Kralı öldüğü zaman, halk, anası Asur olan bir gencin krallığını kabul etmeyeceklerini ilan etti. Kasitler, anası Asur olan genç kral adayını öldürdüler ve onun yerine, soylu fakat kral ailesinden olmayan birisini kral yaptılar. Bu olay Asurlar tarafından bahane gösterilerek, Babil'e saldırı düzenlendi.

Asur imparatorluğunun ciddi bir biçimde büyümesi, Kral Salmanasar döneminde M.Ö. 1200 yıllarından başlayarak, adım adım genişlemeye başladı. Salmanasar tarihte zalimliği ve gaddarlığıyla anılıyor. Örneğin, Hitit destekli olan ve Mitaniler arasından başlayan bir isyanı bastırmak için, büyük katliamlar yaptı. Düşmanlarına karşı acımasız olan Salmanasar, etrafına korku saçıyordu. Mitaniler'deki isyanı bastırmak için Salmanasar, Mitanili olan 14.400 savaşçının gözünü canlı olarak çıkarmıştır. Bu esnada Mitaniler'in 180 yerleşim yeri yerle bir edilmiştir.

Babillerle yapılan şiddetli savaşlardan sonra, yenilgiye uğrayan Babil kralı kısırlaştırılıyordu. Daha önce de yazdığım gibi savaş esirleri yapı projelerinde köle olarak çalıştırılıyorlardı. Salmanasar döneminde yeni yapılan bir kentte, binlerce Kasitli yapım işlerinde köle olarak çalıştırıldılar. Söz konusu kenti Kasitli köleler, emekleriyle inşaa ederken, Kasitlerle akraba olan Huriler de, yapım işlerinde usta olarak çalışıyorlardı. Ama bu eser kral Salmanasar'ın katkısı olarak anılıyordu. Peki buradaki somut kent, köle olarak çalıştırılan Kasitliler'in midir? Ya da usta olarak çalışan Hurililer'in mi? Yoksa bu eser Asurlular'ın bir eseri olarak mı görülmelidir? Aslına bakarsanız bölgemizdeki birçok uygarlık ve kültür eseri aynı yukarıdaki Salmanasar'ın kentine benziyorlar. Onları bir etnik gruba tamamen mal etmek çarpık bir bakış açısıdır. Çünkü etnik yaklaşım bilgiden çok propagandaya ağırlık veriyor. Etnik tarih anlayışı bölgemizin gerçekleriyle bağdaşmıyor. Ama her ne hikmetse büyük çoğunluk bu yöneme başvuruyor.

Asurlarda süreklilik arz eden en önemli olay, büyüme gereksinimiydi. Asur'un coğrafik durumu ve yeri elverişsizdi. Kuzeyde Mitaniler

önemli politik ve askeri güce sahiptiler. Güneyde Babiller de önemli bir güç oluşturuyorlardı. Mitaniler ve Babiller önemli ticaret yollarını denetimleri altına almışlardı. Kendisini güvenlik içinde hissedebilmesi için, bu stratejik yolları, Asurlar'ın denetlemesi gerekiyordu. Aksi durumda Asur ülkesi kolay yara alabilir, gelirleri azalabilir, ülke istila edilebilirdi vb.

Asurlar kendi yurtlarına Mat Asur ismini vermişlerdi. Bu da "Asur Tanrısı'nın Ülkesi" anlamına geliyor.

Asurlar'daki dünya görüşünde egemen olan Tanrı ve ülke bağlantısı, zamanla bölgede dine dayalı bir görüşünün yaygınlık kazanmasına yardımcı olacaktı. Hem Asurlar ve hem de Babiller kendi ülkelerini dünyanın merkezi sanırlardı. Sadece bu ülkelerde düzenin, güvenliğin ve barışın egemen olduğu kabul ediliyordu. Bu ülkelerin dışında ise kaos vardı. Kaosun egemen olduğu ülkelerde, bazı korkunç güçler her an, uygar ve düzenli toplumu temsil eden Asurlara saldırmaları bekleniyordu. Bu kötü güçlere ve saldırganlara karşı Asurlu ve Babilli insanların iyiliği temsil ettiğine inanılırdı. Bunların amacı açık olarak kosmozu yıkmak, yani düzeni ortadan kaldırmak ve yerine kaosu yerleştirmektir. İşte bu dini inançlardan dolayı Asurlar'ın dünya görüşünde belirgin olan tek şey büyüme ve misyonerlik tutkusuydu. Asurlara göre başka ülkelerin zorla uygarlaşması kaçınılmazdı, bu uygarlaşma da aslında "Asurlaşma" anlamına geliyordu.

Misyonerlik ideolojisini arkasına alarak, karşıtlarını "uygarlaştırmak" isteyen Asur egemenleri, amaçlarına ulaşmak için her türlü yonteme başvururlardı. Kral Salmanasar çeşitli bölgelerdeki direniş potansiyelini kırmak için, yığınla halk gruplarını anayurtlarından başka alanlara kaydırıyordu. İstila edilen yerlerden büyük halk grupları alınıyor ve imparatorluğun merkezi Asur'a yerleştiriliyorlardı. Hatta bazı hassas bölgelere Asurları da yerleştirmek, misyoner ideolojinin başka bir yönünü oluşturuyordu. Bu uygulamanın bir sonucu olarak da Asurlar becerikli doktorları, heykeltıraşçıları, deneyimli savaşçıları hiç emek tüketmeden kazanıyorlardı. Kaçınılmaz olarak bu eğitilmiş tabakaların Asur'a yerleştirilmesi, bir zenginliği de beraberinde getiriyordu.

Asur imparatorluğunun büyümesiyle beraber Astroloji de sistemik bir hale geliyordu. Çünkü Astroloji Asurlar'da misyoner ideolojinin bir parçası veya kaçınılmaz devamı olarak değerlendirilirdi. Astrolojinin yaygınlık kazanmasıyla beraber, politik iktidar doğrudan din adamların denetimine giriyordu. Kral Nebukadnezar en son döneminde astrologların eline düşüyor ve onların onayı olmadan hiçbir ciddi karar alamıyordu.

Zamanla Asurlar şunu iyice anladılar: Bir ülkenin gücü sadece kralın yeteneği ve ordunun gücünden meydana gelmiyordu. Bunlarla beraber halkın birliğini sağlamak, düzenli ilişkiler kurmak ve halkı disiplinize etmekte bir zorunluluktur. Bundan dolayı Asur yasalarında disiplin ve itaat etmek hep öne çıkarılıyordu. Yasalardaki cezalar sertleşiyordu. Hapis cezası, idam cezası, ayak, kol ve el kesmeler, göz çıkarmalar, dil ve burun kesmeler olağan cezalar olmaya başladı. Zorla çalıştırma ve kırbaçlama da bir ceza yöntemi olarak uygulanırdı.

Söz konusu düzenlemelere paralel olarak kadınların kıyafetleri ve özgürlükleri de düzenlenmeye başlandı. Soylu kadınlar resmi yerlerde serbest gezemezlerdi ve yüzlerini örtmeleri gerekiyordu. Salt fahişeler istedikleri gibi davranabilirlerdi.

Tüm bu belirti ve düzenlemeler yaşamın militaristleştirildiğini gösteriyor. Düzenlemeler ancak askeri kışlalarda ve savaş alanlarında olabilirdi. Ama askeri disiplin ve düşünceyi kapsamlı bir biçimde topluma yaymak, bir saplantının göstergesi olarak görülmelidir. İstisna olarak düşünebileceğimiz bir şeyin kalıcılığı ve genelleştirilmesi, yaşam biçimi haline dönüştürülmesi, toplumsal ve sivil ilişkilerin altüst edilmesi anlamına geliyor.

Asur Halkı bu militaristleşen toplumun bedelini çok büyük ödedi. Her şeyden önce tüm bölge halkları onlara düşman olmaya başladı. Ve Asur imparatorluğu düştüğü zaman, bölgede gerçekten bayram havası yaşanıyordu. Bu da varolan toplumsal nefretin iyi bir işaretidir.

Asur egemenleri arasında savaşa en az yatkın olan kralların başında Asurbanipal sayılır. Asurbanipal ilke olarak savaşa katılmazdı. Savaşı

kendi kurmayları yürütürken, kendisi Başkentte otururdu. Elimizdeki kaynaklara göre Asurbanipal edebiyatı savaşa tercih ediyordu. Zaten önlü Nineva Kütüphanesi de Asurbanipal döneminde yapılmıştır. O Savaş Tanrıçası İştâr'ın öğütlerini tam tamamına uygulardı. Güzel yemekler yer ve bunun yanında da şarap içerdi. Müzik dinlemekten zevk alırdı. Tanrılar'ın değerini bilir ve onları överdi.

Asur İmparatorluğunun büyüme dönemini incelerken, haritalarda sürekli olarak Kurkh adında bir yerleşim alanına rastladım. Bu alan, dönemin bölge Başkenti Amed'in Güneyinde ve eski bir kent olan Nusaybin'in Kuzeyine düşüyordu. Bölgeye iyi tanıdığım için, bu ismi çağrıştıran belli yerleşim alanlarını hemen düşünmeye başladım. Coğrafik olarak Amed'in Güneyine düşen ve Nusaybin'in Kuzeyinde olan, aynı anda Mardin, Mahserte (Ömerli), Midyat ve Nusaybini birbirine bağlayan bölgede, Kurkh ismini bana hatırlatan şu yerleşim alanlarını sayabilirim: Kurka Metina, Kurka Habise, Kurka Çeto, Der Kurkh, Kurdize, Kurka Buhure ve Kurkh'le başlayıp Kurkh'le biten bölgedeki nice yerleşim alanı. Acaba bu yerleşim alanları kendi başına bağımsız bir krallık mıydılar? Yoksa aynı aşirete mensup ve değişik yerlere yerleşmiş soylar mıydı bunlar? Ya da bu benzeşmeler yerleşim alanlarının coğrafik konumundan mı ileri geliyorlardı? Tüm bu sorulara kesin cevap vermek şimdilik olanaksızdır. Çünkü bu alanlarda bugüne kadar hiçbir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Bölgemizin tarihine önemli katkılar yapacak olan bu arkeolojik kazıları başlatacak, ya da bunun yapılabilmesi için çalışacak olan insanlarımızı, şimdiden kutlamak istiyorum!

Kurkh ismi bir de ülkemizin ilk hecesi "Kur"la aynıdır. Bu kadar hece ve isim benzeşmesi elbette bir raslantı olamaz. Bu konuda gerçek ve yararlı bilgiler üretmek için, mutlaka bölgede arkeolojik kazıların yapılması lazım ve bu arkeolojik bilgilerin mutlaka diğer bilimsel bilgilerle birleşmesi gerekiyor. Aksi durumda, tarihi bilgiler yerine önyargılar üretme konumuna düşeriz. Bu da tasvip edilecek bir durum değildir.

Bölüm 5

Kürtler

GİRİŞ

Kürtler ve Kürt coğrafyası ile ilgili kaynak ve bilgiler çok kısıtlıdır. Bunu hepimiz az çok biliyoruz. Fakat bu olayın bir de başka bir yanı var. Her şeyden önemlisi Kürtler'in tarihinin bugüne kadar, önemli bir oranda, yabancılar tarafından yazılmış olmasıdır. Önemli arkeolojik kazılar ve tarihi belgeler, ülkemizi sömürgeleştiren egemen güçlerin arşivlerinde saklanıyor. Kürtler'in kendi tarihini ve toplumlarını anlatması ve bunu yazılı olarak ifade etmesi bile büyük güçlüklerle doludur. Kendi toplumunu ve tarihini iyi öğrenmek için Kürdün, her şeyden önce bir kaç yabancı dil bilmesi gerekiyor. Avrupa'daki büyük ve önemli dillerin dışında ayrıca Arapça, Türkçe, Farsça, Asurca ve bölgenin diğer önemli yazılı dillerini öğrenmeden kapsamlı tarihi bilgiler üretmek olanaksızlaşmıştır. Kendi ülkesinin ve halkının tarihini yazmak için bu kadar yabancı dil öğrenmeye gereksinim duyan, dünyamızda başka tarihçilere ve araştırmacılara rastlamak pek olağan değildir. Ben burada elbette yüzeysel bilgilerden ve olgulardan söz etmiyorum. Tarihimizle ilgili derinlemesine sosyal, kültürel, demografik ve ekonomik bilgilerin üretilmesini sağlamanın zamanı çoktan gelmiş geçmiştir bile. Bu yamsal önem taşıyan konuda epey geç kalınmıştır. Ayrıca bir de varolan kaynak ve belgeleri sağlam bir metodolojik süzgeçten geçirmekte bir zorunluluk olmuştur artık. Yalnız tek başına bunu bile başarmak ekip işidir ve büyük ekonomik ve entellektüel olanaklar istiyor...

Arkeolojik kazıların sonuçları ve tarihi belge niteliğindeki eserler,

bilinçli olarak belli çıkarılara göre ayarlanmışlardır. Bazı tarihi alanlarda arkeolojik kazılar yapmak ve bölgemizin zenginliklerini gözler önüne sermekten bilinçli olarak kaçan kurumlar vardır. Ya da bilinçli olarak buraları önemsemeyen üniversite ve devlet kurumları vardır diyebiliriz. Bölgemize karşı olan lakaytlık ve tarihsel belgelerin duyarsızca tahrip edilmesi olayı ve bunun örnekleri yığınlarcaadır. Uygarlığımızın ve kültürümüzün ürünlerine bilindiği gibi zorla elkonulmuştur ve bunlar gerçek kimliklerinden uzaklaştırılmışlardır. Bunları tekrar yerli yerine oturtmak ve yeniden değerlendirmek, olsa olsa bilimsel kurumların işidir... Bu olanaklar da ülkemizde şimdilik yoktur.

Yukarıda yazdıklarımızın ışığında şunu söylebiliriz: Bölgenin ve Kürtler'in tarihi ile ilgili şu anda söylenecek şeyler çok sınırlıdır. Ama buna rağmen bölgenin tarihi ile ilgili önemli temel taşlar vardır. Bu temel taşları toplamak ve bunlardan bir yapı inşa etme sürecinde, en önemli rolü, tarihi belgeler değil tarihi anlayışlar ve teoriler oynacaklardır. Varolan belge ve bilgileri sistematikleştirmek, önemli ve önemsizi birbirinden ayırmak, tarihsel gelişmeyi doğru yakalamak, olayların maddi ve kültürel bağlarını bulmak, ancak sağlam bir tarih anlayışıyla mümkün olabilir. Tarih, sosyoloji ve antropolojinin temel teorik bilgilerinden nasibini alamayan araştırmacılar tarafından, bu alanda sağlıklı bilgi üretilemez. Sağlıklı bilgi üretmek, ancak bağlamları açıklamakla olanaklı olabilir. Olguları ve belgeleri arka arkaya dizmek tarih değildir.

Özellikle bölgemizin karmaşık tarihi geçmişi gözönünde bulundurulursa, tarihçilerin kendi alanlarında dürüst ve duyarlı olmaları gerekiyor. Bilimsel dürüstlüğün olmadığı yerde, biliyoruz ki basit hesaplar ve şarlatanlıklar gelişir. Bölgeyi istila eden egemen güçlerin kalenışörleri, bu alanda epey safsata ürettiler. Kürt Halkını tarihten silmek için, bilim adına her türlü saçmalığı ileri sürdüler. Ama ezilen bir halkın çocukları olarak, bizim de böylesi şarlatanlıkları, uydurmaları, başka bir biçimde ve bir daha tekrar etmekte asla fayda görmüyorum. Olsa bile bu yanlıştır. Çünkü insanlığa ve ezilenlere hizmet etmek, doğruyu ve güzeli savunmak yalanlarla gerçekleşmez. Yalan ve sahtekarlıklar ancak ve ancak

egemen sınıflara hizmet edebilir. Onun için nasıl olursa olsun, her zaman gerçekleri yazmak en doğrusudur.

BÖLGENİN ADI

Antik tarihinde Kürdistan ismi yoktur. Bunu var saymak bile yanlış bir tutum olur. Ülkemize verilen bu ismin, tarihsel olarak yaklaştığımızda, oldukça yeni olduğunu göreceğiz. Ülkemiz, bu ismi almadan önce, değişik aşiret ve boyların ismini alarak varlık gösterdi... Bunların kim olduğu konusu ise, günümüzde bile tartışılıyor. Bu, bölgemizde tarihsel ve kültürel bir gerçektir.

Öte yandan bu tarihsel ve kültürel gerçekler hemen hemen tüm halklar için geçerlidir. Bu iddiaları kanıtlamak için de, pek çok uzaklara gitmeye gerek yoktur. Komşularımız olan Araplar'ın, Farslar'ın ve Türkler'in tarih boyunca değişik isimleri vardır. Bu bağlamda en dağınık olan etnik grup Türklerdir. Ülke olarak Türkiye'nin ismi 70 yıllık bir geçmişe sahiptir. Türk ve Türklerle akraba olan tüm devlet kuruluşları değişik değişik isimlerle anılırlar. Bunlar Hunlar, Moğollar, Selçuklular, Osmanlılar vs. olabilirler... Aynı tarihsel ve kültürel gerçekler Araplar ve Farslar için de geçerlidir.

Kürdistan sözcüğü birleşik bir sözcüktür. İlk sözcük "Kur"dır. Türkçede "Kur", "Kür" olarak yazılır. Kürtçe yazılışta ise "Kurdistan" olarak yazılır. Sözcüğün tarihsel gelişmesine baktığımızda, bunun Sümerce'de Dağ anlamına geldiğini göreceğiz: "Kur" sözcüğünden, daha sonra Zik-Kur-rat sözcüğü türetilmiştir. Zik-Kur-rat dağa benzeyen taşınak anlamına geliyor. Sümerce'deki "Kur" gelişimi güzel herhangi bir dağ için kullanılmıyor. "Kur" Sümerler'de Zagros Dağlarına verilen somut bir isimdir. Daha önceki bölümlerde de anlattığım gibi Sümerler Zagros Dağlarından Mezopotamya Ovalarına inmişlerdi. Burada eski ülkelerinin coğrafyasını andıran yapıları inşa ederken de, "Kur" sözcüğünü kullanıyorlardı.

"Kur" sözcüğü önlü Gilgamiş Destanında da geçiyor. Burada "Kur" hem ölüm ülkesi anlamında, yani ruhların gittiği alan olarak, hem de

düşman ülkesi anlamında kullanılıyor. Zagros Dağlarından gelerek Mezopotamya'yı defalarca istila eden halkların göçtüğü ve barındığı yer, elbette düşman ülkesi olarak nitelendirilecekti. "Kur" hem Zagros Dağlarıydı hem de aynı zamanda düşman ülkesiydi. Hem Sümerler ve hem de Mezopotamya'da yaşayan birçok devlet ve topluluklar, Zagros Dağlarında yaşayan halklardan çok çekmişlerdi. Mezopotamyalıların Zagros Dağlarına değişik isimler ve anlamlar vermesi, bölgenin somut tarihi gerçekleri ile yakından bağlantılıdır. İlk başta buraya dağ denilmiştir, daha sonra buraya düşman ülke ismi verilmiştir, daha daha sonraları ise buralara ölümler diyarı belirlemesi uygun bulunmuştur.

Sözcüğün diğer bir bileşeni ise "Stan"dır. Bu sözcük birçok alanda kullanılır ve bu değişik kombinezonlarla isim olarak önümüze çıkar. Köken olarak sözcük Hint-Avrupa dillerinden çıkmıştır. Bunun dilbilimsel anlamı şudur: Bir alan, bir diyar, bir barınma yeri, sınırları belli olan bir bölge, somut bir amaç için ayrılan yer vb. anlamlara gelebilir.

Şimdi burada ileri sürdüğümüz tanımlara uygun olarak bazı isimleri sayalım: Orman, Kürtçe'de Daristan'dır. Dar Kürtçe'de ağaçtır, dar ile stan birleşince daristan ortaya çıkmıştır. Mezarlık, Kürtçe'de Goristan'dır. Gor Kürtçe'de mezardır ve bu stanla birleştirilince, ortaya goristan çıkmıştır. Afganistan da aynı ilkelerle birleştirilmiştir ve bir ülkenin adı olmuştur. Gülistan ise, aynı ilkelerle oluşturulmuş ve gül bahçesi olmuştur, vs..

Kürdistan ismi de, işte böyle bir isim birleşimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Eğer Sümerce'deki "Kur" sözcüğünü temel alırsak, Kürdistan ismi, dağlar diyarı olabilir, veya dağlar ülkesi olabilir, dağlık alanlar da olabilir. Bu tanımlama bölgenin topografyasıyla iyice çakışıyor.

Burada ileri sürdüğüm görüşlerin mutlak doğru olduğunu iddia etmiyorum. Bu görüşler doğru ya da yanlış olabilir, ama bunların dikkate alınması gerektiğini düşünüyorum. Burada ileri sürülen tezlerin kesinleşmesi için daha fazla ve kapsamlı araştırmaların yapılması gerekiyor.

Bölgenin ismi ile ilgili türetilmiş benzer görüşler, daha önce de yazılmış olabilir. Yalnız bu ismin, bir Sümerce sözcük olan "Kur" söz-

cüğünden türetenlere, şimdiye kadar rastlamadım. Bunu ilk olarak ben ileri sürüyorum.

Bölgenin antik tarihini incelerken Zagros Dağları ve Sümer uygarlığının arasındaki bağlantılardan söz etmişim. İşte bu ismin Sümerlerle bağlantılı olabileceğini ilk burada düşünmeye başladım.

Bu bağlantı ve veriler yeni oldukları için de, bunların kesin doğrular olduğunu söylemek, bilimsel bir görüş değildir. Ama şunu da söylemeden geçemeyiz: Bu görüşler hem mantıksal hem de tarihsel olarak, bölge gerçekleriyle çakışıyorlar.

Bu görüşlerin bir de dilbilimsel açıklamaları vardır. Yukarıdaki açıklamalarımız her yönüyle dilbilimsel verilere uygundur. Genel olarak isimler ve dil arasında kültürel bağlantılar vardır. Bunu biliyoruz. Ayrıca bu görüşler bir yanıla bölgenin kültür ve uygarlık tarihi ile de içiçedirler.

Kürdistan ismi, ayrıca coğrafik bir isimdir. Kürdistan'ın, ne coğrafik ne de etnik sınırları kesin olarak belli değildir. Kürdistan'ın çekirdek bölgesi hep aynı kalmıştır. Öte yandan Kürdistan'daki coğrafik sınırlar da dönemlere göre daralmış ve genişlemiştir. Bölgedeki etnik oluşumlar da çok farklı bir rota çizmektedir. Bölgede yaşayan boy ve aşiretler, yoğun bir kültürel etkileşme sonucunda, minimum müştereklerde birleşebilmişlerdir. Bu etkileşme süreci hiçbir zaman sonuçlanmamıştır ve hâlâ bu devam etmektedir. Kültürel etkileşmenin yoğunluk derecesi, elbette ki her tarihi döneme göre, farklı farklı gerçekleşmiştir. Bölgeden kimlerin gelip kimlerin geçtiğini doğru tespit etmek bile, başlı başına bir sorundur...

ETNİK OLUŞUM

Bölgedeki etnik oluşumla ilgili ileri sürülen birçok tez vardır. Bunları burada yeniden tekrar etmekte pek yarar görmüyorum. Yalnız bu alanda, birçok tezi kendisinde barındıran ve Kürt insanı tarafından sevilen bir şair ve beğenilen bir şiirle konuya başlamak istiyorum. Aslı Kürtçe olan şiir, Türkçe'ye şöyle çevirilmiştir:

"Benim o Kardoh, eskiden kalan,
 Benim o Mitan, Nayri ve Sobar,
 Benim o Lolo,
 Kardoh ve Kudi
 Benim Mad ve Goş
 Hori ve Gudi.
 Benim Kurmanc ve Kelhor, Lor ve Gor,
 Benim, ben Kürdüm aşağıda ve yukarıda.
 Birkaç bin yıldır
 Benim ülkem
 Parça parça oldu
 Düşmanın elinde!
 Kimim ben?"(20)

Evet yukardaki şiir, tanınmış Kürt şairi Cigerxwîna aittir. Burada asıl konuya geçmeden önce hemen şunu belirtmekte yarar görüyorum: Buraya aktardığım bölümün ilk cümlesi, çevirmen tarafından Türkçe'ye yanlış çevrilmiştir. Şöyle ki: "Benim o Kardox, eskiden kalan" dizesi, şiir'in Kürtçe olan aslında "Benim o Kardox, ebedîden kalan Haldî" olması gerekirdi. Haldî'nin Kürtçesi Xaldî olarak yazılır. Yabancı dillerde bu halka "Kaldeer" denilirdi. Xaldiler, bölgenin en eski halklarından birisi olarak kabul edilirler. Zaten şiir'in konusu ve örgüsü de, Kürtler'in ataları olarak kabul edilen halk ve boyların kısa bir tarihçesidir.

Şimdi burada sorulması gereken soru şudur: Şair olmakla beraber aynı zamanda tarihçi de olan Cigerxwîn, neden, tüm bu halk ve boyları Kürtler'in ataları olarak gösteriyor? Sadece Cigerxwîn değil, birçok tarihçi ve araştırmacı da, konuya böyle yaklaşmaktadır. Konudaki ayrıntıları

20) Kine Em? Cigerxwîn, s. 155. Derleyen A.Balı, Pele Sor yayınları.

bir kenara bırakırsak, burada ileri sürülen görüşlerin hiç de yabana atılır olmadığını. Şöyle ki: Şiirde adı geçen tüm boy ve halklar bölgede devlet ve uygarlıklar kurmuşlardır. Adı burada geçen tüm halklar ya Hint-Avrupa dil ailesine ya da yerli halk olarak adlandırdığımız gruba mensup oluyorlar. Burada adı geçen halk ve boyların hiçbirisi, coğrafik olarak bölgenin sınırları dışında değildir. Bu boy ve halkların bazıları, eğer coğrafik sınırların dışına düşseydi, yukarıda dile getirdiğimiz görüşler yanlış olabilirlerdi. Eğer bu halkların bazıları yine dilsel açıdan Hint-Avrupa dil grubuna girmeseydi, yukarıdaki görüşler yine yanlış olacaktı.

Ayrıca bir de bu coğrafik alanda, Kürtler dışında Hint-Avrupalı mirasını sürdüren başka bir halk yoktur. Yörenin sınır bölgelerinde elbette Ermeniler ve Persler vardır, bu konu bilindiği gibi çok açıktır. Ama şu da bir o kadar açıktır ki bu her iki halkın anayurtları ve çekirdek bölgeleri, bölgemizin sınırları dışında kalıyorlar.

Durum böyle olunca, önümüze şu iki seçenek çıkıyor: Birincisi, ya şiirde adı geçen halk ve boylar, kültür, uygarlık, dil, nüfus ve diğer birçok açıdan, tümünden ortadan kalkmışlardır, ya da bu halk ve boyların kültür, dil, nüfus ve uygarlık mirasını sürdüren yeni bir halk vardır. O halde bu halk kimdir? İkincisi de şöyle olabilir: Bu halk ve boyların Kürt Halkı ile hiçbir ilişkileri yoktur. Bu da bir görüş olabilir, ama bu görüş bana göre yanlıştır ve maddi temelden yoksundur. Herhalde bu halklar ve boylar buhar olup ortadan kaybolmadılar?

Eğer bu halk ve boyların bazıları dil ve kültür açısından Sami veya Turani olsalardı, belki durum o zaman farklı olurdu. Ama elimizdeki tüm verilere göre, bu halk ve boyların hiçbirisi ne Sami ne de Turani Halk gruplarına girerler. Kardohlar, Haldiler, Mitaniler, Nayriler, Subarlar, Lololar, Kudiler, Madlar, Goşlar, Huriler, Kurmanclar, Kelhorlar, Lorlar ve Gorlar'ın Sami veya Turani soydan olduklarını ileri süren bilimadamlarına şimdiye kadar rastlamadım. Tabii olarak, burada Türk Dil Teorisi ve benzeri saçmalıkları kastetmiyorum. Bu saçmalıklara teori ve bilim bile demek, bence hakaret olarak kabul edilmeli. Eğer Sümerlere, Sümer Türkleri deniliyorsa, eğer Hititlere, Eti Türkleri

deniliyorsa, o zaman yapılanlara salt saçmalık diyebiliriz. Bu biraz da, köylü kurnazlığıyla ve düz mantık yöntemiyle "tarih üretme" çabasıdır.

Şiir'de adı geçen halk ve boyların, Kürt Halkıyla bağlantıları olduğunu iddia etmenin, yanlış olacağını söyleyenler de vardır. Hatta bunun Türk Dil Teorisinin yeni bir Kürt versiyonu olduğunu ileri sürenlere de rastlıyoruz.

Yalnız burada temel bazı konularda yanlışlar yapılıyor. Birincisi; Anadolu'nun Batısında yaşayan tüm Hint-Avrupalı boyların Kürt olabileceğini iddia eden saçmalıkları ileri sürenler yoktur. Burada yaşayan birçok halk ve boy, dil açısından Kürtlerle açık olarak akraba oluyorlar. Bu bir gerçektir. Ayrıca, örneğin Hititler'in Kürt olduğunu iddia eden yoktur ki.

Öte yandan Hititler de Kürtlerle dil açısından akrabadırlar. Bu da gayet açıktır. Durum böyle olduğu halde, Hititler'in Kürt olduğunu iddia edenler, şimdiye kadar ortaya çıkmamıştır. Kısacası, Anadolu, Mezopotamya ve bölgeden gelip geçen herkese Kürt denilmemiştir. Burada salt ve salt, devlet ve uygarlık kuranlar, aynı zamanda Hint-Avrupalı dil ailesine girenler ilk etapta düşünülmüştür. Ve bir de bölgede yaşamış olan bazı yerli halkların Kürt olabileceği iddia edilmiştir. Bu coğrafyada yaşamış, devlet ve uygarlık kurmuş halk topluluklarıyla, Kürt Halkının bağları olduğunu araştırmak ve bunların Kürtler'in ataları olabileceğini ileri sürmek, neden, bir nevi ırkçılık olarak değerlendirilsin ki?

Peki resmi tarih tezlerini şu veya bu biçimde savunanlar ırkçı değil midir? Kendi gerçekliğini inkar etmek, ne zamandan beri anti-ırkçılık olarak değerlendirilmiştir?

İkincisi; şimdiye kadar Turani ve Sami Halk dil grubuna girenlerin, Kürtler'in ataları olduğunu iddia edecek kadar şaşkınlaşmış birisine hiç rastlamadım. Örneğin, Asurlar'ın Kürt olduğu söyleyen kimse çıkmamıştır. Ya da Turani Halkların Kürt olduğunu iddia edecek kadar basitleşen Kürt entellektüellerine de rastlamak olanaksızdır. Aksine, hem Sami Halkların, hem de Turanilerin entellektüelleri, Kürt halkının varlığını bile doğru düzgün kabul etmemişlerdir. Aslında, derme çatma

teorilerle, herkesi Turani veya Sami yapan birçok cahile rastlamak mümkündür. Bunlar profesör veya benzeri güzel ünvanlar kullanabilirler, ama işin gerçeğine bakarsak, bunların bilimle uzaktan yakından ilişkileri hiç yoktur.

Konumuzla ilgili yapılan üçüncü yanlış da şudur: Yukarıda adı geçen halk ve boyların, gerçekten ve somut olarak bölgenin ve Kürtler'in tarihi, kültürü ve arkeolojileriyle ilişkileri olup olmadığına bakılmaksızın, bu konudaki görüşlerin anında red edilmesidir. Bu konu da şunu vurgulamakta yarar var: Söz konusu tutum somut bilgilerden yoksundur ve böyle olduğu için de dikkate değer değildir.

Eğer, şiiir'de adı geçen tüm halk ve boyların, Kürtler'in ataları olduğunu söylemek ve bunu ileri sürmek yanlış bir tez ise, bunun tersini iddia etmek de bir o kadar yanlıştır. Sorun, burada doğru olanı, mantıklı olanı, dilbilimsel, kültürel ve antropolojik teorilerle doğrulanmış olanı yakalayabilmektir. Kısacası, tarihi bilgi açısından zengin olanı ve bölgenin somut gerçekleriyle çakışacak olanı üretebilmektir.

Şiiir'de dile getirilen görüşlerin yabana atılır görüşler olmadığını kanıtlayan, bazı somut gerçekler daha var. Şöyle ki; adı geçen boy ve halkların ismine benzer olan yığınla aşiret, köy, bölge ve tarihi harabeler mevcuttur bugün. Bölgede, Mitaniler, Huriler, Subarlar, Haldiler, Loriler, Goriler vb. daha nice isimle anılan yer ve aşiretler var. Bugünün Kürtçesinde bile, bu halkların dilerinden alınan sözcükler bulunuyor. Buradaki halkların Başkentleri ve önemli yerleşim yerleri hepsi bölgenin coğrafik sınırları içindedir. Durum böyle olunca da, konu elbette ciddiye alınacaktır ve tartışılacaktır.

ETNİK OLUŞUM PROBLEMLERİ

Bölgedeki etnik oluşum, tüm tarihimiz boyunca bazı problematik özellikler arz ediyor. Şöyleki: Tarih boyunca bölgede yığınla boy ve halklar gelmiş geçmiştir. Kısa veya uzun vadeli dönemlerde bu boy ve halklar burada egemenlik kurmuşlardır. Bunları eğer sistematik olarak kümelersek, karşımıza garip bir etnik tablo çıkacaktır. Buralara Sami

Halklar, Hint-Avrupalı Halklar gelmişler, Altay Dil grubuna mensup olanlar, yani başka bir deyişle Turaniler de gelmişler. Ayrıca, yerli Halklar olarak adlandırdığımız ve dil-kültür mirasıyla, öteki halk gruplarından bağımsız olarak etkinlik göstermiş, başka bir kategori daha var. Bölgedeki kültür ve uygarlık gelişmesine, işte bu yerli halkların katısı da çok büyüktür.

Detaylara bakılmaksızın şöyle diyebiliriz; Kürtler'in atalarının kim olduğu konusunda değişik tezler vardır. Tezlerin gerekçelerini bir kenara bırakırsak, şöyle yazmak mümkündür; bir yandan Kürtler'in atalarının Hint-Avrupalı göçmenler, yani Mitaniler, Medler, vb. olduğu yazılıyor. Bir yandan da Kürtler'in atalarının, bölgedeki yerli halklar, yani Huriler, Kardohlar, Gutiler, vb. olduğu ileri sürülüyor. Bunlar olayın bir yanıdır.

Öte yandan şunu da vurgulayabiliriz: Safsata teoriler dışında şimdiye kadar Kürtler'in atalarının Samiler veya Turaniler olduğunu iddia eden, ciddi ve dürüst bilim adamı, tarihçi ve araştırmacı çıkmamıştır.

Onun için Sami ve Turani tezlerini burada noktalıyoruz ve tekrar konumuza dönüyoruz.

Kürtler'in atalarının yerli halklar olduğunu ileri sürenler, mutlaka bazı etnik-kültürel konulara netlik getirmeleri gerekiyor. Yerli halkların dilleri Hint-Avrupalı Diller ailesine girmiyorlar. Tarihsel olarak da bu halklar, uygarlık ve kültürel konularda, Hint-Avrupalı Halklar'dan çok daha eskidirler. Hint-Avrupalı Halkların Anadolu ve Mezopotamya'ya göçleri başlamadan çok daha önce, bu yerli halklar uygarlıklar kurmuşlardır. Hint-Avrupalı'lar Hindistan'a göç ettikleri zaman da benzer konularla karşılaştılar. Hint-Avrupalılar'dan önce de Hint Vadisin'de yerleşik ve gelişkin bir yerleşim kültürü vardı. Mezopotamya ve bölgede de aynı durum söz konusuydu.

Yerli dillerin kendi aralarında bile akrabalıkları yoktur. Bunlar bir birinden bağımsız dillerdir. Bunların aralarında belki bazı benzerlikler olabilir veya birbirinden ödünç sözcükler almış olabilirler. Ama bu dil-

lerin birbirleriyle yakından akrabalıkları mevcut değildir. Konu aslında bu kadar basit ve açıktır.

Şimdi de asıl probleme geelim: Eğer Kürtler'in ataları gerçekten yerli halklar ise, nasıl oluyor da Kürtler'in konuştuğu dil, Hint-Avrupalı Diller kümesine giriyor? Burada iki olasılık söz konusu olabilir: Ya Kürtler toptan halk olarak dil değiştirmişlerdir ya da bu tez, kökten yanlıştır. Yerli Halklar eğer bir Hint-Avrupa Dili olan Kürtçe'yi, kendi dilleri olarak özümsemiş ve benimsemişlerse, o zaman bu nasıl gerçekleşmiştir? Bu süreç bir asimilasyon süreci miydi? Zorla mı yoksa gönüllü olarak mı gerçekleşmişti? Bu asimilasyon veya gönüllü dil değiştirme ne kadar zaman sürdü? Dil değiştirme tezini kabul edersek, karşımıza hemen şu soru çıkıyor: Tarihte toplu olarak dil değiştirmenin başka örnekleri var mıdır? Ya da bu genel olarak mümkün olabilir mi? İşte bu ve birçok soru daha yanıtız bırakılıyor.

Öte yandan Kürtler'in ataları Hint-Avrupalılar'dır diyenler de, yanıtlanması güç olan bazı sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Hint-Avrupalı Halkların hangileri Kürtler'in atalarıdır? Bunlar Medler mi, Mitaniler mi veya başkaları mıdır? Etnik oluşumda her üç olasılık arasında bir bağlantı var mıdır? Bunlar değişik dönemlerde bölgeye geldikleri için, etnik oluşum eksenini nasıl gerçekleştirmişlerdir? Etnik oluşumda bir ana halk grubu var mıydı? Her olasılıkta aynı dili mi yoksa birbirine yakın bir dil mi konuşuyorlardı? Günümüzün Kürtçe dili hangi halk grubunun dilini kendisine temel almıştır? Vs. vs...

Evet, yukarıdaki sorulara sosyolojik, antropolojik ve dilbilimsel açılardan doğru yanıtlar bulmak, elbette kolay değildir. Derme çatma bilgilerle de bu soruları geçiştirmek doğru tavır değildir.

Kitabımın birinci bölümünde Dil, Halk ve Irk arasındaki karmaşık bağlara değinmiştim. Özcesi bu ilişkilerin, Tarihsel olarak üç ana ilke etrafında geliştiğini vurgulamıştım. Birinci ilke, iki ayrı halk eşit olarak birbirleriyle yan yana yaşayabilirler ve tarihsel bir süreç içinde birbirlerini karşılıklı etkileyebilirler. Bu iki halk ,ya akraba olabilir ya da

kültür ve dil açısından birbirleriyle hiç ilişkileri olmayabilir. Akraba olsalar veya olmasalar da aynı eşitlik kuralları geçerli oluyor.

İkinci bir ilke ise şöyledir: Her iki halktan birisi diğerini asimile etmek ister. Bu asimilasyon planı başarıyla sonuçlanırsa, bir halk böylece ortadan kalkmış olacaktır. Yok eğer asimilasyon planı bazı nedenlerden dolayı geri teperse, o zaman meydana yeni bir olgu çıkar. Ya başkasını asimile etmek isteyen bir halkın kendisi asimile olur ve tarihten silinir, ya da her iki halk arasında gergin ve çekişmeli yeni bir süreç başlar.

Üçüncü bir durum da şöyledir: İstilacı olan bir halk, istila ettiği bir diğer halkın denizlerinde bir gün kaçınılmaz olarak boğulup kaybolabilir. Bunun örnekleri tarihte vardır ve ben bunları kitabımın birinci bölümünde anlatmıştım. Başka halkları kendi denetimlerine almak isteyenler, bir gün istila edilen halkın güçlü ekonomik, askeri, idari ve kültürel olanakları karşısında tutunamayabilirler ve bunlar zamanla ortadan kaybolabilirler. Bunlar etnik konularda yöntem problemleri olarak kabul ediliyorlar. Şimdi yine asıl konumuza dönelim:

Eğer Kürtler'in halk olarak etnik oluşum sürecine, böylesi bilimsel bir yöntemle yaklaşırsak, ayrıca önyargılı ve derme çatma bilgilerden oluşan tezleri de bir yana bırakırsak, o zaman halkımızın tarihi hakkında tutarlı tezler üretebiliriz. Böylesi bir yaklaşıma hem halkımızın hem de bölgeye komşu olan halkların gereksinimi vardır.

Yukarıdaki yaklaşımımızı yakından ilgilendiren şu tarihi veriler, herkezce biliniyor. Kasitler Zagros Dağlarına geldiklerinde Gutilerle karşılaşır, Mitaniler Kuzey Mezopotamya'ya yerleştiklerinde Hurilerle karşılaşır ve Medler de Ürmiye Gölü ve Van Gölü çevresinde egemenlik kurarken Mannilerle ve Huriler'in bir bölümüyle karşılaşır.

Buradaki somut tarihi veriler, bölgedeki etnik oluşumu nasıl etkilemişlerdir? Etkileme nasıl bir kültürel ve dilsel süreç izlemiştir? İlişkilerde tek yönlü asimilasyon mu yoksa kültürel bir kaynaşma mı vardır? Etnik oluşumda tekleşme süreci ne kadar zaman sürmüştür?

Yukarıdaki sorular, şimdiye kadar hiçbir biçimde bilimsel olarak ele alınmamıştır. Yüzeysel yaklaşımlarla sorular geçirilmiş ve konuya da ge-

reken ciddiyet verilmemiştir. Halbuki sorulara doyurucu yanıtlar bulmak bir zorunluluk olmuştur artık. Bunu da gerçekleştirebilmek için kapsamlı araştırmalara gereksinim vardır. Ayrıca tarihi kaynaklara karşı dürüst olmak ve onlara titizlikle eğilmek, her yönüyle kaçınılmazdır.

YABANCI BİR KAYNAK

Bölgenin eski tarihi ile ilgili başvurabileceğimiz yazılı kaynak sayısı oldukça azdır. Doğrudan Kürtleri ilgilendiren kaynaklar elbette vardır. Bunlar Arkeolojik bulgular, yerleşim isimleri, kültürel kalıntılar vb. kaynaklar olabilirler. Ama yazılı olarak Kürtleri ve bölgeyi de sistematik ve kapsamlı olarak anlatan eser sayısı, hemen hemen yoktur diyebiliriz.

En eski yazılı tarihi kaynaklarımızdan birisi, bana göre Grek Yazar Ksenophon'un çalışmasıdır. Bu çalışma şimdiye kadar Anabasis veya Onbinlerin Dönüşü ya da Kyros Seferi adı altında yayınlandığını biliyoruz. Bu eser M.Ö. 400 yıllarından beri vardır. Aynı anda bu eser Kürtler ve bölgenin tarihi konusunda yazılmış en eski ve kapsamlı bir eser konumundadır. Ve bunun bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bu alanda bunun tek eser olduğunu da hatırlatmakta da yarar görüyorum. Özcesi en güzel yazılı tarihi kaynağımız yabancı kökenlidir. Bunun altını tekrar tekrar çizmekte yarar görüyorum.

Kürtler'in tarihi ile uğraşanlar er veya geç mutlaka Ksenophon'nun görüşleriyle karşılaşılır. Kürt Tarihinin önemli isimleri olan Nikitin, Minorski, Marr, M.E.Zeki, İ.Nuri ve Jafetik Okulu Yazarlarının hepsi Ksenophon'u kaynak olarak gösterirler.

Anabasis Kitabının yazarı Ksenophon, aslında hem yazar hem de askerdir. Kyros Seferini düzenleyenler de, maceraperest olan paralı bir asker grubudur. Yazar Ksenophon bu paralı asker grubunun önde gelen bir ismidir. Pers Kralı Artakserkes'in kardeşi Kyros'un iktidarı ele geçirmesine yardımcı olmuşlardır. Bu amaç için Grekland'tan başlayarak Batı Anadolu, oradan da Güney Anadolu'ya, daha sonra da Fırat Nehri'nin aşarak Güney Mezopotamya'ya, oradan da bölge üzerinden Ka-

radeniz Bölgesine gitmişlerdir. Ksenophon, bu uzun yolculuk sırasında gördüklerini not etmiştir. Kürtler'i bölgeyi ilgilendiren bilgiler bu kitabın bir bölümünde yazılıdır. Helenler'in paralı asker grubu bölgeden geçerken, Kardohlar diye adlandırılan bir halk grubuyla karşılaşır. Bir çok yazar ve tarihçi Kardohlar'ın aslında, Kürtler'in bir boyu olduklarını ileri sürüyorlar. Cigerxwûn'nun şiirinde de bunu okuduk. Aynı doğrultuda Nikitin ve Minorski de görüş belirtiyorlar. Ksenophon'nun verdiği bilgilere göre Kardohlar, Büyük Pers Kralı Artakserkes'e düşmandılar.

Şimdi şunu sorabiliriz: Kardohlar'ın toplumsal durumu nasıldı? Ne zamandan beri Kardohlar burada yaşamışlar? Bunların Kralları ve devletleri var mıydı? Komşu halklara nazaran gelişme durumları nasıldı? Ekonomik alanda hangi düzeydeydiler? Kardohlar arasında kölelik sistemi var mıydı? Kardohlar'ın kitapta adı geçen ve Kürtlerin birer boyları olarak kabul edilen Mardlar ve Haldilerle ilişkileri nelerdi? Vs, vs...

Ksenophon malzemeye ve olaylara bir gazeteci gibi yaklaşıyor. Tüm kitap, yazarın günlük notları ve izlenimlerinden oluşuyor. Kardohlarla olan çatışmalar, kitabın dördüncü bölümünde ana tema olarak işleniyor. Notlar ve izlenimler تنها yerlerde yazılıyor ve bundan da yazarın Kardohlarla diyalog içinde olmadığı anlaşılıyor. Ksenophon'nun verdiği bilgiler önyargılarla doludur. Bu önyargıları hemen hemen her satırda gözlemleyebiliriz.

Yalnız Ksenophon'nun kitabında değerli bilgiler de vardır: Kardohlar'ın komşularıyla olan sınırları ve ülkelerinin coğrafik konumu hakkında bazı detaylı bilgilere rastlıyoruz. Bir de komşu bir halk olan Ermeniler hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Kardohlar'ın kullandığı silahlara gelince: Bunların hâlâ ilkel bir konumda olduğunu görüyoruz. Ok, Yay ve Sabanı silah olarak hâlâ kullanıyor olmak, elbette teknik yönden bir geri kalmışlığın işareti olarak görülmesi ve yorumlanması gerekiyor. Kitabın bazı yerlerinde ise Ksenophon, Kardohlar'dan çok güzel yiyecekler aldıklarını yazıyor. Yalnız bu yiyeceklerin neler olduğu konusunda bir bilgiye rastlamıyoruz.

Kardoh Halkı ve ülkesi hakkında verilen bilgilerde çok sınırlıdır.

Ksenophon bazı coğrafik ilişkileri detaylı olarak anlatıyor. Bunlara göre Kardohlar, Fırat ve Dicle Nehirleri arasında yaşarlardı. Birçok defa Ksenophon Kardohlar'ın, Dicle ve Fırat Nehirlerinin çıkış kaynakları olarak adlandırılan bölgede yaşadıklarını da söyler. Burasının bölgenin kuzeyi olduğu herkes tarafından iyi biliniyor. Dicle ve Fırat Nehirlerinin çıkış kaynaklarının Kuzey bölgesi de Ermenistan'dır. Zagros Dağlarını geçerken sürekli olarak Kardohlar'ın saldırısına uğrayan Helenler, Kardohları atlantıncaya kadar büyük zorluklarla karşılaşırlar. Kardohlarla ilişkiye geçmek bile başlı başına bir sorun olur.

Bir yerde Ksenophon'un askerleri Ermenistan'a geçmek isterlerken, Dicle Nehrinin öte yanında yaşayan Haldiler tarafından engellendiklerin yazılı. Ksenophon'a göre Haldiler grubu ağır silahlarla donatılmıştı ve bunların cesur ve yiğit savaşçılar oldukları da söyleniliyor.

Ksenophon'un bize aktardığı bilgiler yüzeyseldir. Kitapta ekonomik ve sosyal bilgiler hemen hemen hiç yok. Örneğin Kardohlar bir aşiretler federasyonu mu yoksa bir tek aşiretten mi teşekkül etmişlerdi? Ya da şöyle sorabiliriz: Kardohlar aşiretsel toplumu geride bırakmışlar mıydı?

KÜRTLER KİMDİR?

Şimdiye kadar aktardığımız bilgilerden hareket ederek şunu söyleyebiliriz: Kürtler'in eski tarihi ile ilgili olan kaynakların çok iyi incelenmesi gerekiyor. Tarihi Kaynaklarımızın hem iyi incelenmesi gerekir hem de Tarihin teorisini iyi kavramamızda büyük yararlar vardır. Salt kaynaklar değil, bölgede Arkeolojik kazıların yapılması, coğrafya ve yerleşim alanlarının iyi bilinmesi, tarihi ve arkeolojik bilgilerin temel antropolojik, sosyolojik ve dilbilimsel bilgilerle birleştirilmesi de zorunludur.

Tarihte, bazı olguları arkaya arka dizmek, birbirleriyle ilintili olmayan süreçleri sanki birbirleriyle ilintiliymiş gibi göstermek, bilimsel ve dürüst bir tavır değildir. Bölgenin ve halkın geçmişini çarpıtarak, derme çatma bilgilerle ciddi sorunları geçiştirmekle, kendinin halka

hizmet ettiğini sananlar yanılıyorlar. İnsanlığın ve halkımızın gerçek çıkarları, gerçekleri öğrenmekten geçiyor.

Şunu vurgulamakta yarar görüyorum: Kürtler her yönüyle bir sentezdir. Bu etnik sentez değişik kategorilerin bir birleşimidir. Bölgede yaşamış ve uygarlıklar kurmuş yerli halklar ile Hint-Avrupalı boyların birleşimden teşekkül olan Kürtler, her iki temel kategorinin izlerini taşırlar. Yöre insanlarını salt dilsel ya da ırksal olarak yaklaşmak, varolan sorunlara hiçbir temel çözüm getiremez. Hele hele salt ırkçı görüşlerle yöre insanlarına yaklaşmanın, bölgemizdeki tarihi gelişme ve gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur.

Kürtlerin bir halk olarak biçimlenmesinde, uzun dönemli etnik bir süreç yaşandığını ve bu süreçlerdeki öğelerin neler olduğu konusunda, hâlâ canlı olan tartışmalara rastlayabiliyoruz. Söz konusu olan bu durum tarihin ülkemizdeki güncelliğini koruduğunu gösteriyor.

Bir yanıyla, uzun etnik süreç olarak adlandırdığımız olay, tüm somut mekanizmalarıyla, şimdiye kadar iyi incelenmemiştir. Bu etnik süreçte kim kimi ne kadar etkilemiştir veya etkileşim somut olarak ne kadar zaman sürmüştür? Bu sorulara yanıt bulmak çok zordur. Örneğin Kasitler'in, Mitaniler'in, Kardohlar'in, Medler'in birbirleriyle kültürel çatışmaları olmuş mudur? Olmuşsa bu nasıl sonuçlanmıştır? Kürtler'in ataları olarak ileri sürülen tüm boylar birbirleriyle nasıl kaynaşmışlardır?

Salt dil olgusuna dayanarak, Kürtler'in bir Hint-Avrupa boyu olduğunu söylemek ve bunu ısrarla savunmak, bölgedeki somut gerçeklerle hiçbir biçimde bağdaşmıyor. Kürtler, pekala tarihi süreç içinde dil değiştirmiş olabilirler. Ya da yerli halkların dili, Hint-Avrupalı halkların diliyle pekala bir sentezleşmeye gitmiş olabilir. Bunun tarihteki örneklerini daha önce anlatmıştım. Bu örnekler bize açıkça şunu gösteriyordu: Halklar dil değiştirebilirler, ama söz konusu değişiklik belli sosyal ve kültürel kurallara göre gerçekleşiyor. Bir de bunun bir etkileşim ve süreç işi olduğunu vurgulamış ve anlatmıştık. Kültürel ve sosyal süreçlerin her zaman, diyalektik bir tez ve antitez sorunsalı içinde gerçekleştiklerini, burada bir daha hatırlatmakta yarar görüyorum.

Yukarıdaki görüşler ışığında şunu söyleyebiliriz: Kürtler'in ataları tek bir boy veya tek bir halk değildir ve olamaz. Bir yandan Kürt'er'in ataları, Şair Cigerxwün'un şiirindeki tüm boy ve halklar olabilirler. Öte yandan da şunu diyebiliriz: Kürtler'in ataları sadece bunların bazıları olabilirler. Tüm bunların arasında birisini seçerek, bunları Kürtler'in tek ataları olarak sunmak doğru değildir. Kimilerine göre Medler, kimilerine göre Gutiler, kimilerine göre Mitaniler, kimilerine göre Huriler Kürtler'in tek ve ilk ataları olmuşlardır. Yani bir yanıla herkes, kendisine göre bir ata bulma uğraşı içindedir. Bu gerçek ancak psikolojik bir olgu olarak ilginç olabilir, ama bu Kürtler'in tarihi geçmiş hakkında bizleri fazla aydınlatmıyor.

Şunu vurgulamakta yarar var : İlk ve tek teorisi biyolojik bağlamlarda geçerli oluyor. Bizim konumuz ise tarih ve kültürdür. Bu konuda ilk ve tek teorisi birçok bağlamda geçerli olamaz. Hatta hatta buna ırkçı bir saplantı bile demek yanlış olmayacaktır. Kültür ve tarihin biyolojik süreçlere indirgenmesi, beraberinde sakat anlayışların gelişmesine zemin hazırlıyor. Aynı zamanda bu anlayış, kaba bir babaerkil düşüncenin bir ürünü olarak da değerlendirilmelidir.

Bir halkın tarihi, hiçbir zaman bir çiftin tarihi ve ilişkileriyle paralel olarak kavranılamaz. Bu açık olarak da biyolojik bir saplantı oluyor. Bunun için Kürtlerin tarihi, sürekli olarak toplumumuzun ihtiyaçlarına göre ve yeni bilgilerin ışığında, her zaman yeniden yazılmalıdır...

KAYNAKLAR

- Armêernas, Världshistoria:** (Del I.M 1300-EK 1300, Historie Universelle des Armées); *Orduların Dünya Tarihi*, birinci bölüm, M.Ö. 1300-M.S 1300.
- Ambjörnson, Ronny, Alzinga Aant:** (Tradition och Revolution), Cavefors., Malmö, 1977; *Gelenek ve Devrim*.
- Andersson, Lars Gunnar:** (Språktypologi och Språksläktskap), Skriptor,.Tierp, 1987; *Dil Tipolijisi ve Dil Akrabalığı*.
- Aspelin, Gunnar:** (Tankens Vägar), *Düşüncenin Yolları*.
- Aspelin, Gunnar:** Tore Frängmyr, Idehistoriens Huvudströmningar; *Düşünce Tarihinde Ana Akımlar*.
- Barnett, Lincoln:** (Människans Väg Till Kulturen), (The Epic of Man) Alhem., Malmö, 1962; *İnsan Destanı*.
- Baumann, Hans:** (Landet Ur), (Im Lande Ur) Pelar bok, 1969; *Ur Ülkesi*.
- Blomberg, Erik:** (Konst och Kritik), Pan/Norstedts./Stockholm, 1977; *Sanat ve Eleştiri*.
- Borelius, Aron:** Västerlandets Konsthistoria: Egypten, Mezopotamien, Grekland, Nordsteds. Stockholm, 1983; *Batı Ülkelerinin Sanat Tarihi*.
- Clark, G.:** (Människan Äldst. Historia), (World Prehistoria), Natur-Kultur, Stockholm, 1969; *Dünya Antik Tarihi*.
- Clark ,G.:** (Kulturens Gryning), (The Dawn of Civilisation) Stockholm, 1961; *Uygarlığın Doğuşu*.
- Collinder, Björn:** (Språket, inledning till det vetenskapliga språkstudiet), *Natur-Kultur*, Stockholm, 1970; *Dil, Bilimsel Dilbilime Giriş*.
- Cornell, Elias:** (Byggandets Teknik, Metoder och idéer genom tiderna), Stockholm, 1970; *İnşaat Tekniği, Tarih Boyunca Yöntem ve Düşünceler*.

- Cornell, Elias:** (Om Rummetts och Arkitekturens Väsen), Akademi Förlaget, Göteborg, 1960; *Mekan ve Mimarlığın Anlamı Üzerine*.
- Cornell, Elias:** (Arkitektur Historia), Almqvist/Wicksell, Stockholm, 1968; *Mimarlığın Tarihi*.
- Cornell, Elias:** (Bygge av Stad och Land), Nordstedts, Stockholm, 1977; *Kent ve Ülke İnşası*.
- Cottrel, Leonard:** (Försvunna Städer), (Lost Cities), Prisma, Stockholm, 1986; Kayıp Kentler.
- Davis, Elizabeth Gould:** (I Begynnelsen Var Kvinnan), (The First Sex), Almqvist/Wicksell, Stockholm, 1971; *Başlangıçta Kadın*.
- E., O. James:** (Gravarna Berättar), (Prehistoric Religion), Prisma, Stockholm, 1963; *Tarih Öncesi Din*.
- Ehnmark, Erland:** (Världsreligionernas Urkunder), Lund, 1958; *Dünya Dinlerinden İlk Belgeler*.
- Eliot, Alexanders:** (Myternas Värld), (Myths), Raben/Sjögren, Verona; 1980; *Mitlerin Dünyası*.
- Ellegård, Alvar:** (Om språket, ett urval), Gebers., Stockholm, 1973; *Dil Üzerine, Bir Antoloji*.
- Engels, Fredrik:** (Familjens Privategendomen och Statens Ursprung), Arbetar Kultur, Stockholm, 1969; *Aile, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*.
- Engels, Fredrik:** (Socialismens Utveckling Från Utopi Till Vetsenskap), Arbetar Kultur, Stockholm, 1972; *Sosyalizmin Ütop-yadan Bilime Doğru Gelişmesi*.
- Engels, Fredrik:** (Ludwig Feurbach och den Klasiska Filosofins Slut), Arbetar Kultur, Stockholm, 1969; *Ludwig Feurbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*.
- Engels, Fredrik:** (Naturens Dialektik.), Gidlund, Finland, 1975; *Doğanın Diyalektiği*.
- Engels, Fredrik:** (Anti-Dühring), Arbetar Kultur, Lund, 1976; *Anti-Dühring*.

- Fehrman, Carl:** (Om Himmel och Helvete), Stockholm, 1977; *Cen-net ve Cehennem Üzerine*.
- Fischer, Ernest:** (Konstens Nödvändighet, En Marxistisk Analys), (Von Der Notwendigkeit der Kunst). Raben/Sjögren, Stockholm, 1971; Sanatın Zorunluluğu. *Marksist bir Analiz*.
- Frisch, Hartvig:** (Europas Kultur Historia-I.), Natur-Kultur, Stockholm, 1962; *Avrupa Kültür Tarihi*, birinci bölüm.
- Godelier, Maurice:** (Bas och Överbyggnad), (Horizon, Trajets Marxistes Anthropologie), Kontrakurs, Stockholm, 1975; *Alt ve Üstyapi*.
- Gowlett, John.A.:** (Civilisationens Gryning; De Första Kulturerna), (Ascento To Civilisation), Nordstedts, Stockholm, 1984; *Uygurluk Şafağı; İlk Kültürler*.
- Grimberg, Carl:** (Världshistoria, Folketsliv och Kultur), Nordstedts, Stockholm, 1927; *Dünya Tarihi; Halkın Yaşamı ve Kültürü*.
- Hagen, Anders:** (Världshistoria 1. Historiens rötter), Bonniers., Stockholm, 1982; *Dünya Tarihi*, birinci bölüm; *Tarihin Kökleri*.
- Halland, Randi och Gunnar:** (Världshistoria 1, Begynelse), Bra-böcker, Höganäs, 1983; *Dünya Tarihi 1. Başlangıç*.
- Hauser, Arnold:** (Konstarternas Sociala Historia), (Sozialgeschichte der Kunst and Literatur). Pan/Norstedts., Stockholm, 1977; *Sanat ve Edebiyatın Sosyal Tarihi*.
- Hegel, G.W.F.:** (Urval), Gidlund, Uppsala, 1973; *Seçmeler*.
- Hjelmquist, Erland:** (Sven Strömquist Språkets Psykologi; Språk och Tanke i Samspel), Gebers, Stockholm, 1983; *Dilin Psikolojisi; Dil ve Düşüncenin Etkileşimi*.
- Holmberg, Åke:** (Vår Världshistoria 1.Fram Till År 1500.), Natur-Kultur, Stockholm, 1982; *Bizim Dünya Tarihimiz*. birinci bölüm., *Binbeşyüzyılına Kadar*.
- H., W. Jansson:** (Konsten), (History of Art), Bonnier, Stockholm, 1970; *Sanat Tarihi*.
- Jensen, Henrik, Thiers, Ib:** (Världshistoria), Gidlund, Stockholm, 1982; *Dünya Tarihi*.

- Jung, Carl Gustav:** (Människan och Hennes Symboler), (Man and His Symbols), Forum, Spanien, 1981; *İnsanın Simgeleri*.
- Kayser, Hans:** (Arkeologi), (Klein Geschichte Der Archaologie) Stockholm, 1970; *Arkeoloji*.
- Klaussen, Arne Martin:** (Konstsociologi), Norstedts, Stockholm, 1978; *Sanat Sosyolojisi*.
- Kramer, Samuel Noah:** (Så Levde Sumerna), (From The Tablets of Sumer), Forum, Stockholm, 1958; *Böyle Yaşardı Sümerler*.
- Krapotkin, Peter:** (İnbördes Hjälp), (Mutual Aid), Stockholm, 1978; *Federatif İç Dayanışma*.
- Krarup, Per:** (Vårt Kultur Arv 1.); *Kültür Mirasımız*, birinci bölüm.
- Ksenophon:** (Kyrosexpeditionen: Anabasis), Forum, Uddevalla, 1972; *Kyros Seferi*.
- Kumlien, Kjell:** (Clios Väg), Bokförlaget, Svenska, 1966; *Clios Yolu*.
- Larsson, Maria Bergom:** (Nedstigning, Texter Kring En Myt); *Aşağı İnme. Bir Mitle İlişkili Metinler*.
- Lloyd, Seton:** (Främre Orientens Konst), (The Art of the Ancient Near East), Raben/Sjögren, Stockholm, 1962; *Önasya'da Sanat*.
- Lorenz, Larsbo:** (Språk i Världen; Allmän Språkkunskap), Esselte, Aröv, 1985; *Dünyada Dil; Genel Dilbilgisi*.
- Lundqvist, Artur:** (Slavarna I Särkland); *Särkland'ta Köleler*.
- Lundqvist, Artur:** (Babylon; Gudarnas Sköka); Babil, *Tanrıların Kahpesi*.
- Lundqvist, Artur:** (Krigarens Dikt); *Savaşçının Şiiri*.
- Lundqvist, Artur:** (Flykt och Överlevnad); *Kaçmak ve Ölümden Kurtulmak*.
- Malinovski, Borislav:** (Brott och Bruk i Ett Primitiv Samhälle), (Crime and Custom in Savage Society) Argos., Uppsala, 1977; *İlkel Toplumlarda Suç ve Gelenek*.
- Marks, Karl:** (Till Kritik Av Den Politiska Ekonomin), Arbetar Kultur, Stockholm, 1970; *Politik Ekonominin Eleştirisine Katkı*.

- Marks, Karl:** (Grundriss), Zenit, Halmstad, 1971; *Grundriss*.
- Marks, Karl:** (Människans Frigörelse), Aldus, Stockholm, 1971; *İnsanların Kurtuluşu, Seçme Yazılar*.
- Marks, Karl:** (Louis Bonapart Och Den 18:e Brumaire), Arbetar Kultur, Göteborg, 1971; *Louis Bonapart ve Onsekizinci Brumaire*.
- Marks, Karl- Engels, Fredrik :** (Brev i Urval), Gidlund, Finland, 1972; *Seçme Mektuplar*.
- Marks, Karl-Engels, Fredrik:** (Komunistiska Manifestet), Oktober, Stockholm, 1975; *Komünist Manifesto*.
- Mellaart, James:** (På Jakt Efter Den Förgångna), (Les Grandes Civilisation Disparues), Stockholm, 1982; *Büyük Uygarlıkların Tarihi*.
- Miles, Rosalind:** (Kvinnorna och Världshistoria), (The Women History of The World), Stockholm, 1990; *Kadınlar ve Dünya Tarihi*.
- Montgomery, Hugo:** (Medelhavsvärldens Historia Till 400 E.K.), Esselte, Stockholm, 1978; *Akdeniz Dünyasının M.S.400 Yıllarına Kadar Tarihi*.
- Nilsson, Martin P.M.:** (Forntidens Historia), Geber, Stockholm, 1958; *Antik Tarih*.
- Nyberg, Hans:** (Folkens Historia Genom Tiderna), Stockholm, 1938; *Zaman Boyunca Halklar Tarihi*.
- Paulsson, Gregor:** (Konstens Världshistoria 1), Natur-Kultur, Stockholm, 1968; *Sanatın Dünya Tarihi*, birinci bölüm.
- Parpola, Simo och Asko:** (Världshistoria 2. Flodrikerna), Bonnier, Finland, 1982; *Dünya Tarihi* ikinci bölüm, *Nehir Ülkeleri*.
- Petersson, Olof:** (Tro och Rit), Almqvist/Wicksell, Stockholm, 1972; *İnanç ve Rit*.
- Porada, Edith:** (Fornirans Kunst), (Alt-Iran die Kunst in Vorislamischer Zeit) Allhems Förlag, Malmö, 1965; *Antik İran'da Sanat*.
- Rehnberg, Mats:** (Folk), Akademi, Stockholm, 1977; *Halk Kavramı*.
- Ringgren Helmer:** (Främre Orientens Religioner i Gammal Tid), Bonnier, Stockholm, 1967; *Eski Zamanlardaki Önaşya'da Dinler*.

- Roberts, John M.:** (Allemans Världshistoria), (An illustrated Worlds History, The First Civilisations), Liber, Stockholm, 1981; *Dünya Tarihi, İlk Uygarlıklar.*
- Schneider, Wolf:** (Det Började i Babylon), (Überall ist Babylon), Uddevalla, 1961; *Babil'de Başladı.*
- Swahn, Jan Öjvind:** (Människans Saga), (The Epic of Man), Hälsingborg, 1967; *İnsanın Öyküsü.*
- Terray, Emmanuell:** (Den Materialistiska Historien och De Primitiva Samhällena), (Le Matérialisme Historique devaut Les Sociétés Segmentaries et Liqnegères) Zenit, Kristianstad, 1970; *Tarihsel Materyalizm ve İlk Toplumlar.*
- Thielst, Peter:** (Könspolitiska Idéer), Alba, Lund, 1980; *Cinsler Üzerine Politik Düşünceler.*
- Thomsen, Rudi:** (Världshistoria 2. Högkulturerna Tar Form. 1200-200 F.K), Höganäs, 1983; *Dünya Tarihi, Uygarlığın Biçimlenmesi M.Ö 1200- 200.*
- Törngren, Anna:** (Opium För Folket.Till Kritik av Religionshistoria), Bo Cavefors, Stockholm, 1969; *Halk İçin Aşyon. Dinin Taribine Eleştirel Katkı.*
- Trudgill, Peter:** (Språk och Social Miljö), (Sociolinguistik), Norstedts, Stockholm, 1976, *Dil ve Sosyal Çevre.*
- Utrio, Kaari-Döttrar, Evas:** (Evan Tyttaret; Kinnan, Barnets och Familjens Historia), Prisma, Stockholm, 1985; *Havva'nın Kızları; Kadın, Çocuk ve Ailenin Tarihi.*
- Weech, W.N.:** (Världshistoria), (History of The World), Natur-Kultur, Stockholm, 1949; *Dünya Tarihi.*
- Wiedgren, Geo:** (Religionens Värld), Almqvist-Wicksell, Stockholm, 1971; *Dinin Dünyası.*
- Wolff, Phillippe:** (Västerländska Språk Från 100 Till 1500), (Les Origenes Linquestik de I Europa Occendentale), Aldus, Stockholm, 1970; *Batı Ülkelerinin Dili, Yüzüncü Yıldan Binbesyüz Yılına.*

- Wooley, Leonard:** (Forntiden I Dagen), (History Unearthed), Raben/Sjögren, Stockholm, 1963; *Antik Tarih*.
- Zehren, Erik:** (Stjärnornas Testamente), (Das Testamente der Sterne), Gebers , Uppsala, 1959; *Yıldızların Vasiyetnamesi*.
- Zetterholm, Tore:** (Resan Till Vårt Ursprung), Författarförlaget, Värnamo, 1982; *Soyumuza Seyahat*.

Geleneksel tarihin tersine; Anadolu'dan Mezopotamya'ya uzanan topraklar üzerindeki toplumsal gelişmenin salt savaş, fanatizm ve yıkımın tarihinden ibaret olmadığı görülür. Bunlar kadar, en azından sözkonusu toprakların her bir yanında kültür ve uygarlık; edebiyat ve bilim; mimariden müziğe sanat da çıkar karşımıza. Tüm bu birikimi halklar yaratmıştır...

İsveç Sol Parti Merkez Komite Üyesi, Stockholm (Huddinge) Belediyesi Başkan Vekili, araştırmacı yazar Şerefhan Ciziri, bütün bu topraklara yayılmış uygarlık ve kültüre ait değerlerin kimlik, köken ve anlamlarını ele alıyor ve bu içeriği sorgulayıp sergiliyor. Okuyucu için, Anadolu'dan Mezopotamya'ya uzanan bölgelerin kültürel ön geçmişine ve bugününe ışık tutacak bu çalışmayı Şerefhan Ciziri'nin araştırmacı kaleminden sunuyoruz...

Doruk Yayınları